

**Videotodistelu-uudistus ja prosessinjohton keinot tarkoituksenmukaisen
todistelutallenteen turvaamiseksi dispositiivissa riita-asioissa**

Lapin yliopisto
Maisteritutkielma
Julia Saartoala
Prosessioikeus
Kevät 2023

Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Videotodistelu-uudistus ja prosessinjohton keinot tarkoituksenmukaisen todistelutallenteen turvaamiseksi dispositiivisissa riita-asioissa

Tekijä: Julia Saartoala

Opetuskokonaisuus ja oppiaine: Oikeustiede, prosessioikeus

Työn laji: Pro gradu -tutkielma

Sivumäärä: XXI + 76

Vuosi: Kevät 2023

Tiivistelmä: Vuonna 2022 vahvistettiin laki oikeudenkäymiskaaren muuttamisesta (96/2022) ja muut lainsäädäntöhankkeen muutos säädökset (97/2022–100/2022). Uudistuksen myötä henkilötodistelu otetaan muutoksenhakutuomioistuimessa vastaan käräjäoikeudessa nauhoitetulta videotallenteelta. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää lainopin avulla, mitä prosessinjohton keinoja käräjäoikeuden tuomarilla on turvata laadukas ja muutoksenhaun kannalta tarkoituksenmukainen videotallenne henkilötodistelusta.

Johdantoluvussa esitellään lyhyesti lakiuudistus, minkä jälkeen määritellään tutkimuskysymys ja rajataan aihetta. Lisäksi luvussa esitetään tutkielman metodologiset lähtökohdat ja tutkielmassa käytettävät lähteet sekä määritellään käsitteet. Tutkielman 2 luvussa pohjustetaan aihetta lakiuudistuksen taustan ja prosessioikeudellisten periaatteiden avulla ja käydään läpi tutkielman aiheen kannalta tärkeimmät uudistuksen säännösmuutokset. Merkittävänä muutoksena on tavoite asian jäsennellystä käsittelystä.

Tutkimuksen 3 luvussa selvitetään materiaalsen prosessinjohton keinoja, joilla voidaan turvata laadukkaan todistelutallenteen muodostuminen. Luvun alussa määritellään materiaalsen prosessinjohto ja sen tehtävät. Tärkeimpinä keinoina voidaan pitää yhteenvedon laatimista, todistelun kohdentamista riitaisiin seikkoihin, todistelun teemoittamista ja rajoittamista sekä tuomarin kyselyoikeuden käyttämistä. Lisäksi luvussa tarkastellaan mahdollisuutta temapreklusion käyttöönottamisesta nykyistä laajemmin.

Tutkimuksen 4 luku käsittelee niitä muodollisen prosessinjohton keinoja, joilla voidaan turvata laadukas todistelutallenne. Aluksi määritellään muodollinen prosessinjohto. Muodollisen prosessinjohton keinoista tärkeimmät ovat kirjallisen prosessisuunnitelman laatiminen, erillisen kysymyksen tai osan valmistelu taikka käsittely erikseen sekä todistelun vaiheistaminen. Todistelutallenteen ja sille tehtävän indeksoinnin tarkoituksenmukaisuus vaatii onnistumista sekä materiaalsessa että muodollisessa prosessinjohtossa.

Avainsanat: Materiaalsen prosessinjohto, muodollinen prosessinjohto, henkilötodistelu, videotallenne, todistelutallenne, dispositiivinen riita-asia

Tutkimusmenetelmä: Lainoppi

SISÄLLYS

LÄHTEET	V
LYHENTEET	XXI
1 JOHDANTO	1
1.1 Johdatus aiheeseen.....	1
1.2 Tutkimuskysymys ja aiheen rajausta.....	2
1.3 Tutkimusmetodi ja oikeuslähteet.....	4
1.4 Käsitteet ja tutkielman rakenne	8
2 UUDISTUS HENKILÖTODISTELUN TALLENTAMISEKSI JA VASTAANOTTAMISEKSI VIDEOTALLENTEEN AVULLA.....	9
2.1 Lainsäädäntöuudistuksen tausta ja oikeustila ennen uudistusta	9
2.2 Taustalla vaikuttavat prosessioikeudelliset periaatteet.....	11
2.3 Keskeiset säännösmuutokset	15
3 MATERIAALISEN PROSESSINJOHDON KEINOT LAADUKKAAN VIDEOTALLENTEEN TURVAAMISEKSI	17
3.1 Materiaalinen prosessinjohto	17
3.2 Valmistelu.....	23
3.2.1 Yleissäännökset ja tavoitteet	23
3.2.2 Yhteenvedo sekä riitaiset ja riidattomat seikat.....	29
3.2.3 Todistelun kohdentaminen ja teemoittaminen.....	33
3.2.4 Todistelun rajoittaminen.....	39
3.3 Pääkäsittely.....	43
3.3.1 Yleissäännös	43

3.3.2 Tuomioistuimen kyselyoikeus ja -velvollisuus	44
3.3.3 Rajoittava prosessinjohto todistelussa	49
4 MUODOLLISEN PROSESSINJOHDON KEINOT LAADUKKAAN VIDEOTALLENTEEN TURVAAMISEKSI	55
4.1 Muodollinen prosessinjohto	55
4.2 Valmistelu.....	57
4.2.1 Suullisen valmistelun toimittaminen	57
4.2.2 Kirjallinen prosessisuunnitelma	58
4.2.3 Erillisen osan tai kysymyksen valmistelu erikseen	60
4.3 Pääkäsittely.....	61
4.3.1 Muodollisen prosessinjohton yleissäännös.....	61
4.3.2 Erillisten kysymysten tai osien käsittely erikseen	63
4.3.3 Todistelun vaiheistaminen.....	64
4.3.4 Indeksointi ja litterointi	69
5 LOPUKSI	74

LÄHTEET

KIRJALLISUUS

Aarnio (1989)

Aarnio, Aulis: Laintulkinnan teoria. Helsinki 1989.

Aarnio (1997)

Aarnio, Aulis: Oikeussäännösten systematisointi ja tulkinta. Teoksessa Häyhä, Juha (toim.): Minun metodini. Helsinki 1997, s. 35–36.

Aarnio (2006)

Aarnio, Aulis: Tulkinnan taito. Ajatuksia oikeudesta, oikeustieteestä ja yhteiskunnasta. Vantaa 2006.

Adkins (2010)

Adkins, Mary E.: The Unblinking Eye Turns to Appellate Law: Cameras in Trial Courtrooms and Their Effect on Appellate Law. *Journal of Technology Law & Policy* 1/2010, s. 65–84.

Bylander – Landström – Willén (2012)

Bylander, Eric – Landström, Sara – Willén, Rebecca: Rättspraktikers inställning till modern ljud- och bildteknik i rättssalen – en rättspsykologisk studie. *Svensk Juristtidning* 2012 : 3, s. 197–218.

Dahlberg (2013)

Dahlberg, Leif: A Modern Trial: A Study of the Use of Video-Recorded Testimonies in the Swedish Court of Appeal. *Studies in Law, Politics and Society* vol. 61 (2013), s. 81–135.

Ekeberg (2013)

Ekeberg, K-G: En Ännu Modernare Rättegång? *Svensk Juristtidning* 2013 : 2, s. 169–175.

Ekelöf – Boman (1992)

Ekelöf, Per Olof – Boman, Robert: Rättegång. Fjärde häftet (IV). 6., tarkistettu painos. Göteborg 1992.

Ekelöf – Edelstam – Heuman (2009)

Ekelöf, Per Olof – Edelstam, Henrik – Heuman, Lars: Rättegång. Fjärde häftet. 7., uudistettu painos. Stockholm 2009.

Ervasti (2011)

Ervasti, Kaijus: Oikeussosiologia ja oikeuspoliittinen tutkimus osana oikeustiedettä. Oikeustiede–Jurisprudentia 2011: XLIV, s. 61–132.

Ervo (2005)

Ervo, Laura: Oikeudenmukainen oikeudenkäynti. Helsinki 2005.

Helenius (2021)

Helenius, Dan: Rikosjutun käsittely. Teoksessa Vuorenpää, Mikko – Helenius, Dan – Hietanen-Kunwald, Petra – Hupli, Tuomas – Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Saranpää, Timo – Turunen, Santtu – Virolainen, Jyrki: Prosessioikeus. Oikeuden perusteokset. 6., uudistettu painos. Helsinki 2021, s. 1047–1106.

Hirvonen (2011)

Hirvonen, Ari: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17. Helsinki 2011.

Hormia (1978)

Hormia, Lauri: Todistamiskielloista rikosprosessissa I. Oikeudellinen tutkimus. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen A-sarja N:o 125 ja 135. Helsinki 1978.

Häyhä (1996)

Häyhä, Juha: Sopimus, laki ja vakuutustoiminta. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja N:o 208. Helsinki 1996.

Häyhä (1997)

Häyhä, Juha: Johdanto. Teoksessa Häyhä, Juha (toim.): Minun metodini. Helsinki 1997, s. 15–34.

Jokela (1994)

Jokela, Antti: Aineellinen prosessinjohto ja asianosaisten tehtävät riita-asian valmistelussa. Lakimies 2/1994, s. 139–158.

Jokela (2002)

Jokela, Antti: Oikeudenkäynti II. Saarijärvi 2002.

Jokela (2008)

Jokela, Antti: Rikosprosessi. 4., uudistettu painos. Jyväskylä 2008.

Jokela (2011)

Jokela, Antti: Arvosteltu teos: Saranpää, Timo: Näyttöenemmyysperiaate riita-asiassa. Lakimies 2/2011, s. 434–442.

Jokela (2015)

Jokela, Antti: Pääkäsittely, todistelu ja tuomio. Oikeudenkäynti III. 2., uudistettu painos. Helsinki 2015.

Jokela (2016)

Jokela, Antti: Oikeudenkäynnin perusteet, periaatteet ja instituutiot. Oikeudenkäynti I. 3., uudistettu painos. Helsinki 2016.

Jokela (2018)

Jokela, Antti: Rikosprosessioikeus. 5., uudistettu painos. Helsinki 2018.

Jokela (2022)

Jokela, Antti: Hovioikeusmenettely. 3., uudistettu painos. Helsinki 2022.

Jämsä (2020)

Jämsä, Jurkka: Oikeudelliset todistelunrajoitteet rikosasiassa. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 1343. Helsinki 2020.

Kolehmainen (2015)

Kolehmainen, Antti: Tutkimusongelma ja metodi lainopillisessa työssä. Teoksessa Miettinen, Tarmo (toim.): Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta. Edilex 2015, s. 105–134.

Korhonen – Jämsä (2022)

Korhonen, Petteri – Jämsä, Jurkka: Sähköinen prosessi hovioikeudessa. Helsinki 2022.

Lappalainen (1995)

Lappalainen, Juha: Siviiliprosessioikeus I. Helsinki 1995.

Lappalainen (2001)

Lappalainen, Juha: Siviiliprosessioikeus II. Helsinki 2001.

Lappalainen (2002)

Lappalainen, Juha: Siviilijutun käsittely kärjäoikeudessa vuoden 2002 uudistuksen mukaan. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Helsinki 2002.

Lappalainen – Hupli (2021)

Lappalainen, Juha – Hupli, Tuomas: Siviilijutun käsittely. Teoksessa Vuorenpää, Mikko – Helenius, Dan – Hietanen-Kunwald, Petra – Hupli, Tuomas – Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Saranpää, Timo – Turunen, Santtu – Virolainen, Jyrki: Prosessioikeus. Oikeuden perusteokset. 6., uudistettu painos. Helsinki 2021, s. 973–1046.

Lappalainen – Rautio (2021)

Lappalainen, Juha – Rautio, Jaakko: Todistelu. Teoksessa Vuorenpää, Mikko – Helenius, Dan – Hietanen-Kunwald, Petra – Hupli, Tuomas – Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Saranpää, Timo – Turunen, Santtu – Virolainen, Jyrki: Prosessioikeus. Oikeuden perusteokset. 6., uudistettu painos. Helsinki 2021, s. 589–718.

Laukkanen (1995)

Laukkanen, Sakari: Tuomarin rooli. Prosessioikeudellinen tutkimus tuomarin roolista dispositiivisen riita-asian valmistelussa silmällä pitäen riidan kohteen selvittämistä. Vammala 1995.

Leskinen (2001)

Leskinen, Markku: Tuomari vai sovintotuomari? Defensor Legis 6/2001, s. 1067–1081.

Levén – Wersäll (2011)

Levén, Staffan – Wersäll, Fredrik: En modernare rättegång – hur har det gått? Svensk Juristtidning 2011, s. 18–31.

Linna (1987)

Linna, Tuula: Ulosottorealisoinnista de lege ferenda. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 175. Vammala 1987.

Linna (2012)

Linna, Tuula: Prosessioikeuden oppikirja. Helsinki 2012.

Määttä (2013)

Määttä, Pekka: Rikosasian joutuisa käsittely. Helsinki 2013.

Niemi-Kiesiläinen (2007)

Niemi-Kiesiläinen, Johanna: Pääkäsittelystä hovioikeudessa. Teoksessa Havansi, Erkki – Koulu, Risto – Lindfors, Heidi (toim.): Oikeudenkäyntejä ja tuomioistuimia. Juhlakirja Juha Lappalainen 60 vuotta. Helsinki 2007, s. 357–368.

Pölönen (2003)

Pölönen, Pasi: Henkilötodistelu rikosprosessissa. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 236. Jyväskylä 2003.

Pölönen (2004)

Pölönen, Pasi: Todistajankuulustelun valmistelusta ja suorittamisesta rikosasioissa. Defensor Legis 2/2004, s. 216–225.

Pölönen – Tapanila (2015)

Pölönen, Pasi – Tapanila, Antti: Todistelu oikeudenkäynnissä. Helsinki 2015.

Rasilainen (2007)

Rasilainen, Aki: Hovioikeusmenettelyn uudistuksesta Ruotsissa syytetyn oikeuksien kannalta. Defensor Legis 2/2007, s. 257–266.

Rautio – Frände (2020)

Rautio, Jaakko – Frände, Dan: Todistelu. Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun kommentaari. Helsinki 2020.

Rosenberg – Schwab (1981)

Rosenberg, Leo – Schwab, Karl Heinz: Zivilprozessrecht. 13., uudistettu painos. München 1981.

Samuelson (2009)

Samuelson, Per E: EMR-reformen. Juridisk tidskrift 2009/10 nr 4, s. 999–1011.

Saranpää (2010)

Saranpää, Timo: Näyttöenemmysperiaate riita-asiassa. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 299. Helsinki 2010.

Saranpää (2014)

Saranpää, Timo: Teemapreklusiosta dispositiivisessa riita-asiassa. Defensor Legis 5/2014, s. 699–720.

Saranpää (2018)

Saranpää, Timo: Asiantuntijat ammeeseen? Ajatuksia asiantuntijoiden vastakkainkuulustelusta ja sen toteuttamisesta. Defensor Legis 1/2018, s. 1–18.

Saranpää (2022)

Saranpää, Timo: Keskeiset siviiliprosessuaaliset periaatteet. Teoksessa Kuuliala, Matti – Linna, Tuula – Saranpää, Timo: Siviiliprosessi I. Riita-asian oikeudenkäynnin periaatteet ja toimijat. Helsinki 2022, s. 121–225.

Siltala (2003)

Siltala, Raimo: Oikeustieteen tieteenteoria. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 234. Vammala 2003.

Sippo – Välimaa (2003)

Sippo, Jukka – Välimaa, Asko: Siviiliprosessin muutetut säännökset. Helsinki 2003.

Sjöström (1948)

Sjöström, Bertil: Muodollisesta prosessinjohtosta alioikeudessa tavallisissa riita- ja rikosasioissa Suomen oikeuden mukaan. Suomentanut ja muuttuneen lainsäädännön aiheuttamin huomautuksin ja lisäyksin varustanut Paavo Alkio. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 13. Turku 1948.

Tapanila (2021)

Tapanila, Antti: Siviiliprosessi. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 203. Helsinki 2021.

Timonen (1996)

Timonen, Pekka: Taloustieteen ja sen tulosten käyttö oikeustutkimuksessa. Teoksessa Kanninen, Vesa – Määttä, Kalle (toim.): Näkökulmia oikeustaloustieteeseen. Tampere 1996, s. 129–159.

Tirkkonen (1972)

Tirkkonen, Tauno: Suomen rikosprosessioikeus II. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 56. 2., uudistettu painos. Porvoo 1972.

Tirkkonen (1974)

Tirkkonen, Tauno: Suomen siviiliprosessioikeus I. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 105. 2., uudistettu painos. Porvoo 1974.

Toivola (2000)

Toivola, Jarmo: Asianajajan ja syyttäjän toiminnasta rikosprosessissa. *Defensor Legis* 4/2000, s. 593–605.

Tolvanen (2006)

Tolvanen, Matti: Asianosaisten ja tuomioistuimen roolit todistelussa. *Lakimies* 7–8/2006, s. 1325–1343.

Vaitoja (2014)

Vaitoja, Jari: Väittämistaakka, tuomarin kyselyvelvollisuus ja pakottavaan yksityisoikeudelliseen sääntelyyn perustuvien vaatimusten tutkiminen siviiliprosessissa. Helsinki 2014.

Virolainen (1988)

Virolainen, Jyrki: Materiaalinen prosessinjohto. Helsinki 1988.

Virolainen (1995)

Virolainen, Jyrki: Lainkäyttö. Helsinki 1995.

Virolainen (2006)

Virolainen, Jyrki: Prosessin pitkittymisen syistä, seurauksista ja ehkäisykeinoista. *Defensor Legis* 4/2006, s. 567–587.

Virolainen – Pölönen (2003)

Virolainen, Jyrki – Pölönen, Pasi: Rikosprosessin perusteet. Rikosprosessioikeus I. Jyväskylä 2003.

Virolainen – Vuorenpää (2021)

Virolainen, Jyrki – Vuorenpää, Mikko: Johdatus prosessioikeuteen. Teoksessa Vuorenpää, Mikko – Helenius, Dan – Hietanen-Kunwald, Petra – Hupli, Tuomas – Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Saranpää, Timo – Turunen, Santtu – Virolainen, Jyrki: Prosessioikeus. Oikeuden perusteokset. 6., uudistettu painos. Helsinki 2021, s. 41–228.

Vuorenpää (2009)

Vuorenpää, Mikko: Prosessioikeuden perusteet. Prosessioikeuden yleisiä lähtökohtia sekä menettely käräjäoikeuden tuomioon asti. Helsinki 2009.

Wagner-Prenner (2003)

Wagner-Prenner, Marianne: Materiaalisesta prosessinjohtosta rikosasioissa. Teoksessa Haavisto, Risto (toim.): Matkalla pohjoiseen – Professori Jyrki Virolaisen juhlakirja 26.2.2003. Rovaniemi 2003, s. 439–446.

Welamson – Munck (2016)

Welamson, Lars – Munck, Johan: Processen i hovrätt och Högsta domstolen. Rättegång VI. 5., uudistettu painos. Stockholm 2016.

Wersäll (2011)

Wersäll, Fredrik: En modernare hovrättsprocess – Några svenska erfarenheter. JFT 1/2011, s. 79–90.

VIRALLISLÄHTEET

HE 33/1959 vp

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi oikeudenkäymiskaaren sekä laeiksi oikeudenkäyntimenettelyä koskevien muiden lakien muuttamisesta.

HE 15/1990 vp

Hallituksen esitys Eduskunnalle riita-asiain oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 79/1993 vp

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi alioikeusuudistuksen siirtymäsäännöksistä sekä eräiksi muiksi alioikeusuudistuksen voimaansaamiseen liittyviksi laeiksi.

HE 82/1995 vp

Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 32/2001 vp

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi oikeudenkäymiskaaren ja eräiden muiden lakien riita-asiain valmistelua, pääkäsittelyä sekä hakemusasioiden käsittelyä koskevien säännösten muuttamisesta.

HE 83/2001 vp

Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren hovioikeusmenettelyä koskevien säännösten sekä eräiden niihin liittyvien lakien muuttamiseksi.

HE 190/2002 vp

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi oikeudenkäymiskaaren eräiden todistelua, kiireelliseksi julistamista ja ylimääräistä muutoksenhakua koskevien säännösten muuttamisesta.

HE 271/2004 vp

Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain, oikeudenkäymiskaaren ja eräiden muiden lakien rikosasioiden käsittelyä käräjäoikeudessa koskevien säännösten muuttamisesta.

HE 105/2009 vp

Hallituksen esitys Eduskunnalle muutoksenhakua käräjäoikeudesta koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 46/2014 vp

Hallituksen esitys eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

HE 133/2021 vp

Hallituksen esitys eduskunnalle suullisen todistelun tallentamista ja vastaanottamista yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

KM 2001:10

Muutoksenhakutoimikunnan osamietintö 25.10.2001. Komiteamietintö 2001:10.

LA 63/2009 vp

Lakialoite 63/2009 vp. Laki oikeudenkäymiskaaren muuttamisesta. Jacob Söderman, sd ym.

LaVM 9/1997 vp

Lakivaliokunnan mietintö 9/1997 vp hallituksen esityksestä rikosasiain oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.

LaVM 12/2002 vp

Lakivaliokunnan mietintö 12/2002 vp hallituksen esityksestä laiksi oikeudenkäymiskaaren ja eräiden muiden lakien riita-asiain valmistelua, pääkäsittelyä sekä hakemusasioiden käsittelyä koskevien säännösten muuttamisesta.

LaVM 4/2010 vp

Lakivaliokunnan mietintö 4/2010 vp hallituksen esityksestä muutoksenhakua käräjäoikeudesta koskevaksi lainsäädännöksi.

LaVM 19/2014 vp

Lakivaliokunnan mietintö 19/2014 vp hallituksen esityksestä oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

LaVM 16/2021 vp

Lakivaliokunnan mietintö 16/2021 vp hallituksen esityksestä suullisen todistelun tallentamista ja vastaanottamista yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

OLJ 4/2000

Riita-asiain oikeudenkäyntimenettelyn kehittäminen. Työryhmän mietintö. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 4/2000.

OM 2006:28

Muutoksenhaku käräjäoikeudesta hovioikeuteen – tarkoituksen ja menettelyn uudelleen arviointi. Oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä 2006:28.

OM 2020:6

Rikosketjun LEAN-hanke. Selvityshenkilön raportti. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2020:6.

OMML 17/2011

Hovioikeus- ja hallinto-oikeusverkoston kehittäminen. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 17/2011.

OMML 69/2012

Todistelu yleisissä tuomioistuimissa. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 69/2012.

OMML 2019:6

Henkilötodistelun vastaanottaminen kuva- ja äänitallenteelta hovioikeudessa. Arviomuistio. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2019:6.

OMML 2019:50

Henkilötodistelun vastaanottaminen kuva- ja äänitallenteelta hovioikeudessa. Lausuntotiivistelmä. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2019:50.

OMML 2020:20

Suullisen todistelun vastaanottaminen tallenteelta. Videotallennustyöryhmän mietintö. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2020:20.

OMML 2021:12

Suullisen todistelun vastaanottaminen tallenteelta. Videotallennustyöryhmän mietintö. Lausuntotiivistelmä. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2021:12.

OMML 2023:2

Etäyhteydet oikeudenkäynneissä. Arviomuistio. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2023:2.

OMTR 2007:2

Oikeudenkäynnin kokonaiskeston lyhentäminen. Oikeusministeriön työryhmämietintöjä 2007:2.

PeVL 31/2005 vp

Perustuslakivaliokunnan lausunto 31/2005 vp hallituksen esityksestä laeiksi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain, oikeudenkäymiskaaren ja eräiden muiden lakien rikosasioiden käsittelyä käräjäoikeudessa koskevien säännösten muuttamisesta.

VNJ 2022:67

Valtioneuvoston selonteko oikeudenhoidosta. Valtioneuvoston julkaisuja 2022:67.

RUOTSALAISET VIRALLISLÄHTEET

Prop. 2004/05:131

Regeringens proposition 2004/05:131. En modernare rättegång – reformering av processen i allmän domstol.

SOU 2012:93

En modernare rättegång II – en uppföljning. Betänkande av EMR-utredningen. Statens offentliga utredningar (SOU) 2012:93. Stockholm 2012.

SOU 2017:98

Tidiga förhör – nya bevisregler i brottmål. Delbetänkande av Utredningen om processrätt och stora brottmål. Statens offentliga utredningar (SOU) 2017:93. Stockholm 2017.

MUUT LÄHTEET

HHO:n laatuhankkeen raportti 2008

Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke 2008: Todistelu prosessinjohtoon kannalta.

HHO:n laatuhankkeen raportti 2012

Helsingin hovioikeuspiirin käräjäoikeuspainotteinen laatuhanke 2012: Prosessinjohtoon ja tuomioistuinkäytäntöjen yhtenäisyys Helsingin hovioikeuspiirissä.

HHO:n laatuhankkeen raportti 2013

XVIII

Helsingin hovioikeuspiirin käräjäoikeuspainotteinen laatuhanke 2013: Laajojen rikosasioiden valmistelu.

OKa 2007

Valtioneuvoston oikeuskanslerin kertomus vuodelta 2007. Helsinki 2008.

RHO:n laatuhankkeen raportti IV 2003

Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten laatuhankkeen työryhmäraportteja IV 2003.

RHO:n laatuhankkeen raportti VI 2005

Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten laatuhankkeen työryhmäraportteja VI 2005.

RHO:n laatuhankkeen raportti IX 2008

Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten laatuhankkeen työryhmäraportteja IX 2008.

RHO:n laatuhankkeen raportti XVI 2021

Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten laatuhankkeen työryhmäraportteja XVI 2021.

Svea hovrätt 2010

En modernare rättegång: Hovrättsprocessen. Svea hovrätt. Muistio laadittu 1.12.2010.

Todistelutalenneuudistuksen perehdyttämismuistio 24.1.2023

Hovioikeuksien presidenttien asettaman todistelutalenneuudistuksen täytäntöönpanoa valmistelewan työryhmän laatima perehdyttämismuistio. 24.1.2023.

OIKEUSTAPAUKSET

Korkein oikeus

KKO 1998:129

KKO 2005:69

KKO 2007:101

KKO 2010:40

KKO 2011:20

KKO 2012:18

KKO 2013:91

KKO 2013:98

KKO 2017:12

KKO 2017:93

KKO 2019:2

KKO 2019:78

KKO 2022:14

KKO 2022:55

Hovioikeus

Rovaniemen HO 29.11.2021, S 17/566

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

EIT Nikula v. Suomi 21.3.2002

EIT Suominen v. Suomi 1.7.2003

EIT Laukkanen ja Manninen v. Suomi 3.2.2004

EIT Laaksonen v. Suomi 12.4.2007

EIT Karpenko v. Venäjä 13.3.2012

EIT Chmura v. Puola 3.4.2012

EIT Salikhov v. Venäjä 3.5.2012

EIT Tseber v. Tshekki 22.11.2012

EIT Gómez Olmeda v. Espanja 29.6.2016

INTERNETLÄHTEET

Asianajajaliiton työtapareformi 2020

Asianajajaliiton esitys oikeudenhoidon työtapareformista. 2020. Saatavissa: <https://asianajajaliitto.fi/asianajajaliitto/mita-teemme/tyotapareformi/> (käyty 1.12.2022).

Borgeke (2011)

Borgeke, Martin: Plus och minus för En Modernare Rättegång. 2011. Julkaistu aiemmin teoksessa Andersson, Ulrika – Wong, Christoffer – Örnemark Hansen, Helén (toim.): Festskrift till Per Ole Träskman. Stockholm 2011. Saatavissa: <http://www.borgekeutbildning.se/skrifter-38097356> (käyty 7.9.2022).

Virolainen (2022)

Virolainen, Jyrki: 271. PowerPoint-esityksistä oikeudenkäynnissä. PowerPoint-esitysten hyödyntämisestä asiaesittelyissä ja loppulausunnoissa. Kirjoitus Rule of law -blogissa 8.3.2022. Saatavissa: <https://jyrkivirolainen-oikeus.blogspot.com/2022/03/271-powerpoint-esityksista.html> (käyty 18.1.2023).

LYHENTEET

EIS	yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi (Euroopan ihmisoikeussopimus, SopS 18-19/1990)
EIT	Euroopan neuvoston ihmisoikeustuomioistuin
EMR	En Modernare Rättegång
HE	hallituksen esitys
KKO	korkein oikeus
LaVM	lakivaliokunnan mietintö
OK	oikeudenkäymiskaari
PeVL	perustuslakivaliokunnan lausunto
RB	Rättegångsbalk
ROL	laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa
SOU	Statens offentliga utredningar
SopS	Suomen säädöskokoelman sopimussarja
vp	valtiopäivät

1 JOHDANTO

1.1 Johdatus aiheeseen

Videotodistelu-uudistusta¹ on harkittu Suomessa pitkään. Uudistuksen myötä henkilötodistelu otetaan muutoksenhakutuomioistuimessa vastaan käräjäoikeudessa nauhoitetulta kuva- ja äänitallenteelta. Ruotsissa vastaava uudistus² otettiin käyttöön vuonna 2008, jonka jälkeen Ruotsin järjestelmästä saatuja kokemuksia on seurattu tiiviisti myös Suomessa. Tammikuun 28. päivänä vuonna 2022 laki oikeudenkäymiskaaren muuttamisesta (96/2022), laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain muuttamisesta (97/2022) sekä muut hankkeen muutossäädökset³ vahvistettiin myös Suomessa ja niiden on määrä tulla voimaan erikseen säädettävällä lailla. Lakien voimaantulon ja menettelyyn siirtymisen tavoitteeksi asetettiin vuoden 2023 alku,⁴ mutta voimaantulo tulee viivästymään, sillä videotallennejärjestelmä ei ole vielä valmis.

Aiemmin suullinen todistelu on otettu vastaan ensin käräjäoikeudessa ja tarpeen vaatiessa uudestaan muutoksenhakutuomioistuimessa. Lakiuudistuksen voimaantulon jälkeen käräjäoikeudessa annettava suullinen todistelu videoidaan ja videotallenne katsotaan muutoksenhakutuomioistuimessa uudelleenkuulustelun⁵ sijaan. Ennen uudistusta suullinen todistelu on äänitetty, mutta äänitallennetta ei ole voitu käyttää tiettyjä poikkeuksia lukuun ottamatta muutoksenhakuvaiheessa todistelun vastaanottamiseksi.⁶ Uudistuksella pyritään muun muassa parantamaan näytön oikeellisuuden arviointia muutoksenhakuvaiheessa, tehostamaan muutoksenhakumenettelyä, vähentämään kuultaville muutoksenhausta aiheutuvaa haittaa sekä vahvistamaan hovioikeuden roolia käräjäoikeuden ratkaisun oikeellisuutta kontrolloivana tuomioistuimena siirtämällä oikeudenkäynnin painopistettä käräjäoikeusvaiheeseen.⁷

¹ Tutkielmassa käytetään uudistuksesta muun muassa termejä videotodistelu-uudistus, lakiuudistus, lainsäädäntöuudistus ja todistelutallenneuudistus.

² Uudistus oli osa oikeudenkäyntimenettelyn nykyaikaistamishanketta (En Modernare Rättegång, EMR). Ks. EMR-hankkeesta Wersäll 2011, Levén – Wersäll 2011, Borgeke 2011 ja Ekeberg 2013.

³ Laki oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 13 §:n muuttamisesta (98/2022), laki elinkautisvankien vapauttamismenettelystä annetun lain 10 §:n muuttamisesta (99/2022) sekä laki oikeudenkäynnistä markkinaoikeudessa annetun lain 4 luvun 17 §:n ja 5 luvun 10 §:n muuttamisesta (100/2022).

⁴ LaVM 16/2021 vp s. 12. Ks. myös HE 133/2021 vp s. 1: Lait tulevat voimaan lailla erikseen säädettävänä ajan-kohtana.

⁵ Uudelleenkuulustelusta säädetään OK 26:15a.1:ssa. Ks. uudelleenkuulustelusta ja lisäkysymyksistä Ruotsissa Prop. 2004/05:131 s. 203–206, Wersäll 2011 s. 82–83 ja 85–86, Levén – Wersäll 2011 s. 20–24, Samuelson 2009 s. 999–1011 ja Svea hovrätt 2010 s. 7–10.

⁶ Ks. äänitallenteen käytöstä muutoksenhaussa HE 133/2021 vp s. 11.

⁷ HE 133/2021 vp s. 1. Ks. myös VNJ 2022:67 s. 11–12. Selonteon mukaan Suomen oikeusvaltion ongelmana ovat oikeusprosessien pituus ja oikeudenkäyntien kalleus. Videotodistelu-uudistuksella voidaan mahdollisesti korjata tätä epäkohtaa ainakin muutoksenhaun osalta, kun todistelu vastaanotetaan tallenteelta. Ks. myös Levén –

Uudistuksen onnistumisen kannalta on tärkeää, että kärjäoikeudessa tehty videotallenne on niin laadukas, että sitä voidaan käyttää tarkoituksenmukaisella tavalla muutoksenhakuvaiheessa eikä epäonnistuneen tallenteen vuoksi jouduta turvautumaan uudelleenkuulusteluun.⁸ Laadukkaan videotallenteen aikaansaamiseksi tuomioistuimen prosessinjohto on avainasemassa. Kärjäoikeudessa harjoitettavan prosessinjohdon avulla tallenteista saadaan jäsenellyt kokonaisuudet, joista on helppo yksilöidä relevantit kohdat muutoksenhakuvaiheessa.⁹ Vaatimukset prosessinjohdon osalta muuttuvat erityisesti juuri kärjäoikeudessa, joten prosessinjohtokoulutukselle ja mahdollisen lisääntyvän työn varalle on taattava riittävät resurssit.¹⁰ Uudistettuun oikeudenkäyntimenettelyyn ja videotallennusjärjestelmän käyttämiseen kohdistuvaa koulutusta on järjestettävä järjestelmää käyttöönotettaessa, mutta myös jatkossa säännöllisesti, jotta riittävä osaaminen pysyy yllä.¹¹ Lisäksi muihin uudistukseen liittyviin kehitystarpeisiin on kiinnitettävä huomiota.¹²

1.2 Tutkimuskysymys ja aiheen rajaus

Tutkielmassa perehdytään suullisesta todistelusta tehtävään videotallenteeseen ja prosessinjohdon keinoihin vaikuttaa siihen. Tutkielman tarkoituksena on selvittää, *mitä prosessinjohdon keinoja kärjäoikeuden tuomarilla on turvata laadukas ja muutoksenhaun kannalta tarkoituksenmukainen videotallenne dispositiivisten riita-asioiden henkilötodistelusta*. Aiheesta on perusteltua tehdä tutkielma, sillä uudistuksen myötä tulleesta lainsäädännöstä on kertynyt vasta rajallisesti tutkimusta.¹³ Kärjäoikeuden prosessinjohtolla on käytännössä iso rooli siinä, että

Wersäll 2011 s. 30: Myös Ruotsissa uudistuksen keskeisenä tavoitteena oli oikeudenhoidon painopisteen siirtyminen kärjäoikeuksiin, ja se näyttää toteutuneen. Samoin muutoksenhakutuomioistuinten käsittelyaika on lyhentynyt. Ks. myös Ekeberg 2013 s. 171 ja 173 ja Borgeke 2011 s. 79.

⁸ Ks. myös Levén – Wersäll 2011 s. 20: Ruotsissa tallenteet ovat olleet tekniikan puolesta niin laadukkaita, ettei kuultavia ole sen vuoksi jouduttu kuulemaan uudestaan hovioikeudessa kuin harvoissa tapauksissa.

⁹ Ks. HE 133/2021 vp s. 30. Ks. myös Wersäll 2011 s. 89: Videotodistelu-uudistus on lisännyt kärjäoikeuden tuomioiden laatuvaatimuksia. Ruotsissa hovioikeudet pystyvät entistä paremmin seuraamaan kärjäoikeuden materiaalista prosessinjohtoa ja tarvittaessa puuttumaan yksittäisen tuomarin prosessinjohtoon, jota ei voida hyväksyä. Wersäll kuvaa asiaa kuitenkin hyvin herkäksi.

¹⁰ Ks. LaVM 16/2021 vp s. 11.

¹¹ Ks. HE 133/2021 vp s. 30.

¹² Ks. esimerkiksi todistelun tallentamisesta etäyhteyksiä käytettäessä OMMML 2023:2 s. 20 ja 72–77: Voimassa olevan sääntelyn mahdollista kehitystarvetta on arvioitu oikeusministeriön arviomuistiossa suullisen todistelun vastaanottamisen osalta. Arviomuistiossa todetaan, että suullisen todistelun arviointi on yhtä luotettavaa sekä videoyhteydellä että istuntosalissa vastaanotettuna. Sen mukaan edellytyksiä suullisen todistelun vastaanottamiselle videoyhteyden välityksellä olisi mahdollista keventää siten, että videoyhteyden soveltuvuus jätettäisiin arvioitavaksi yleisen soveliaisuusharkinnan kautta kuten muussakin etäyhteyssääntelyssä. Tulevaisuudessa pyritään laatimaan videotallenne myös etäyhteyksin vastaanotetusta todistelusta.

¹³ Merkittävämpänä lakiuudistusta koskevana julkaisuna voidaan pitää Jurkka Jämsän ja Petteri Korhosen vuoden 2022 lopussa julkaistua teosta Sähköinen prosessi hovioikeudessa. Henkilötodistelun vastaanottamista videotallenteelta on toki tutkittu aiemmin Ruotsissa, ja Suomessakin muutama artikkeli on sivunnut aihetta, mutta varsinaisen lainsäädäntö Suomessa on niin uutta, ettei siitä ole kertynyt vielä muuta tutkimusta. Ks. suomalaisista julkaisuista Niemi-Kiesiläinen 2007 ja Rasilainen 2007. Ks. ruotsalaisista oikeustieteellisistä julkaisuista Borgeke

uudistuksen tavoitteet täyttyvät sekä siinä, että tallenteesta tulee laadukas ja tarkoituksenmukainen. Tästä syystä on tärkeä tutkia sitä, miten prosessinjohtolla voidaan vaikuttaa uudistuksen onnistumiseen.

Tutkielma on prosessioikeuden alaan kuuluva. Videotodistelu-uudistus koskee sekä siviili- että rikosprosessia, mutta tutkielmassa tarkastellaan prosessinjohtoa nimenomaan dispositiivisissa riita-asioissa eli asioissa, joissa sovinto on sallittu. Tutkielma on rajattu koskemaan dispositiivisia riita-asioita sen vuoksi, että uudistus koskee niitä laajimmin ja mahdolliset tallentamista koskevat haasteet tulevat todennäköisesti eniten ilmenemään niissä.¹⁴ Tutkielmassa on tehty jako materiaaliseen ja muodolliseen prosessinjohtoon, joita käsitellään erikseen omissa luvuissaan. Uudistus vaikuttaa kaikkiin oikeusasteisiin, mutta tutkimuskohteena on nimenomaan käräjäoikeuden prosessinjohto, sillä käräjäoikeudessa voidaan vaikuttaa käytännössä eniten videotallenteeseen, joka puolestaan on avainasemassa todistelun vastaanottamisen onnistumisessa muutoksenhaussa. Hovioikeudessa korostuvat videotallenteen osalta enemmän todistelun vastaanottamiseen liittyvät kysymykset, sillä tehdyn videotallenteen sisältöön ei voida enää muutoksenhakuvaiheessa vaikuttaa. Uudistuksessa tulleista säännösmuutoksista käsitellään vain käräjäoikeudessa tehtävän tallenteen kannalta relevantit säännökset. Tutkielmassa ei syvennytä tarkemmin esimerkiksi lakiuudistukseen liittyviin julkisuuskysymyksiin tai muutoksenhakua koskeviin kysymyksiin. Myös tallenteen tekemiseen liittyvät tekniset ratkaisut jäävät pääosin käsittelyn ulkopuolelle.¹⁵

Tässä tutkielmassa selvitetään sitä, kuinka todistelusta tehtävästä videotallenteesta saataisiin prosessinjohton keinoin mahdollisimman tarkoituksenmukainen eli sellainen, joka palvelisi mahdollisimman hyvin muutoksenhakutuomioistuimessa todistelun vastaanottamista. Tarkoituksenmukaisuusperiaate kokoaa oikeudenkäynnille asetetut laatuvaatimukset: varmuus, jou-tuisuus ja halpuus. Nämä tavoitteet ovat ristiriidassa keskenään, ja tuomarin tehtävänä onkin

2011, Bylander – Landström – Willén 2012, Dahlberg 2013, Ekeberg 2013, Ekelöf – Edelstam – Heuman 2009 s. 220, Levén – Wersäll 2011, Welamson – Munck 2016 sekä Wersäll 2011. Ks. lisäksi Ruotsin lakiuudistuksen myöhemmistä arvioinneista ja jatkokehittämisestä SOU 2012:93 sekä SOU 2017:98.

¹⁴ Samantyyppisiä haasteita tulee todennäköisesti olemaan myös laajoissa rikosasioissa, sillä ne muistuttavat laajojen riita-asioiden oikeudenkäyntiä. Useita riita-asioita koskevia käytäntöjä voidaan siten hyödyntää myös laajoissa rikosasioissa.

¹⁵ Ks. tallenteen tekemisestä Korhonen – Jämsä 2022 s. 183–186: Kuulustelu tullaan tallentamaan yhdellä kameralla, ja kuvakulma tulee olemaan melko samanlainen kuin Ruotsissa. Suomessa kameraa ei todennäköisesti kuitenkaan voi kääntää kuulustelun aikana. Korhosen ja Jämsän mukaan on tärkeää, että kuulusteltavan ilmeet ja eleet näkyvät tallenteella riittävällä tarkkuudella. Ks. tallenteen tekemisestä ja kameran sijoittamisesta Ruotsissa Dahlberg 2013 s. 102–104. Vrt. Adkins 2010 s. 67–68: Yhdysvalloissa joidenkin osavaltioiden tuomioistuimissa kuvataan muutoksenhakua varten koko oikeudenkäynti ääniohjautuvien kameroiden avulla. Ks. tallenteen tekemisen teknisistä ongelmista Ruotsissa Borgeke 2011 s. 81–82.

sovittaa yhteen varmuus ja taloudellisuus mahdollisimman oikeasuhtaisesti.¹⁶ Koska prosessilakien osalta ei ole voitu jatkaa yhtä yksityiskohtaista sääntelyä kuin aiemmin, on tuomarille annettu enemmän valtaa johtaa prosessia tarkoituksenmukaisesti asian laatu huomioiden.¹⁷ Prosessinjohtossa tarkoituksenmukaisuus korostuu etenkin muodolliseen prosessinjohtoon liittyvissä kysymyksissä.¹⁸ Tarkoituksenmukaisuus voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että yksinkertaisissa jutuissa tyydytään suppeampaan käsittelyyn ja laajoihin juttuihin kohdistetaan enemmän resursseja. Lainvalmisteluissa on vahvistettu tarkoituksenmukaisuuden asemaa prosessioikeuden keskeisenä periaatteena.¹⁹

1.3 Tutkimusmetodi ja oikeuslähteet

Tutkielma on lainopillinen²⁰ eli oikeusdogmaattinen, ja siinä tuotetaan voimassa olevaa oikeutta koskevia perusteltuja tulkintakannanottoja.²¹ Tutkielmassa tehdään kannanottoja *de lege lata*²², sillä tutkielman kohteena oleva uudistus on lakina sisällöltään vahvistettu ja näin siis olemassa²³, vaikka se ei vielä olekaan voimassa.²⁴ Tutkielmassa pitäydytään tavanomaisessa lainopissa eli vallitsevassa lainopissa, jossa haetaan tietoa siitä, mitä voimassa olevan oikeuden²⁵ sisältö on ja jossa oikeudellinen punninta on kiinnittynyt vallitsevaan tuomarinideologiaan eli lakia soveltavien viranomaisten kollektiivisesti hyväksymään ideologiaan.²⁶

¹⁶ Ks. Virolainen – Vuorenmaa 2021 s. 117 ja 119.

¹⁷ Ks. myös KKO 2022:55: Ratkaisun perustelujen mukaan tarkoituksenmukaisuudelle voidaan usein antaa tulkinnaissa prosessisäännöksiä sovellettaessa suurempi merkitys kuin esimerkiksi rikossäännöksiä sovellettaessa.

¹⁸ Ks. Määttä 2013 s. 170.

¹⁹ Ks. LaVM 9/1997 vp s. 6, HE 82/1995 vp s. 14, HE 271/2004 vp s. 6 ja 22–23, PeVL 31/2005 vp s. 1 ja HE 133/2021 vp s. 6.

²⁰ Aarnio 1989 s. 48: Lainopin tehtävänä on oikeusnormien tulkinta ja systematisointi. Ks. myös Aarnio 2006 s. 237: Oikeustieteen metodi ei ole mekaaninen prosessi niin kuin luonnontieteissä, vaan se on harkintaa ja punnintaa (”weighing and balancing”) eli enemmänkin näkökulma oikeuteen kuin laskusäännöstö.

²¹ Kolehmainen 2015 s. 107.

²² Ks. myös Kolehmainen 2015 s. 108: *De lege lata* tulkintasuositusten tulee perustua oikeuslähdeoppiin.

²³ Tässä tarkoitetaan olemassaololla lain lopullista muotoa, eikä oteta kantaa ontologisiin olemassaolon taikka voimassa olon ongelmiin. Ks. olemassaolon ja voimassa olon suhteesta Aarnio 2006, s. 189–195.

²⁴ Vrt. Ervasti 2011 s. 86–87: Oikeuspoliittisella tutkimuksella on pyrkimys tai kyky vaikuttaa oikeuspoliittiseen päätöksentekoon, lainvalmisteluun, suunnitteluun, linjausten muotoiluun tai käytäntöihin. Ks. myös Linna 1987 s. 5–9 sekä Timonen 1996 s. 134–135: *De lege ferenda* -tutkimusta pidetään yhtenä oikeuspoliittisen tutkimuksen alalajeista. Ks. *de lege ferenda* -tutkimuksesta myös Siltala 2003 s. 131–132. Vaikka tutkielmassa tehdyillä kannanotoilla pyrittäisiin vaikuttamaan tuleviin käytäntöihin, on perusteltua päätyä siihen lopputulemaan, että kyse on lainsäädännön tulkinnasta *de lege lata*, sillä laki on jo vahvistettu, eikä sen sisältöön pysty vaikuttamaan enää suosituksia antamalla, vaikka laki tuleekin voimaan myöhemmin. Lisäksi *de lege ferenda* -tutkimuksella annetaan yleensä tulevaan lainsäädäntöön liittyviä ratkaisuehdotuksia, joita tässä tutkielmassa ei ole tarkoitus tehdä.

²⁵ Aarnio 1989 s. 47–48: Käytännöllinen näkökulma edellyttää oikeuden eli tutkittavan ja sovellettavan normin voimassaoloa, vaikka se ajattelussa työntyy taustalle. Oikeuden teoreettisessa tarkastelussa voimassaolo-ongelmaan on kuitenkin pyrittävä antamaan vastaus.

²⁶ Ks. Kolehmainen 2015 s. 107. Vrt. vaihtoehtoiseen eli kriittiseen lainoppiin Kolehmainen 2015 s. 107–108 ja Siltala 2003 s. 525.

Lainoppi jakautuu praktiseen eli käytännölliseen ja teoreettiseen lainoppiin. Käytännöllisessä lainopissa selvitetään oikeussääntöjen sisältöä eli tulkitaan niitä.²⁷ Tutkielmassa tehdään tulkintakannanottoja lakiuudistuksen säännöksistä tuomarin prosessinjohton näkökulmasta. Teoreettinen lainoppi puolestaan on Aarnion mukaan oikeussäännösten systematisointia eli käsitteistön erittelyä, käsitteiden jäsentämistä uudelleen ja sellaisen teorian muodostamista, jolla päästään tulkitsemaan oikeussäännöksiä ilman häiritsevää teoreettista painolastia.²⁸ Yksinkertaisimmillaan systematisointi on normien välisten suhteiden selvittämistä, jolloin suhteet esitetään jäsenytyneesti tietyn valitun perusteen mukaisesti.²⁹ Systematisointi näkyy tutkielmassa siten, että sekä käräjäoikeusvaiheen kannalta relevantteja lakiuudistuksen säännöksiä että muita aiheeseen liittyviä prosessinjohtonormeja on pyritty jäsentelemään tarkoituksenmukaisen todistelutallenteen turvaamista silmällä pitäen. Tutkielman rakenne ei siis ole esimerkiksi pykäläjärjestyksen mukainen, vaan säännökset ovat jäsenneet niiden sisällön mukaisesti.

Tutkielmassa tehdään jonkin verran vertailua asiayhteyksittäin erityisesti Ruotsin vastaavaan videotallennejärjestelmään. Kyseessä ei kuitenkaan ole varsinainen oikeusvertaileva³⁰ tutkimus. Ruotsin oikeusjärjestelmä on hyvin samantyyppinen kuin Suomessa,³¹ joten sieltä saadut kokemukset ovat tärkeitä. Lakiuudistuksen hallituksen esityksessä ja muissa lainvalmisteluaineistoissa on käsitelty paljon Ruotsin videotallennejärjestelmää koskevaa tietoa ja vertailtu sitä Suomessa toteutettavaan uudistukseen. Lakiuudistuksen esitöissä on myös todettu, että esimerkiksi Norjassa on meneillään kokeilu videotallenteen käytöstä kahdessa käräjäoikeudessa, mutta videotallennejärjestelmän käyttöä siinä laajuudessa kuin Ruotsissa, tai Suomessa pian on, ei ole muissa Pohjoismaissa.³²

²⁷ Kolehmainen 2015 s. 114. Ks. myös Hirvonen 2011 s. 34: Lainopillinen tiedonintressi tuottaa merkityksiä ja lisää ymmärrystä voimassa olevasta oikeudesta.

²⁸ Aarnio 1997 s. 43. Ks. myös Kolehmainen 2015 s. 128: Oikeustiede luo lainsäätäjän luomasta oikeusjärjestelmästä järjestäytyneemmän systeemin kehittämällä yleisiä oppeja eli oikeusperiaatteita ja oikeuskäsitteitä eri oikeudenaloille. Ks. myös Häyhä 1996 s. 9: Tulkinta ja systematisointi eivät ole riippumattomia toisistaan, vaan valittu normien kuvaustapa vaikuttaa tulkintaan ja usein tulkinnalla saattaa olla vaikutusta valittuun systematiikkaan.

²⁹ Kolehmainen 2015 s. 129.

³⁰ Kolehmainen 2015 s. 129: Vertaileva oikeustiede selvittää muiden oikeusjärjestelmien rakennetta ja voimassa olevan oikeuden sisältöä, ja auttaa näin ymmärtämään omaa oikeusjärjestystä.

³¹ Ks. myös Saranpää 2014 s. 702–703: Saranpään mukaan Ruotsin oikeuden sisältöön voidaan tukeutua Suomen lain tulkinnassa siten, että sitä pidetään sallittuna sisällöllisenä oikeuslähteenä eikä varsinaisena vertailevana oikeustieteenä. Tällaisen oikeuslähteen hyödynnettävyys riippuu siitä, kuinka vaikuttavasti toisen valtion oikeutta koskevat kannanotot ovat perusteltu.

³² Ks. tarkemmin ulkomaiden lainsäädännöstä ja muista niissä käytettävistä keinoista HE 133/2021 vp s. 47–56.

Lainopissa tutkija tekee oivalluksiansa avulla johtopäätöksiä eli tulkintoja ja perustelee ne argumenteilla, jotka ovat oikeusyhteisön hyväksymän oikeuslähdeopin mukaisia.³³ Käytetyin oikeuslähteiden jaottelu on Aarnion oikeuslähdeoppi, joka perustuu lakia tulkitsevan viranomaisen ratkaisutoiminnassaan käyttämän oikeuslähteen velvoittavuuteen. Vahvasti velvoittavia oikeuslähteitä ovat laki sekä maantapa, heikosti velvoittavia lainsäätäjän tarkoitus sekä ennakkoratkaisut ja sallittuja oikeuslähteitä oikeusvertailevat ja oikeushistorialliset argumentit, oikeustiede (lainoppi), arvot ja arvoasetelmat (moraali) sekä teleologiset argumentit (reaaliset argumentit).³⁴

Tutkielman kannalta tärkeimpiä vahvasti velvoittavia oikeuslähteitä ovat laki oikeudenkäymiskaaren muuttamisesta ja oikeudenkäymiskaari (4/1734, OK). Näistä laeista ei kuitenkaan tarkastella kaikkia säännöksiä, vaan ainoastaan ne, joilla on tutkimuskysymyksen kannalta merkitystä. Esimerkiksi säännökset, joilla on vaikutusta tuomarin prosessinjohtoon, tulevat tutkielmassa tarkasteltaviksi. Prosessinjohtoa koskevat normit ovat avoimia, sillä niitä on mahdotonta säätää kovinkaan yksityiskohtaisiksi. Tulkinnalle jää näin tilaa, ja oikeusperiaatteet voivat auttaa antamaan oikeaa suuntaa ratkaisulle sellaisissa tilanteissa, joissa normi ei anna selvää vastausta asiaan.³⁵

Heikosti velvoittavista oikeuslähteistä tutkielman kannalta tärkeimpinä on nostettava lakiuudistuksen valmistelun seurauksena annettu hallituksen esitys HE 133/2021 vp sekä sitä täydentävä lakivaliokunnan mietintö LaVM 16/2021 vp. Näiden avulla päästään käsiksi lainsäätäjän tarkoitukseen lain tarkemmasta sisällöstä. Lainsäätäjän tarkoituksen selvittämistä vaikeuttavat Aarnion mukaan muun muassa se, ettei lainvalmistelussa puututa tai valmisteluhetkellä ole edes mahdollista puuttua yksittäisten lakitekstien yksittäisiin tulkintaongelmiin³⁶ sekä se, että lainvalmistelutöiden tekstiä rasittaa, samalla tavalla kuin lakitekstiäkin, tulkinnanvaraisuus.³⁷ Tutkielmassa tiedostetaan nämä oikeuslähdeitä rasittavat ongelmat, ja pyritään siihen, että niistä tehdyt johtopäätökset on perusteltu argumentein, jotka oikeusyhteisön on mahdollista

³³ Ks. Kolehmainen 2015 s. 112–113: Johtopäätösten asianmukaisuus varmistuu, kun argumentit ovat kontrolloitavissa ja niitä voidaan toistaa. Kontrollointi tapahtuu, kun ulkopuoliset arvioivat tutkimustuloksia. Ks. myös Aarnio 1989 s. 285: Aarnion mukaan kannanotto on perusteltava niin, että mahdollisimman moni rationaalisesti asiaa harkitseva oikeusyhteisön jäsen voisi kaikki asianhaarat huomioiden hyväksyä kannanoton.

³⁴ Aarnio 1989 s. 220–221.

³⁵ Ks. Virolainen – Vuorenpää 2021 s. 115. Ks. myös Aarnio 2006 s. 305: Aarnion mukaan oikeusperiaatteella on oltava joko vahvasti tai heikosti velvoittavan oikeuslähteen institutionaalinen tuki, jotta sillä olisi oikeuslähteen asema juridisessa argumentaatiossa.

³⁶ Ks. myös Häyhä 1997 s. 17: Lainsäätäjä tietää aina vähemmän kuin pitäisi eli lain asettamisessa käytettävissä olevan tiedon summa on aina pienempi kuin mitä lakia soveltaessa olisi tarpeen (lainsäätäjän dilemma).

³⁷ Ks. Aarnio 1989 s. 225–230: Lainsäätäjän tarkoitus ei ole virkavastuun uhalla käytettävä oikeuslähde, mutta siitä poiketessaan lakia tulkitsevalla viranomaisella on perusteluvollisuus poikkeamisen syistä.

hyväksyä. Lainvalmistelutyöt ovat hyvin tuoreita tutkielmaa tehtäessä, joten niitä voidaan pitää ikänsä puolesta relevantteina lähteinä lainsäätäjän tarkoituksen selvittämisessä.

Oikeuskirjallisuutta käytetään sallituista oikeuslähteistä eniten, ja sen avulla pyritään tuomaan esiin eri käsityksiä käsiteltävistä asioista. Näkökulmia tuodaan esiin sekä informatiivisessa mielessä että omien argumenttien tueksi. Lainopilliset kannanotot eivät sellaisenaan ole asia-argumentteja vaan niiden perusteluilla, mikäli ne ovat tarpeeksi hyviä, tuodaan keskusteluun uskottavuutta ja karsitaan pois mahdollisuus, että tulkintasuositus on vain tulkitsijan omien subjektiivisten mieltymysten tulos.³⁸

Aarniolainen oikeuslähdeoppi on staattista, ja siihen liittyy tiettyjä rajoitteita esimerkiksi EU-oikeudellisten kysymysten huomioimisen kannalta, sillä muun muassa EU-tuomioistuimen ratkaisulla voi olla sitova vaikutus.³⁹ Tutkielman aiheeseen ei liity merkittäviä EU-oikeudellisia kysymyksiä oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä lukuun ottamatta, joten tutkielma nojautuu perinteiseen näkemykseen oikeuslähdeopista. Ratkaisu EIT Gómez Olmeda v. Espanja 29.6.2016, jossa Espanjan muutoksenhakutuomioistuin arvioi näyttöä katsomalla alioikeudesta tehdyn videotallenteen ilman suullista käsittelyä, on kuitenkin mainittava aiheeseen liittyen, vaikka kyseessä on rikosasia. Toisin kuin alioikeus, muutoksenhakutuomioistuin katsoi syytteen näytekseksi toteen. EIT totesi ratkaisussaan, että tapauksessa loukattiin EIS 6 artiklaa, ja muutoksenhakutuomioistuimen olisi tullut kuulla vastaajaa henkilökohtaisesti, eikä sitä voitu korvata katsomalla tallennetta. Hallituksen esityksessä todetaan, että videotallenneuudistuksessa ei rajoiteta vastaajan oikeutta suulliseen käsittelyyn ja tilaisuus puolustaa itseään suullisesti muutoksenhakutuomioistuimessa säilyy. Hovioikeus voi arvioida videotallenteelta näyttöä täsmälleen samalla tavalla kuin kärjäoikeus, ja lisäksi vastaajalla on mahdollisuus lausua suullisesta todistelusta ja tarvittaessa vaatia lisäkysymysten esittämistä kuulusteltavalle. Näistä syistä hallituksen esityksessä on katsottu, ettei videotallenneuudistus ole ristiriidassa EIT:n ratkaisun kanssa.⁴⁰ Hallituksen esityksen perustelut eivät ole täysin vakuuttavia, ja tulevaisuudessa selviääkin, onko Suomessa käyttöön otettava järjestelmä EIT:n mielestä EIS:n normien mukainen, jos EIT päättää ottaa siihen kantaa jossain ratkaisussaan.

³⁸ Aarnio 1989 s. 238–289: Aarnion mukaan vallitsevan mielipiteen käsite on ongelmallinen, sillä usein siihen vetoaminen perustuu enemmän arvaukselle vallitsevuudesta. Toisekseen vallitsevuutta ei voida yksilöidä, vaan se määräytyy tilannekohtaisesti.

³⁹ Kolehmainen 2015 s. 117.

⁴⁰ HE 133/2021 vp s. 93–94.

1.4 Käsitteet ja tutkielman rakenne

Lakiuudistuksen esitöissä (HE 133/2021 vp) käytetään suullisesta todistelusta tehtävästä tallenteesta käsitettä kuva- ja äänitallenne. Tässä tutkielmassa samaa tarkoitetaan myös videotallenteella ja todistelutallenteella. Sanalla videotallennejärjestelmä tarkoitetaan uudistuksen vaatimaa teknistä järjestelmää, jonka avulla todistelu tallennetaan videolle ja esitetään myöhemmin muutoksenhakutuomioistuimessa. Tutkielmassa käytetään sanoja lakiuudistus, uudistus, lain-säädäntöuudistus, todistelutallenneuudistus ja videotodistelu-uudistus, joilla viitataan 28.1.2022 vahvistettuihin muutossäädöksiin.

Henkilötodistelulla tarkoitetaan oikeudenkäynnissä asianosaisen, todistajan ja asiantuntijan kuulustelua todistelutarkoituksessa. Tutkielmassa käsitteillä tuomari ja tuomioistuin tarkoitetaan lähtökohtaisesti samaa asiaa. Prosessinormeissa käytetään yleensä käsitettä tuomioistuin, mutta käytännössä tuomioistuinta edustaa prosessinjohtotoimista päättävä tuomari, tai useamman tuomarin kokoonpano. Käsitteellä tuomari halutaan korostaa sitä, että virkavastuulla työtään hoitava on vastuussa myös prosessinjohtollisesta puolesta, minkä tärkeys tulee korostumaan uudistuksen myötä.

Tutkielman rakenne etenee yleisestä tarkastelusta yksityiskohtaisempaan. Johdannossa on lakiuudistuksen yleisen kuvailun lisäksi määritelty tutkimuskysymys ja -metodi sekä tutkielmassa käytettävät lähteet ja käsitteet. Tutkielman aihetta pohjustetaan toisessa kappaleessa lakiuudistuksen taustalla, prosessioikeudellisilla periaatteilla ja uudistuksen merkittävimmillä säännösmuutoksilla käräjäoikeusvaiheen osalta. Lakiuudistuksen taustalla tarkoitetaan sekä aiempia uudistuksen kannalta relevantteja tapahtumia että lakiuudistusta edeltävää oikeustilaa. Uudistuksen myötä tulleet säännösmuutokset käydään myös läpi siltä osin kuin niillä on vaikutusta tutkielman aiheeseen. Kolmannessa luvussa keskitytään niihin materiaalisen prosessinjohton keinoihin, joilla taataan laadukkaan todistelutallenteen muodostuminen. Luvun alussa määritellään materiaalinen prosessinjohto ja sen tehtävät. Materiaalisen prosessinjohton keinot on jaoteltu oikeudenkäynnin etenemisjärjestyksen mukaisesti valmisteluun ja pääkäsittelyyn. Neljännessä luvussa puolestaan tutkitaan niitä muodollisen prosessinjohton keinoja, joilla voidaan turvata laadukas todistelutallenne. Luvussa määritellään ensin muodollinen prosessinjohto, minkä jälkeen sen keinoja tarkastellaan erikseen valmistelussa ja pääkäsittelyssä. Viimeisessä luvussa esitetään tutkielman johtopäätökset tiivistetysti.

2 UUDISTUS HENKILÖTODISTELUN TALLENTAMISEKSI JA VASTAANOTTAMISEKSI VIDEOTALLENTEEN AVULLA

2.1 Lainsäädäntöuudistuksen tausta ja oikeustila ennen uudistusta

Vuoden 1998 hovioikeusuudistuksen seurauksena hovioikeusmenettely muodostui aiempaa raskaammaksi, sillä muutoksenhakuoikeutta ei ollut rajoitettu ja pääkäsittelyiden määrä lisääntyi.⁴¹ Tilannetta yritettiin ratkaista vuonna 2003 käyttöön otetulla seulontamenettelyllä. Sitä ei kuitenkaan voitu käyttää tapauksissa, joissa oli kyse todistelun uskottavuuden arvioinnista, ja uudistus saikin kritiikkiä.⁴² Vuonna 2011 seulontamenettelyn tilalle otettiin jatkokäsittelylupajärjestelmä, jonka käyttöalaa vielä laajennettiin vuonna 2015. Näillä uudistuksilla pyrittiin muutoksenhakumenettelyn tehostamiseen, ja osa niistä on onnistunut paremmin kuin toiset.

Myös tutkielman kohteena olevalla lainsäädäntöuudistuksella tavoitellaan muun muassa muutoksenhakumenettelyn tehostamista.⁴³ Ennen videotodistelu-uudistusta koskevaa hallituksen 23.9.2021 antamaa esitystä eduskunnalle on henkilötodistelun tallentamista videotallenteelle myöhempää muutoksenhakumenettelyä varten harkittu useampaan kertaan. Vuonna 2001 oikeusministeriön muutoksenhakutoimikunta esitti videotallenteiden hyödyntämistä muutoksenhaussa,⁴⁴ mutta siihen ei ryhdytty. Muutoksenhakujärjestelmän kehittämistarpeita asetettiin arvioimaan selvitysmies vuonna 2006, mutta hänen mukaansa todistelun taltioiminen videotallenteelle myöhempää muutoksenhakua varten ei ollut sillä hetkellä tarpeellista tai mahdollista. Selvitysmies esitti kuitenkin, että Ruotsissa juuri aloitettua uudistusta⁴⁵ ja sen vaikutuksia tulisi seurata tarkasti.⁴⁶ Käräjäoikeudessa todistelusta kuvatun videotallenteen käyttämisestä hovioikeudessa tehtiin muutamien kansanedustajien toimesta lakialoite⁴⁷ vuonna 2009, mutta se hylättiin, kun lakivaliokunta arvioi sen olevan niin merkittävä uudistus, että se tarvitsisi vaikutukset huomioivaa huolellista lainvalmistelua.⁴⁸ Vuosina 2011 ja 2012 sekä hovi- ja hallinto-oikeuksien rakenneuudistustoimikunnassa että todistelutoimikunnassa oli esillä tällaisen

⁴¹ Jokela 2022 s. 25.

⁴² Ks. Virolainen 2006 s. 584: Virolaisen mukaan seulontamenettely osoittautui tulkinnanvaraiseksi ja epämääräiseksi eikä se nopeuttanut hovioikeuksien käsittelyä. Hänen mukaansa uudistus on esimerkki kevyin perustein ja heikosti valmistellusta prosessilaista.

⁴³ HE 133/2021 vp s. 17.

⁴⁴ KM 2001:10 s. 60–63, 84 ja 91.

⁴⁵ Ks. uudistuksen valmistelusta Ruotsissa Prop. 2004/05:131.

⁴⁶ OM 2006:28 s. 45–47.

⁴⁷ LA 63/2009 vp.

⁴⁸ LaVM 4/2010 vp s. 9. Vrt. Jokela 2022 s. 32: Jokelan mukaan lakialoite oli hyvä ja tarpeellinen, ja se olisi hieman muutettuna sopinut täydentämään hallituksen esitystä HE 105/2009 vp.

järjestelmän käyttöönotto, mutta ne eivät edenneet pidemmälle.⁴⁹ Lopulta vuonna 2012 oikeusministeriön neuvottelukunta laati vuosille 2013–2025 Oikeudenhoidon uudistamisohjelman, jossa videotallennejärjestelmän käyttöönottoa selvitetäisiin. Myös oikeusministeriön rikosketjun LEAN-hankkeen raportissa muutostarpeita kartoitettaessa selvitysmies esitti, että hovioikeuden mahdollisuutta ottaa vastaan käräjäoikeudessa esitetty näyttö, on tutkittava.⁵⁰

Muutosehdotusten seurauksena oikeusministeriö laati vuonna 2019 arviomuistion henkilötodistelun vastaanottamisesta kuva- ja äänitallenteelta hovioikeudessa⁵¹. Arviomuistion käytyä lausuntokierroksella, laadittiin lausuntotiivistelmä⁵². Sen jälkeen videotallennustyöryhmä esitti lainsäädäntöehdotuksensa mietinnössään⁵³, joka kävi lausuntokierroksella, minkä jälkeen lausunnoista laadittiin tiivistelmä. Lausuntotiivistelmä videotallennustyöryhmän mietinnöstä⁵⁴ julkaistiin 5.7.2021.

Ennen lainsäädäntöuudistuksen voimaantuloa henkilötodistelu vastaanotetaan käräjäoikeudessa ja tarpeen mukaan toistamiseen muutoksenhakutuomioistuimissa. Käräjäoikeudessa todistelu äänitetään OK 22:6:n mukaisesti, mutta äänitallennetta ei saa käyttää hovioikeudessa suullisen todistelun vastaanottamiseksi, vaan siitä voidaan esimerkiksi tarkistaa käräjäoikeudessa annetun sinänsä riidattoman todistelukertomuksen yksityiskohta.⁵⁵ Tästä selonotosta todistelutallenteelta säädetään OK 26:12.3:ssa. Suullinen todistelu äänitetään myös hovioikeudessa ja korkeimmassa oikeudessa OK 26:27.2:n⁵⁶ mukaisesti.

Käräjäoikeudessa kertyneen ääni- tai kuvatallenteen käyttö tarpeellisilta osin hovioikeuden tai korkeimman oikeuden pääkäsittelyssä on kuitenkin sallittu OK 26:24a.1:n mukaan, jos käräjäoikeudessa vastaanotettua suullista todistelua ei ole joltakin osin otettava vastaan uudelleen.⁵⁷ OK 17:24.2 mukaan tuomioistuimessa ei saa käyttää todisteena esitutkintapöytäkirjaan tai muulle asiakirjalle merkittyä tai muulla tavalla tallennettua lausumaa, ellei laissa toisin säädetä, paitsi jos lausuman antajaa ei voida kuulustella pääkäsittelyssä tai pääkäsittelyn ulkopuolella

⁴⁹ Ks. OMML 17/2011 s. 21 ja OMML 69/2012 s. 9.

⁵⁰ OM 2020:6 s. 51.

⁵¹ OMML 2019:6.

⁵² OMML 2019:50.

⁵³ OMML 2020:20.

⁵⁴ OMML 2021:12.

⁵⁵ HE 83/2001 vp s. 31. Ks. myös HE 133/2021 vp: Tällainen tarkistaminen on erittäin harvinaista.

⁵⁶ Lakiuudistuksen jälkeen OK 26:27.4. Ks. myös HE 133/2021 vp s. 79.

⁵⁷ Ks. myös HE 83/2001 vp s. 31: Tallenteen esittäminen on mahdollista vain tilanteissa, joissa ei ole kyse uskottavuustodistelusta. Tällaista todistelua ei yleensä hovioikeuden pääkäsittelyssä tarvita.

taikka hän on jäänyt asianmukaisista toimenpiteistä huolimatta tavoittamatta, eikä asian ratkaisemista tulisi enää viivyttää.⁵⁸

2.2 Taustalla vaikuttavat prosessioikeudelliset periaatteet

Videotodistelu-uudistusta ja uudistuksen keskeisten säännösten soveltamista ohjaavat prosessioikeudelliset periaatteet, jotka sisältävät prosessioikeuden kannalta keskeisiä normatiivisia arvoja ja tavoitteita. Periaatteet eivät aseta ehdottomia vaatimuksia ratkaisujen tekemiselle, mutta ne ohjaavat optimointikäskyjen tavoin myös tuomarin prosessinjohtoa videotodistelun yhteydessä.⁵⁹ Prosessiperiaatteet ryhmitellään usein menettelyperiaatteiksi, rooliperiaatteiksi ja ratkaisuperiaatteiksi.⁶⁰ Menettelyperiaatteina pidettyjä suullisuus-, välittömyys- ja keskitysperiaatteita tarkastellaan todistelun näkökulmasta. Rooliperiaatteista⁶¹ siviiliprosessin kannalta relevantteina voidaan pitää määräämisperiaatetta, virallisperiaatetta, käsittelymenetelmää, tutkintamenetelmää sekä yhteistoimintaperiaatetta. Todistelua koskevista periaatteista relevantteja ovat vapaan todistusteorian mukaiset vapaan todistelun periaate ja vapaan todistusharkinnan periaate sekä näyttöenemmyysperiaate eli ylipainoperiaate.

Suullisuusperiaate on yksi menettelyperiaatteista ja sen mukaisesti todistelussa kuultavan on kerrottava kertomuksensa suullisesti ilman kirjallista todistajankertomusta, vaikkakin muistiinpanot muistin tukena ovat sallittuja. Tästä säädetään OK 17:47.1:ssa. Riita-asioissa saadaan huomioida vain sellainen todiste, joka on esitetty suullisesti pääkäsittelyssä.⁶² Suullisuus tehostaa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumisen lisäksi prosessin johtamista, koska suullisessa keskustelussa on helpompi huomata ja korjata, jos toinen osapuoli on ymmärtänyt viestin väärin.⁶³ Suullisuuden edut koskevat sekä todistelua että muuta oikeudenkäyntiä. Suullisessa menettelyssä ennalta laaditut oikeudenkäyntikirjelmät vaikeuttavat prosessinjohtoa, sillä prosessinjohtoon kannalta on tärkeää, että asiassa voidaan edetä vaiheittain ja kysymys kysymykseltä siten, että jokainen saa lausua kustakin kysymyksestä.⁶⁴

⁵⁸ Lisäksi erityissuojelun tarpeessa olevasta kuultavasta esitutkinnassa tallennetun kuva- ja äänitallenteen käyttö todisteena on sallittu, jos syytetylle on varattu tilaisuus esittää kuultavalle kysymyksiä. Tallenteen käytöstä säädetään OK 17:24.3:ssa.

⁵⁹ Ks. Virolainen – Vuorenää 2021 s. 115.

⁶⁰ Virolainen – Vuorenää 2021 s. 117. Ks. myös Saranää 2022 s. 123.

⁶¹ Ks. myös Määttä 2013 s. 196: Rooliperiaatteilla ei ole itsenäisen arvo- tai oikeusperiaatteen asemaa, vaan niillä jäsennellään prosessin toimijoiden välisiä toimimisvelvoitteita ja kompetenssisuhteita.

⁶² Ks. Jokela 2018 s. 546: Myös Ruotsissa on vastaava säännös todistelun suullisuudesta (RB 36:16).

⁶³ Ks. Virolainen – Vuorenää 2021 s. 168. Ks. myös HE 133/2021 vp s. 7: Asianosaiset voivat heti vastata toistensa esityksiin ja tuomari käyttää kyselyoikeuttaan. Asianosaiset voivat myös varmistua, että tuomari on ymmärtänyt heidän esittämänsä aineiston tarkoitettulla tavalla.

⁶⁴ Linna 2012 s. 146.

Välittömyysperiaate tarkoittaa oikeudenkäynnissä sitä, että oikeudenkäyntiaineisto esitetään välittömästi asian ratkaisevalle tuomioistuimelle, jolloin ratkaisijalla on välitön ja suora vaikutelma sekä asianosaisista että todistajista. Se onkin erityisen merkityksellinen periaate todistelun kannalta.⁶⁵ Videotodistelu-uudistuksessa todistelun välittömyys heikkenee muutoksenhakutuomioistuinten osalta, mutta hallituksen esityksen mukaan välittömyys ei sinänsä ole itseisarvo. Aiemmin välittömyys on taannut osaltaan oikeudenkäynnin varmuuden, nopeuden ja halpuuden sekä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumisen. Tekniikan kehittyessä näihin päämääriin päästään paremmin menettelyssä, joka ei perustu välittömyysperiaatteelle nykyisessä laajuudessaan.⁶⁶

Keskittämisperiaatteen mukaan varsinainen asian käsittely tulee tapahtua yhtäjaksoisessa menettelyssä. Sillä helpotetaan oikeudenkäyntiaineiston hallitsemista, asian arvioimista ja se saattaa nopeuttaa asian käsittelyä. Jotta pääkäsittelyn keskittäminen onnistuu, on asia valmisteltava riittävän hyvin ennen sitä.⁶⁷ Tämä tarkoittaa, että valmistelussa on selvitettävä OK 5:19:n mukaiset seikat ennen kuin pääkäsittelyyn voidaan siirtyä.⁶⁸ Näin turvataan mahdollisimman tarkoituksenmukainen näytön vastaanottaminen pääkäsittelyvaiheessa.

Siviiliprosessissa⁶⁹ vastakkaiset rooliperiaatteet ovat määräämisperiaate ja virallisperiaate. Ne kuvaavat sitä, kenellä on oikeus määrätä oikeudenkäyntiaineiston sisällöstä ja menettelyn kuluista.⁷⁰ Määräämisperiaatteen⁷¹ mukaan disponointioikeus on asianosaisella, jolloin asianosaisen prosessitoimet sitovat tuomioistuinta. Asianosaiset voivat siis päättää tuomioistuinta sitovasti asian vireillepanosta, prosessin jatkamisesta, riidan kohteesta ja esimerkiksi hankittavista todisteista. Tämä koskee dispositiivisia riita-asioita eli asioita, joissa sovinto on sallittu. Määräämisperiaate ilmenee dispositiivisissa riita-asioissa vaatimistaakkana, eli asianosaisten vaatimukset sitovat tuomioistuinta siten, että se ei saa tuomita muuta tai enempää kuin asianosainen on vaatinut, sekä väittämistaakkana, eli asianosaisten esittämät oikeustositteet sitovat

⁶⁵ Saranpää 2022 s. 171.

⁶⁶ HE 133/2021 vp s. 19.

⁶⁷ HE 133/2021 vp s. 7.

⁶⁸ Ks. myös Tapanila 2021 s. 40–41.

⁶⁹ Vrt. Virolainen – Vuorenperä 2021 s. 201: Rikosprosessissa syyttäjä huolehtii akkusatorisen menetelmän mukaan syytteen nostamisesta ja ajamisesta sekä todisteiden hankinnasta ja asian selvittämisestä. Ks. myös Jokela 2008 s. 25: Akkusatorisen menetelmän lisäksi rikosprosessissa noudatetaan virallisperiaatetta. Se näkyy rikosprosessissa esimerkiksi siten, että syyttäjän syyteoikeus on asianosaisen tahdosta riippumaton, tuomioistuin voi hankkia uusia todisteita syytetyn eduksi, vastaajan tunnustus ei sido tuomioistuinta ja tuomioistuimen on otettava viran puolesta huomioon lieventävät asianhaarat. Ks. rikosprosessin rooliperiaatteista todistelussa Jämsä 2020 s. 38–44.

⁷⁰ Saranpää 2022 s. 192–193.

⁷¹ Ks. tarkemmin määräämisperiaatteesta esim. Saranpää 2022 s. 192–197, Virolainen – Vuorenperä 2021 s. 191–192, 194–199, Vuorenperä 2009 s. 88–92, Lappalainen 1995 s. 85–87, Jokela 2016 s. 166–168, Virolainen 1995 s. 262–263 ja Laukkanen 1995 s. 10 ja 49–51.

tuomioistuinta niin, ettei se saa perustaa tuomiota sellaiseen seikkaan, johon asianosainen ei ole vaatimuksensa tai kanteen vastustamisen tueksi vedonnut.⁷² Asioissa, joissa sovinto ei ole sallittu, eli indispositiivisissa riita-asioissa, tuomioistuin on aktiivisempi asian selvittämisessä asiaan kohdistuvan julkisen intressin vuoksi. Indispositiivisissa asioissa asianosaisen on laitettava asia vireille ja hänellä on vaatimistaakka määräämisperiaatteen mukaisesti, mutta muutoin niissä noudatetaan virallisperiaatetta⁷³, jonka mukaan tuomioistuimella on oikeus toimia omaloitteisesti asianosaisten vaatimuksista riippumatta.⁷⁴

Siviiliprosessissa käsittelymenetelmä ja tutkintamenetelmä kuvaavat sitä, kenen tehtävänä on jutun ratkaisemisen kannalta merkityksellisten tosiseikkojen ja todisteiden hankkiminen.⁷⁵ Asianosaisen on lähtökohtaisesti käsittelymenetelmän⁷⁶ mukaisesti hankittava oikeudenkäyntiaineisto. Puhtaan käsittelymenetelmän mukaan asianosaiselle kuuluu sekä oikeudenkäynnin eteenpäin vieminen että oikeudenkäyntiaineiston hankkiminen, jolloin tuomioistuimen rooli on näiden toimien osalta passiivinen. Käsittelymenetelmän vastakohta on tutkintamenetelmä⁷⁷, jonka mukaan tuomioistuin on oikeudenkäynnin eteenpäin viemisessä ja oikeudenkäyntiaineiston hankkimisessa aktiivinen osapuoli. Suomessa kuitenkin noudatetaan yhteistoimintaperiaatetta⁷⁸ eli modifioitua käsittelymenetelmää, jossa asianosaiset ja tuomioistuimen jäsenet toimivat yhteistyössä prosessin eteenpäin viemiseksi ja asian selvittämiseksi. Oikeudenkäyntiaineiston hankkiminen ja esittäminen ovat ensisijaisesti asianosaisen tehtävä, ja tuomioistuimella on tässä täydentävä rooli. Oikeudenkäynnin ulkoinen kulku ja eteenpäin vieminen kuuluvat puolestaan tuomioistuimelle.⁷⁹

⁷² Ks. Virolainen – Vuorenää 2021 s. 196.

⁷³ Ks. tarkemmin virallisperiaatteesta siviiliprosessissa esim. Saranää 2022 s. 192–197, Virolainen – Vuorenää 2021 s. 191–192, 195, 199–200, Lappalainen 1995 s. 86–88, Jokela 2016 s. 168 ja 171 ja Virolainen 1995 s. 285–293.

⁷⁴ Ks. kuitenkin Laukkanen 1995 s. 306–309: Laukkasen mukaan voi olla vaikeaa luokitella riita-asioita dispositiivisiin ja indispositiivisiin riita-asioihin sovinnon sallittavuuden perusteella, sillä asiat voivat olla monella eri tavalla indispositiivisiä ja dispositiivisiä. Siksi samassa asiassa voi olla tarpeellista soveltaa sekä määräämisperiaatetta että virallisperiaatetta ja tutkintamenetelmää. Ks. myös Virolainen 1988 s. 323–330.

⁷⁵ Saranää 2022 s. 193.

⁷⁶ Ks. tarkemmin käsittelymenetelmästä esim. Saranää 2022 s. 204–205, Virolainen – Vuorenää 2021 s. 191–193, Lappalainen 1995 s. 91–93, 95–96 ja Jokela 2016 s. 167.

⁷⁷ Ks. tarkemmin tutkintamenetelmästä esim. Saranää 2022 s. 204–205, Virolainen – Vuorenää 2021 s. 191, Lappalainen 1995 s. 91 ja Jokela 2016 s. 167.

⁷⁸ Ks. tarkemmin yhteistoimintaperiaatteesta Jokela 2016 s. 35–36 ja 170, Lappalainen 1995 s. 91–92, Virolainen – Vuorenää 2021 s. 193, Laukkanen 1995 s. 201–215, 302–304 ja Ervo 2005 s. 100–101. Ks. myös yhteistoimintaperiaatteen ja materiaalsen prosessin johdon suhteesta Virolainen 1988 s. 30–33.

⁷⁹ Virolainen – Vuorenää 2021 s. 192–193. Ks. myös Laukkanen 1995 s. 310–311: Laukkanen korostaa tuomarin roolia. Hänen mielestään prosessin ohjausfunktion, moraalisen ylläpidon sekä asianosaisten yhdenvertaisen kohtelun takaamiseksi tuomarin on oltava aktiivinen. Vrt. Tolvanen 2006 s. 1331: Kunkin prosessitoimijan on huolehdittava rooliinsa kuuluvat tehtävät. Asianosaisten on esitettävä tosiseikat ja niiden tueksi todisteet. Tuomarin on puolestaan huolehdittava menettelyn asianmukaisuudesta, siitä, että riitaiset ja riidattomat seikat asiassa ovat selvät oikeudenkäynnin päättyessä, ja siitä, että kaikki tarjottu asiaan vaikuttava todistelu vastaanotetaan. Lisäksi tuomarin on näiden jälkeen ratkaistava asia perustellen ratkaisunsa.

Vapaa todistusteoria muodostuu vapaasta todistelusta ja vapaasta todistusharkinnasta. Vapaan todistelun periaatteen mukaan asianosaisten oikeutta esittää todisteita ei ole etukäteen rajattu ja tuomioistuin ottaa näyttöä arvioidessaan huomioon kaiken oikeudenkäynnin aikana tietoonsa saaman aineiston. Aineisto voi siis tulla tuomioistuimen tietoon varsinaisen todistelun lisäksi sen ulkopuolelta esimerkiksi asianosaisen prosessikäyttäytymisessä. Vapaa todistelu ilmenee OK 17:1.1:sta, jonka mukaan asianosaisella on oikeus esittää haluamansa näyttö asian tutkivalle tuomioistuimelle sekä lausua jokaisesta tuomioistuimessa esitetystä todisteesta, jollei laissa toisin säädetä.⁸⁰ Tuomioistuimen todistusharkinnassaan käyttämä aineisto puolestaan vahvistetaan OK 17:1.2:ssa, jonka mukaan tuomioistuimen on harkittava esitettyjä todisteita ja muita asian käsittelyssä esiin tulleita seikkoja.⁸¹

Vapaan todistusharkinnan periaatteen mukaan tuomioistuin ei ole sidottu näytön vakuuttavuutta arvioidessaan mihinkään harkintavaltaa säänteleviin määräyksiin, vaan on velvollinen vapaasti harkitsemaan esitettyjen todisteiden todistusvoiman.⁸² Todistusharkinta ei saa kuitenkaan olla mielivaltaista tai intuition varassa. OK 17:1.2:ssa tuomioistuin veloitetaan perusteelliseen ja tasapuoliseen näyttöarvopunnintaan vapaalla todistusharkinnalla, jollei laki toisin määrää.⁸³ Tuomioistuin voi vapaasti arvioida, mikä näyttöarvo esitetuille todisteille erikseen ja kokonaisuutena annetaan.⁸⁴ Laissa ei ole siis haluttu yksityiskohtaisesti määrätä siitä, kuinka näytön arviointi pitäisi suorittaa, mutta tuomioistuimen päättelyn on oltava peruteltavissa ja ulkopuolisten kontrolloitavissa.⁸⁵

Näyttökynnyskysymykseen liittyvän näyttöenemmysperiaatteen⁸⁶ eli ylipainoperiaatteen mukaan tuomioistuimen tulee perustaa tuomionsa sellaiseen seikkaan, jota voidaan jutussa esitetyn näytön perusteella pitää vastakohtaansa todennäköisempänä. Näyttökysymys ratkaistaan

⁸⁰ Ks. myös Pölönen – Tapanila 2015 s. 35–36: Todisteiden esittämistä voidaan rajoittaa hyödyntämiskielloilla tuomioistuimen toimesta, jos laki estää todisten esittämisen. Tuomioistuin voi estää myös tarpeettomien ja asiaan vaikuttamattomien todisteiden esittämisen.

⁸¹ Ks. Lappalainen – Rautio 2021 s. 600.

⁸² Ks. myös Saranpää 2022 s. 208: Poikkeukset vapaasta todistusharkinnasta ovat tunnustus dispositiivisessa riita-asiassa ja legaaliset presumptiot.

⁸³ Lappalainen – Rautio 2021 s. 599.

⁸⁴ Pölönen – Tapanila 2015 s. 35. Ks. tarkemmin Saranpää 2022 s. 206. Ks. myös HE 46/2014 vp s. 45: Tuomioistuimen ei saa arvioinnissaan suosia kumpaakaan osapuolta ja arviointi on tehtävä ilman ennakkokantaa todisteen näyttöarvosta.

⁸⁵ Saranpää 2010 s. 2: Tuomiossa on siksi OK 24:4:n mukaisesti selostettava, millä perusteella riitainen seikka on tullut näytetyksi tai jäänyt näyttämättä. Ks. myös HE 46/2014 vp s. 45: Todistusharkinnan on oltava objektivistista ja kriittisen arvioinnin kestävä. Ks. myös KKO 2017:12, KKO 2017:93, KKO 2019:2 ja KKO 2019:78. Ks. Saranpää 2022 s. 206: Nämä rikosasioissa annettujen ennakkopäätösten lähtökohdat pätevät myös riita-asioiden osalta.

⁸⁶ Ks. näyttöenemmysperiaatteesta tarkemmin Saranpää 2010, Pölönen – Tapanila 2015 s. 3.6.5 ja Lappalainen – Rautio 2021 s. 698–700, 705–707 ja 711. Ks. näyttöenemmyyden ja järkevän näyttöenemmyyden vertailusta Tapanila 2021 s. 414–417.

konkreettisen todennäköisyyden perusteella. Näyttöenemmyysperiaatetta tulisi Saranpään mukaan pitää johtavana periaatteena dispositiivisissa riita-asioissa.⁸⁷ Periaate ei aseta todistustaakkaa kummallekaan osapuolelle.⁸⁸ Näyttöenemmyysperiaatetta vastaan olevan argumentin mukaan periaate johtaa todistustaakkasäännöistä luopumiseen ja näin oikeusvarmuuden heikkeneemiseen,⁸⁹ mutta Saranpään mukaan vakiintuneista todistustaakkasäännöistä ei tarvitse luopua periaatteen soveltamisen myötä.⁹⁰ Saranpää keskittyykin periaatteen osalta todistustaakan jakokysymyksen sijaan näyttökynnyksykysymykseen. Riita-asioiden näyttökynnyksen yleissäännöksen OK 17:2.2:n mukaan seikan asettaminen tuomion perustaksi edellyttää, että asianosainen on esittänyt siitä uskottavan näytön. Lappalaisen ja Raution mukaan näyttöenemmyysperiaatetta on vaikea sovittaa yhteen OK 17:2.2:n kanssa, sillä se asettaa toiselle oikeussuhteen osapuolelle näyttövelvollisuuden.⁹¹ Uskottava näyttö kynnyksenä tarkoittaa, toisin kuin näyttöenemmyysperiaatetta sovellettaessa, että niukasti yli 50 %:n todennäköisyys seikasta ei vielä riitä näyttökynnyksen ylittymiseen.⁹²

2.3 Keskeiset säännösmuutokset

Lakiuudistuksen olennaisin muutos on suullisen todistelun tallentaminen videotallenteelle äänittämisen sijaan. Tästä säädetään uudessa OK 22:6:ssä.⁹³ Jos videotallenteen tekeminen ei ole mahdollista, kuulustelun keskeinen sisältö merkitään pöytäkirjaan, minkä jälkeen kuulusteltava antaa ilmoituksensa, onko kuulustelun sisältö ymmärretty oikein. Kuulustelu äänitetään kuitenkin tilanteissa, joissa se on anonyymien todistajan henkilöllisyyden salaamiseksi tai muusta erityisen painavasta syystä⁹⁴ tarpeen.

OK 5:17.1:ssä valmistelun toiseksi tavoitteeksi pääkäsittelyn yhtäjaksoisuuden varmistamisen lisäksi tulee se, että asia voidaan pääkäsittelyssä käsitellä jäsennellysti. Tämä säännös koskee siviiliprosessin valmistelun tavoitteita, jotka ovat osaltaan määrittämässä tuomioistuimen

⁸⁷ Saranpää 2010 s. 2–3. Vrt. Lappalainen – Rautio 2021 s. 705: Rikosasioissa väärin langettavien tuomioiden eliminointipyrkimys ei salli näyttöenemmyysperiaatteen omaksumista.

⁸⁸ Lappalainen – Rautio 2021 s. 705–706: Ylipainoperiaatetta ei voida hyväksyä siviiliprosessin yleiseksi todistustaakkateoriaksi.

⁸⁹ Jokela 2011 s. 334. Ks. myös Lappalainen 2001 s. 332–334: Lappalainen suhtautuu torjuen ylipainoperiaatteen, vaikkakin esimerkiksi lasten huoltoriidoissa ja testamentin tulkintakanteissa sitä ei ole hänen mukaansa syytä sulkea täysin pois. Ks. näyttöenemmyysperiaatteen kritiikistä myös Lappalainen – Rautio 2021 s. 706.

⁹⁰ Saranpää 2010 s. 232–233.

⁹¹ Lappalainen – Rautio 2021 s. 706.

⁹² Ks. Lappalainen – Rautio 2021 s. 710–711. Ks. uskottavasta näytöstä myös HE 46/2014 vp s. 46 ja LaVM 19/2014 vp s. 10–11.

⁹³ Ruotsissa vastaava säännös on RB 6:6:ssa.

⁹⁴ ”Muusta erityisen painavasta syystä” lisättiin ja hyväksyttiin säännökseen lakivaliokunnan mietinnön lausumaehdotuksen pohjalta. Ks. tarkemmin ehdotuksen perusteluista LaVM 16/2021 vp s. 15–16.

prosessinjohtollisia tehtäviä valmistelussa. Säännöstä tarkastellaan materiaalsen prosessinjohtoon yhteydessä.

Pääkäsittelyä koskevaan OK 6:2a.1:iin tulee lisäys siitä, että tuomioistuimen on valvottava, että asia käsitellään jäsennellysti. Säännös on muodollisen prosessinjohtoon yleissäännös pääkäsittelyssä. OK 17:48.1 muuttuu siten, että suullisessa todistelussa tavallisesta kuulustelujärjestyksestä tulee poiketa, jos asian jäsennellytys käsittelyä sitä edellyttää. Myös tätä muutosta käsitellään muodollisen prosessinjohtoon yhteydessä.

OK 22:9:ään tulee muutos siitä, että tallennetusta kertomuksesta voidaan tehdä kirjallinen toisinto tarpeellisilta osin, jos tuomioistuin katsoo sen edistävän asian käsittelyä. Kirjallisen toisinnon tekemisellä eli litteroinnilla on tarkoitus helpottaa hyvin laajojen asioiden käsittelyä erityisesti muutoksenhakuvaiheessa. Litterointia käsitellään muodollisen prosessinjohtoon yhteydessä.

Pöytäkirjoihin ja tuomioihin lisättäviin tietoihin tulee uudistuksen myötä joitakin muutoksia. OK 22:5.1:iin lisätään 4 kohta, jonka mukaan pääkäsittelyn pöytäkirjassa on mainittava tiedot asiassa vastaanotetusta suullisesta todistelusta tehdystä kuva- ja äänitallenteesta. Mainittavia tietoja ovat esimerkiksi yksityiskohtaiset tiedot tallenteesta, jotta on mahdollista löytää tallenne videotallennejärjestelmästä ja erottaa siltä eri kuultavien kertomukset, sekä tiedot mahdollisesta indeksoinnista. Käräjäoikeuden tuomiosta tulee OK 24:7.1:n muutetun 4 kohdan mukaan ilmetä luettelo esitetyistä todisteista. Tämä ei muuta aiempaa oikeustilaa, vaan vastaa sisällöltään aiempaa versiota, jossa mainittiin erikseen todistelutarkoituksessa kuullut henkilöt ja muut esitetyt todisteet.⁹⁵ Näillä muutoksilla ei ole suurta vaikutusta videotallenteen laadukkuuteen tai prosessinjohtoon, mutta pöytäkirjassa olevat merkinnät helpottavat videotallenteen myöhempiä käyttöä muutoksenhakuvaiheessa.⁹⁶

Edellä mainittujen tutkielman aiheen kannalta oleellisten säännösmuutosten lisäksi tutkielmassa käsitellään jo aiemmin säädettyjä OK:n säännöksiä, jotka ovat prosessinjohtoon ja tarkoituksenmukaisen videotallenteen aikaansaamisen kannalta olennaisia. Näitä säännöksiä käsitellään materiaalsen ja muodollisen prosessinjohtoon yhteydessä.

⁹⁵ Ks. HE 133/2021 vp s. 68.

⁹⁶ Ks. pöytäkirjoihin ja tuomioihin merkittävistä tiedoista HE 133/2021 vp s. 64, 68 ja 84.

3 MATERIAALISEN PROSESSINJOHDON KEINOT LAADUKKAAN VIDEOTALLENTEEN TURVAAMISEKSI

3.1 Materiaalinen prosessinjohto

Prosessinjohtotoimet eroavat tuomioistuimen ratkaisuisista eli tuomioista ja päätöksistä siten, että prosessinjohtotoimenpiteillä ei tähdätä suoraan asian ratkaisemiseen eikä niitä ilmoiteta päätöksen muodossa, vaan niiden tarkoituksena on prosessin järjestäminen ja eteenpäin vieminen.⁹⁷ Prosessinjohto ei siis kohdistu ratkaisuharkintaan eli siihen, miten asia tulisi ratkaista, vaan siihen, kuinka prosessi etenee.⁹⁸ Prosessinjohtotoimet ovat tuomioistuimen käsittelyn aikana suorittamia prosessitoimia, joilla pyritään aikaansaamaan tietty oikeusvaikutus tai -seuraamus.⁹⁹

Prosessinjohto jakautuu perinteisesti pohjoismaisessa oikeuskirjallisuudessa materiaaliseen ja muodolliseen prosessinjohtoon sen mukaan, millaisiin toimenpiteisiin tuomioistuimen toiminta kohdistuu.¹⁰⁰ Materiaalinen eli aineellinen prosessinjohto tarkoittaa asian selvittämistä asianosaisten esittämän oikeudenkäyntiaineiston pohjalta.¹⁰¹ Muodollinen prosessinjohto puolestaan tarkoittaa tuomioistuimen tekemiä toimia oikeudenkäynnin ulkoisen kulun ohjaamiseksi. Materiaalisen prosessinjohton kohteena on siis oikeudenkäyntiaineisto, ja muodollisen prosessinjohton kohteena on menettelyn ulkonainen kulku.¹⁰²

Materiaalisesta prosessinjohtosta voidaan käyttää myös käsitettä aineellinen prosessinjohto tai tuomioistuimen (asiaa koskeva) selvittämisvelvollisuus¹⁰³. Tutkielmassa käytetään kuitenkin pääasiassa oikeuskirjallisuudessa yleisimmin käytettyä termiä materiaalinen prosessinjohto. Lyhyesti määriteltynä materiaalinen prosessinjohto on tuomarin toimesta tapahtuvaa asian

⁹⁷ Virolainen 1988 s. 40.

⁹⁸ Linna 2012 s. 86.

⁹⁹ Ks. Virolainen 1988 s. 40.

¹⁰⁰ Virolainen 1988 s. 40–41. Vrt. Rosenberg – Schwab 1981 s. 351: Ulkomaisissa prosessioikeuden oppikirjoissa prosessinjohtotoimenpiteinä pidetään prosessin ulkoisesta kulusta ja eteenpäin viemisestä huolehtivia toimia, menettelyn laillisuudesta ja tarkoituksenmukaisuudesta huolehtivia toimia sekä jutun perusteellisesta käsittelemisestä, käsittelyn joutuisuudesta ja asioiden mahdollisimman nopeasta ratkaisusta huolehtivia toimia. Tämä on pohjoismaisessa kirjallisuudessa käytettyä prosessinjohton määritelmää laajempi.

¹⁰¹ Virolainen – Vuorenpää 2021 s. 193–194.

¹⁰² Virolainen 1988 s. 41–42: Virolaisen mukaan materiaalisen ja muodollisen prosessinjohton välinen rajanveto on enemmän teoreettinen kysymys, eikä sillä ole niinkään käytännön merkitystä. Jotkin prosessinjohtotoimet voivat kohdistua sekä prosessiaineistoon että oikeudenkäynnin ulkoiseen kulkuun yhtä aikaa.

¹⁰³ Virolainen 1988 s. 51: Virolaisen mukaan materiaalisen prosessinjohton tehtävänä on riitakysymyksen selvittäminen käsittelyn aikana.

selvittämistä.¹⁰⁴ Linnan mukaan materiaallinen prosessinjohto varmistaa sen, että oikeudenkäyntiaineisto on mahdollisimman selkeää, kattavaa ja riitaisiin kysymyksiin keskittyvää. Tällä tavalla se palvelee myös tuomioistuimen ratkaisuharkintaa.¹⁰⁵ Riita-asiain oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista koskevassa hallituksen esityksessä materiaallinen prosessinjohto määritellään seuraavasti: ”Aineellinen prosessinjohto puolestaan tarkoittaa tuomioistuimen toimintaa, joka kohdistuu asianosaisten lausumien selventämiseen ja heidän esittämänsä prosessiaineiston täydentämiseen, rikastamiseen tai rajoittamiseen ja sen kohteena on siten itse oikeudenkäyntiaineisto.”¹⁰⁶

Tuomio annetaan oikeudenkäyntiaineiston pohjalta, ja tuomarilla on mahdollisuus vaikuttaa siihen käsittelyn aikana.¹⁰⁷ Oikeudenkäyntiaineisto voidaan määritellä suppeasti, jolloin siihen luetaan kaikki se materiaali, joka saadaan laittaa tuomion perustaksi, tai laajasti, jolloin oikeudenkäyntiaineistoa on kaikki se, joka tulee esille oikeudenkäynnissä tai on muuten siinä huomioitava.¹⁰⁸ Virolaisen mukaan on perusteltua käyttää oikeudenkäyntiaineiston käsitettä jälkimmäisessä laajassa merkityksessä, sillä tuomioistuimen on tällöin huomioitava tutkimisvaltansa uloimmat rajat muodostavat asianosaisten vaatimukset ja asianosaisten on mahdollista esittää käsityksensä viran puolesta huomioon otettavista kokemussäännöistä ja oikeusohjeista¹⁰⁹. Laajassa merkityksessä oikeudenkäyntiaineistoon kuuluvat siis asianosaisten vaatimukset, tosiseikat, todisteet, kokemussäännöt ja oikeusohjeet.¹¹⁰ Materiaalista prosessinjohtoa tutkittaessa Virolaisen kantaa voidaan pitää perusteltuna, sillä suppeaa määritelmää käytettäessä prosessinjohto kohdistuisi vain tiettyyn oikeudenkäynnissä esille tulevaan materiaaliin. Tuomarilla voi olla tarve puuttua prosessinjohtoon keinoihin myös muuhun kuin tuomion perustaksi laitettavaan materiaaliin esimerkiksi keskeyttääkseen asiaan selvästi kuulumattoman seikan käsittelyn.

¹⁰⁴ Wagner-Prenner 2003 s. 439. Ks. myös Lappalainen 1995 s. 93–94 ja Tirkkonen 1974 s. 496.

¹⁰⁵ Linna 2012 s. 86.

¹⁰⁶ HE 15/1990 vp s. 27. Hallituksen esityksen määritelmässä tulee esiin materiaallisen prosessinjohtoon funktiot.

¹⁰⁷ Virolainen – Vuorenpää 2021 s.108: Tuomari voi rikastaa, selventää tai rajoittaa oikeudenkäyntiaineistoa materiaalisella prosessinjohtolla. Tuomarin on kuitenkin huomioitava vaatimus ehdottomasta puolueettomuudesta harjoittaessaan materiaalista prosessinjohtoa.

¹⁰⁸ Virolainen 1988 s. 53. Ks. samansuuntaisesti Lappalainen 1995 s. 54–55 ja Virolainen – Vuorenpää 2021 s. 108–109.

¹⁰⁹ Ks. myös Lappalainen 1995 s. 94: Tuomioistuimen tulisi harjoittaa aktiivista prosessinjohtoa myös jutun oikeuskysymyksen käsittelyssä. Vaikka tuomioistuin ottaa lain viran puolesta huomioon, on oikeuskysymyksestä käytävä kontradiktorista keskustelua, jotta tuomiota ei perusteta asianosaisille yllätykselliseen oikeusohjeeseen. Ks. myös jura novit curia -periaatteesta sekä asianosaisen käsitys oikeusohjeesta ja sen soveltamisesta Virolainen 1988 s. 178–179 sekä Linna 2012 s. 80. Ks. myös Virolainen – Vuorenpää 2021 s. 124–125 ja 127 sekä Pölönen 2003 s. 117.

¹¹⁰ Ks. Virolainen 1988 s. 52–59 ja Lappalainen – Hupli 2021 s. 1002. Ks. tarkemmin oikeudenkäyntiaineiston käsitteestä ja siihen sisältyvästä materiaalista Virolainen – Vuorenpää 2021 s. 108–111. Ks. myös Lappalainen 1995 s. 54–58.

Tuomioistuimien voi siis materiaalisien prosessinjohtojen keinoin puuttua oikeudenkäyntiaineistoon. Usein oikeuskirjallisuudessa tehdään ero selventävän, täydentävän ja rajoittavan prosessinjohtojen välille sen mukaan, onko tuomarin tarkoituksena varmistaa asianosaisen lausuman sisältö, laajentaa sitä vai rajata sitä.¹¹¹ Seuraavassa käydään läpi materiaalisien prosessinjohtojen funktioita oikeustieteissä perinteisesti käytetyn Virolaisen jaottelun mukaan. Funktioita ovat aineistoa selventävä, aineistoa muuntava eli korjaava, aineistoa rikastava eli täydentävä, aineistoa rajoittava ja asianosaisia informoiva funktio.¹¹²

Prosessinjohtojen selventävällä funktiolla tarkoitetaan asianosaisten esitysten epäselvyyksien, ristiriitaisuuksien ja tulkinnanvaraisuuksien selvittämistä. Selventävä funktio ilmenee siviili-prosessin osalta OK 6:2a.2:sta. Tuomarin täytyy selvittää, mitä asianosaiset prosessissa tahtovat, ja varmistua siitä, että on ymmärtänyt oikein asianosaisten vaatimukset ja niiden perustelut. Jos asianosaisten ilmaisut ovat epäselvät tai ristiriitaiset, eikä tuomari kehota niitä selventämään, vaan perustaa tuomionsa ilmaisun tulkintaan, on vaarana tulkinnan epäonnistuminen ja virheellinen lopputulos.¹¹³ Myös todistelu voi muodostua epäselväksi eikä siitä tehtävää videotallennetta voida välttämättä myöhemmin käyttää. Selventävä funktio palvelee lisäksi kuulemisperiaatteen toteuttamista.

Selventävää funktiota pidemmälle menevä prosessinjohtojen muuntavan eli korjaavan funktion tarkoituksena on asianosaisten lausumien juridistekninen uudelleenmuotoilu eli muuntaminen sellaiseen muotoon, jota yleisesti tuomioistuimissa käytetään. Usein tuomari selvittää ensin asianosaisen lausuman tarkoituksen (selventävä funktio), jonka jälkeen voi olla tarpeen muuttaa lausumaa selkeämmäksi tai täydentää sitä (muuntava funktio). Aina näitä funktioita ei voida erottaa toisistaan.¹¹⁴ Muuntavaa funktiota käytetään, kun asianosainen on ilmaissut tahtonsa prosessuaalisesti virheellisessä tai puutteellisessa muodossa tai esitys havaitaan muuten epätäydelliseksi. Tällöin pyritään siihen, että asianosainen saisi korjattua esityksessään olevat puutteet. Virolaisen mukaan laissa velvoitetaan muuntavan funktion käyttöön, mutta silti se jää käytännössä usein toteuttamatta epäselvien tapauksien kohdalla.¹¹⁵

¹¹¹ Vaitoja 2014 s. 301. Ks. myös HE 15/1990 vp s. 27.

¹¹² Virolainen 1988 s. 60–81.

¹¹³ Ks. Virolainen 1988 s. 61–65.

¹¹⁴ Ks. myös Pölönen 2003 s. 398: Koska epäselvyyden selvittäminen voi johtaa lausuman muuttamiseen, on selventävä ja muuntava funktio usein erottamattomia.

¹¹⁵ Ks. Virolainen 1988 s. 65–68. Ks. myös Pölönen 2003 s. 398: Pölösen mukaan tuomioistuimella on velvollisuus selventävään ja muuntavaan materiaalisien prosessinjohtoon ja joissain tapauksissa myös informoivaan prosessinjohtoon.

Prosessinjohtoon rikastava eli täydentävä funktio tuottaa uutta aineistoa oikeudenkäyntiin. Tuomioistuimien hankkii itse uutta aineistoa tai määrää asianosaisen hankkimaan sitä.¹¹⁶ Suppeassa merkityksessä tuomioistuin ei ryhdy itse välittömiin rikastaviin toimiin, vaan käyttää lievempää keinoa eli kiinnittää asianosaisten huomiota lisäaineiston tarpeeseen ja mahdollisesti sen olemassaoloon.¹¹⁷ Dispositiivissa riita-asioissa uuden aineiston hankkimiseen huomion kiinnittäminen on ongelmallista monista syistä.¹¹⁸ Dispositiivisissa asioissa on huomioitava OK 24:3.2:n säännös väittämistaakasta. Tuomioistuin ei voi ilman asianosaisten myötävaikutusta itsenäisesti rikastaa oikeudenkäyntiaineistoa siten, että tuomion perustaksi tulisi sellainen seikka, johon asianosainen ei ole vedonnut. Virolainen kuitenkin korostaa sitä, että vaikka tuomarilla ei ole velvollisuutta puuttua asiaan uuden aineiston saamiseksi, sitä ei ole syytä suoraan kieltää kaikissa tapauksissa, sillä tuomari ei muuten välttämättä uskaltaisi puuttua asiaan edes asian selvittämisen- tai muuttamistarkoituksessa pelätessään välillisesti kiinnittävänsä asianosaisen huomion johonkin uuteen seikkaan.¹¹⁹ Dispositiivisissa asioissa tuomari voi lähinnä määrätä asiantuntijalausunnon hankittavaksi ja muuten vastuu todisteiden hankinnasta kuuluu asianosaisille.¹²⁰

Korkein oikeus on linjannut tuoreessa ratkaisussaan KKO 2022:14 rikastavan prosessinjohtoon laajuudesta. Vaikka tuomioistuimen on OK 5:21.1:n mukaisesti huolehdittava siitä, että asianosaiset mainitsevat kaikki seikat, joihin he haluavat vedota, KKO:n ratkaisun mukaan tuomioistuimen ei kuitenkaan tule tutkia, mitä uutta selvitystä tai näyttöä juttuun on mahdollisesti

¹¹⁶ Vrt. lähtökohtaisesti OK 17:7:n mukaan asianosaisten on hankittava asiassa tarpeelliset todisteet. Ks. myös Ekelöf – Boman 1992 s. 34: Mitä intensiivisemmin tuomioistuin puuttuu näytön hankkimiseen, sitä vaikeampi sen on säilyttää puolueettomuutensa.

¹¹⁷ Virolainen 1988 s. 68–70. Ks. myös Lappalainen 2001 s. 161: Tuomioistuin voi aloiteoikeuden rajoituksesta huolimatta saada juttuun hankituksi haluamansa näytön asianosaisen toimesta ottamalla esiin kysymyksen saatavilla olevista uusista todisteista (prosessinjohtotoimi).

¹¹⁸ Ks. Virolainen 1988 s. 72–74: Lähtökohtaisesti laki ei velvoita tuomaria rikastavaan prosessinjohtoon näissä tilanteissa. Se, onko tuomarilla silti oikeus rikastavan prosessinjohtoon käyttämiseen, on paljon pohdittu kysymys. Vaarantuuko tuomarin puolueettomuus, jos tuomari kiinnittää asianosaisen huomiota uuteen aineistoon, joka yleensä koituu toisen osapuolen vahingoksi? Ks. myös Lappalainen – Hupli 2021 s. 1004–1005: Tuomarilta vaaditaan ehdotonta puolueettomuutta. Silti ainakin oikeudenkäyntiaineistoon pohjautuvat kysymykset asianosaisten tahdon selvittämiseksi voisivat olla oikeutettuja OK 5:21.1 mukaisesti. Asianosaiset päättävät lopulta kuitenkin itse vetoavatko väittämistaakan mukaisesti uuteen oikeustulosseikkaan tai esittävätkö uutta vaatimusta. On huomioitava, että myös tuomarin passiivisena pysymistä voidaan pitää puolueellisenä toimintana, sillä se hyödyttää toista osapuolta. Tuomarin toiminta onkin puolueellista, jos hän käyttää vain toista hyödyttäviä prosessinjohtotoimenpiteitä, vaikka toinenkin osapuoli olisi niiden tarpeessa. Ks. myös puolueettomuuden vaarantumisesta Virolainen 1988 s. 134–137 sekä tuomioistuimen harkintavallasta prosessinjohtoon suhteen s. 140–145. Vrt. myös KKO 2022:14. Vrt. Rikosasioissa huomion kiinnittäminen uuden aineiston hankkimiseen on ongelmallista, jos se tapahtuu syytetyn vahingoksi. Ks. myös syytetyn vahingoksi tapahtuvan aineiston hankkimisesta HE 82/1995 vp s. 71, Pölönen 2003 s. 419, Jokela 2002 s. 371 ja Virolainen 1988 s. 143.

¹¹⁹ Ks. Virolainen 1988 s. 68–75. Vrt. OK 17:7:n mukaisesti tuomioistuin saa hankkia näyttöä indispositiivisissa riita-asioissa ja rikosasioissa, jos se ei todennäköisesti tue syytettyä. Lisäksi tuomioistuin saa asian laadusta riippumatta hankkia omasta aloitteestaan asiantuntijalausunnon.

¹²⁰ Ks. Virolainen – Vuorenpää 2021 s. 194.

saatavissa.¹²¹ Tässä tutkielmassa rikastava prosessinjohto jää vähemmälle huomiolle, sillä sen käyttö ei lähtökohtaisesti ole tarpeellista tarkoituksenmukaisen videotallenteen aikaansaamiseksi. Usein selventävän ja muuntavan funktion käyttäminen riittää.

Prosessinjohton rajoittava funktio pyrkii rajaamaan oikeudenkäyntiaineiston ulkopuolelle sellaisen aineiston, joka ei siihen kuulu. OK 5:21.3:ssa ja OK 6:2a.2:ssa säädetään rajoittavasta prosessinjohtosta. Niiden mukaan tuomioistuimen tulee valvoa, ettei asiaan sekoiteta mitään siihen kuulumatonta ja ettei asiassa esitetä tarpeetonta todistelua. Virolaisen mukaan säännöksistä ilmenevää toimimisvelvollisuutta on perusteltua käsitellä materiaalisen prosessinjohton yhteydessä, sillä toimenpiteiden kohteena on oikeudenkäyntiaineisto.¹²² Toimimisvelvollisuutta käsitellään myös tässä tutkielmassa materiaalisen prosessinjohton yhteydessä.

Virolaisen mukaan oikeudenkäyntiaineisto tulee torjua kahdesta syystä: materiaalin esittäminen on laissa kiellettyä tai se on jutun ratkaisemisen kannalta tarpeetonta¹²³. Materiaali voi olla laissa kielletty oikeusjärjestyksen vastaisuuden ja siveellisesti hylättävien vaatimusten tai todistamiskieltojen vuoksi. Rajoittava funktio perustuu oikeusvarmuusnäkökohtien osalta erityisesti parhaan todistelun tai todistusaineiston periaatteeseen, jonka mukaan todistusaineistosta on valittava parhaimmat ja varhimmat todistuskeinot.¹²⁴ Prosessitaloudelliset näkökohdat puolestaan rajaavat todistusaineiston sellaiseen, joka on vaivattomimmin ja edullisimmin hankittavissa.¹²⁵

Informoivalla eli informatiivisella funktiolla tarkoitetaan tuomioistuimen asianosaisille antamaa informaatiota tapaukseen soveltuvista oikeussäännöksistä ja mahdollisesti niiden sisällöstä ja vaikutuksesta.¹²⁶ Asianosaisella saattaa olla virheellinen käsitys asiaan soveltuvista oikeussäännöistä, jolloin hän ei voi vedota relevantteihin oikeustositseikkoihin ja tuomio voi olla

¹²¹ KKO 2022:14: Tuomioistuimen tulee selvittää asiaa asianosaisten esittämän oikeudenkäyntiaineiston pohjalta, eikä tuomioistuimen tullut tapauksessa nostaa vanhentumiskysymystä esiin rikastavalla prosessinjohtolla, etenkin, kun se olisi hyödyttänyt vahvempaa osapuolta, jota edusti asianajaja.

¹²² Virolainen 1988 s. 80. Vrt. Tirkkonen 1974 s. 504: Toimimisvelvollisuus on luettu muodollisen prosessinjohton piiriin.

¹²³ Siviilijuttujen valmistelua koskeva OK 5:21.3 ja tarpeettoman todistelun torjumista koskeva OK 17:8. Ks. myös Lappalainen 2001 s. 142.

¹²⁴ Ks. periaatteesta myös Virolainen – Vuorenää 2021 s. 179, Virolainen 1988 s. 292–294, Lappalainen 2001 s. 165, Jokela 2016 s. 150, Ekelöf – Edelstam – Heuman 2009 s. 42–44 ja Hormia 1978 s. 114–115 ja 123. Ks. parhaan todistusaineiston periaatteesta videotodistelu-uudistuksen näkökulmasta Korhonen – Jämsä 2022 s. 66–71.

¹²⁵ Virolainen 1988 s. 79–81.

¹²⁶ Ks. samansuuntaisesti Vaitoja 2014 s. 302 ja Laukkanen 1995 s. 278–279. Ks. myös Leskinen 2001 s. 1074: Leskisen mukaan informointivelvollisuus materiaalisen prosessinjohton osalta tarkoittaa tosiseikkojen erittelyä ja ryhmittelyä, normiston selkiyttämistä sekä normivaihtoehtojen ja tulkintojen läpikäyntiä.

yllättävä.¹²⁷ Informatiivinen selvittämisvelvollisuus koskee sekä asiassa sovellettavia aineellisoikeudellisia normeja että prosessinormeja. Informatiivinen prosessinjohto toteuttaa kontradiktorista periaatetta.¹²⁸

Videotodistelu-uudistuksen seurauksena on perusteltua ottaa oikeusohjeiden ja -kysymysten osalta sellainen lähtökohta, että niistä keskustellaan asianosaisten kanssa jo valmisteluvaiheessa. Jotta kaikki tarpeelliset seikat tulevat varmuudella käsiteltyksi, on sovellettavien oikeusohjeiden oltava osapuolten tiedossa. Asianosaisen tulee perehtyä oikeusohjeisiin ja esittää näkemyksensä niiden tulkinnasta. Tuomari voi pyytää tähän tarkennusta, jos oikeusohjeista ei ole mainittu kirjelmässä. Tuomarilla on myös velvollisuus korjata asianosaisten virheelliset tai puutteelliset käsitykset sovellettavista oikeusohjeista. Mikäli oikeusohjeet ja niiden tulkinta näyttävät tuomarin mielestä oikeista lähtökohdista suunnitelluille, ei keskustelulle ole tarvetta, vaan asianosaisten on annettava ajaa asiaansa haluamallaan tavalla. Perinteisen *jura novit curia*-periaatteen mukaisesti tuomari tuntee lain, mutta tästä huolimatta etenkin monimutkaisissa ja epätyypillisissä tapauksissa asianosaisten on hyvä tuoda näkemyksensä oikeuslähteistä esille.¹²⁹ Uudistuksen kannalta tärkeintä informatiivisessa prosessinjohtossa on juuri sovellettavista oikeusohjeista keskusteleminen asianosaisten kanssa, jotta asiassa voidaan vedota oikeudenkäynnin kannalta oleellisiin seikkoihin ja niistä voidaan esittää tarpeellinen todistelu.

Prosessinjohton luokittelu tietyn funktion mukaan ei tarkoita sitä, että se olisi sallittu tai kielletty. Esimerkiksi sallitun tai edellytetyn kyselytoiminnan rajat eivät määräydy jaottelun perusteella. Tavoiteltava päämäärä tai oletettu vaikutus ovat liian subjektiivisia näkökohtia määrittämään prosessinjohton sallittavuuden.¹³⁰ Videotodistelussa, ja siksi myös tässä tutkielmassa, korostuvat etenkin selventävä ja rajoittava materiaallinen prosessinjohto, joilla on suurin vaikutus asian jäseneltyyn käsittelyyn.

Siviiliprosessissa tuomarin prosessinjohtossa on huomioitava se, että asianosaisilla on erityisesti dispositiivisissa jutuissa valta määrätä oikeudenkäynnin kohteesta ja hankittavasta fakta-aineistosta. Tuomioistuini ei saa OK 24:3.1:n mukaisesti tuomita muuta tai enempää kuin asianosainen on vaatinut (vaatimistaakka). Tuomioistuini ei saa myöskään OK 24:3.2:n mukaisesti perustaa tuomiota seikkaan, johon asianosainen ei nimenomaisesti ole vedonnut vaatimuksensa

¹²⁷ Ks. yllättävän ratkaisun kiellosta Määttä 2013 s. 201, Virolainen – Pölönen 2003 s. 348, KKO 2005:69, KKO 2010:40, OKa 2007 s. 103–104 ja EIT Laaksonen v. Suomi 12.4.2007.

¹²⁸ Ks. esim. Virolainen – Vuorenpää 2021 s. 124–125 ja 127, Jokela 2016 s. 78, Pölönen 2003 s. 400 ja Linna 2012 s. 16–17.

¹²⁹ Ks. Korhonen – Jämsä 2022 s. 84 ja 92.

¹³⁰ Ks. Vaitoja 2014 s. 301.

tueksi (väittämis- eli vetoamistaakka).¹³¹ Tuomioistuin on siis sidottu asianosaisten tahtoon, ja sitä on kunnioitettava myös prosessinjohtoa harjoitettaessa.¹³² Tuomioistuin ei voi esimerkiksi rikastaa oikeudenkäyntiaineistoa omin päin, vaan sen on tarkkaan harkittava prosessinjohtotoimiensa vaikutuksia. Vaikka tuomarin prosessinjohtoa onkin vahvistettu siviiliprosessissa, Lappalaisen mukaan asianosaiset edelleen ajavat asiaansa ja esittelevät oikeudenkäyntiaineiston tuomarille, joka ratkaisee asian ja jonka rooli erityisesti materiaalsen prosessinjohtoon osalta on asianosaisten toimia täydentävä.¹³³

Materiaalinen prosessinjohto kuuluu sekä valmisteluun että pääkäsittelyyn. Vuoden 2002 osittaisuudistuksessa¹³⁴ pyrittiin vahvistamaan materiaalsen prosessinjohtoon roolia valmistelussa, sillä aiemmin prosessinjohtoa koskevat säännökset olivat keskittyneet lähinnä pääkäsittelyyn.¹³⁵ Nykyisin painopiste materiaalsen prosessinjohtoon osalta onkin siirtynyt valmisteluvaiheeseen, kun taas muodollisen prosessinjohtoon toimet tulevat enemmän esiin pääkäsittelyssä, joka on valmistelua rituaalimaisempi.¹³⁶ Mikäli pääkäsittelyssä tarvitaan vielä voima-eräistä materiaalista prosessinjohtoa, on se usein osoitus siitä, ettei valmistelua ole hoidettu asianmukaisesti.¹³⁷

3.2 Valmistelu

3.2.1 Yleissäännökset ja tavoitteet

Yleinen valmisteluvaiheen prosessinjohtoon liittyvä säännös on valmistelun tavoitteita kuvaava OK 5:17.1. Lisäksi materiaalsen prosessinjohtoon kannalta olennaisia säännöksiä ovat valmistelussa selvitettävät asiat listaava OK 5:19, yleissäännös valmisteluvaiheen materiaalsesta prosessinjohtosta OK 5:21 sekä tuomarin kyselyvelvollisuutta koskeva OK 5:15c.2. Ensimmäinen säännös sisältää lakiuudistuksessa tulleen muutoksen. Jälkimmäiset säännökset ovat muutoin tutkielman kannalta olennaisia, sillä ne määrittävät materiaalista prosessinjohtoa valmisteluvaiheessa. Hyvä valmistelu puolestaan on laadukkaan todistelutallenteen edellytys riita-asioissa.

¹³¹ Virolainen – Vuorenpää 2021 s. 199.

¹³² Ks. myös Laukkanen 1995 s. 135: Asianosaisten ei edellytetä tunnistavan konkreettisten tosiseikkojen oikeudellista merkitystä, mutta silti he kantavat riskin siitä, että vetoavat kaikkiin relevantteihin oikeustositseikkoihin. Tämä ristiriita on huomioitava tuomarin prosessinjohtossa, kun pohditaan sitä, kuinka pitkälle prosessinjohto voidaan ulottaa.

¹³³ Ks. Lappalainen 2002 s. 83.

¹³⁴ Laki oikeudenkäymiskaaren muuttamisesta (768/2002) annettiin 30.8.2002 ja se tuli voimaan 1.1.2003. Ks. tarkemmin uudistuksesta Lappalainen 2002.

¹³⁵ HE 32/2001 vp s. 11 ja 20: Esitöiden mukaan materiaalsella prosessinjohtolla saattaa käytännössä olla valmistelussa isompi merkitys kuin pääkäsittelyssä.

¹³⁶ Virolainen – Vuorenpää 2021 s. 194 ja Lappalainen – Hupli 2021 s. 1021.

¹³⁷ Lappalainen 2002 s. 82.

OK 5:17.1:a käsitellään materiaalisen prosessinjohton yhteydessä, sillä se koskee valmistelua ja valmistelussa painottuu materiaalisen prosessinjohton rooli. Tästä huolimatta säännös koskee myös muodollista prosessinjohtoa. OK 5:17.1 asettaa valmistelun tavoitteen:

Tuomioistuimen on toimitettava valmistelu siten, että asia voidaan käsitellä pääkäsitelyssä yhtäjaksoisesti ja *jäsennellysti*.

Valmistelussa sitä johtavalla käräjätuomarilla on asian selvittämisvelvollisuus. OK 5:19:ssä¹³⁸ luetaan asiat, jotka tuomioistuimen on selvitettävä riita-asian valmisteluvaiheessa:

Valmistelussa on selvitettävä:

- 1) asianosaisten vaatimukset ja niiden perusteet;
- 2) mistä asianosaiset ovat erimielisiä;
- 3) mitä todisteita tullaan esittämään ja mitä kullakin todisteella aiotaan näyttää toteen; sekä
- 4) onko edellytyksiä sovinnolle.¹³⁹

OK 5:21 on materiaalisen prosessinjohton yleissäännös valmistelussa.¹⁴⁰ Siinä säädetään tuomarinvollisuudesta huolehtia 19 §:n mukaisten tavoitteiden ja asianosaisten vetoamisvelvolluuksien toteutumisesta, tuomarinvollisuudesta sekä asiaan kuulumattomien seikkojen ja tarpeettoman todistelun epäämisestä:

Tuomioistuimen on valmistelussa huolehdittava 19 §:ssä säädettyjen tavoitteiden toteutumisesta ja siitä, että asianosaiset mainitsevat kaikki seikat, joihin he haluavat vedota.

Jos asianosaisten kirjallinen tai suullinen lausuma on epäselvä tai puutteellinen, tuomioistuimen on tehtävä hänelle asian selvittämistä varten tarpeelliset kysymykset.

Tuomioistuimen tulee valvoa, ettei asiaan sekoiteta mitään siihen kuulumatonta ja ettei asiassa esitetä tarpeetonta todistelua.

Lisäksi OK 5:15c.2:ssa säädetään tuomarinvollisuudesta valmistelussa:

Tuomioistuimen on istunnon alussa selostettava, mistä asiassa on kysymys ja mihin kirjallisessa valmistelussa on päädytty. Lisäksi tuomioistuimen on tehtävä 19 §:ssä säädettyjen valmistelun tavoitteiden saavuttamiseksi tarpeelliset kysymykset.

¹³⁸ Säännös on ollut voimassa vuodesta 1993, eikä siihen tehty lakiuudistuksessa muutoksia.

¹³⁹ Sovintoon tähtäävä prosessinjohto on oma tärkeä aiheensa, mutta tässä tutkielmassa sitä ei tarkemmin käsitellä, koska sillä ei ole merkittävää yhteyttä todistelutallenteen tekemiseen. Mainittakoon, että sovintoon tähtäävästä prosessinjohtosta säädetään OK 5:26:ssä.

¹⁴⁰ Lappalainen – Hupli 2021 s. 1003. Ks. myös Lappalainen 2002 s. 84: Vuoden 1993 alioikeusuudistuksessa tuomarinvollisuudesta valmistelussa koskevat säännökset jäivät hajanaisiksi, mutta vuoden 2002 siviiliprosessimenettelyn osittaisuudistuksessa säännöksiä täsmennettiin ja systematisoitiin uudelleen.

Asian jäsennelly käsittely on lisätty lakiuudistuksessa useampaan säännökseen. Jäsennellyn käsittelyn toteutumiseen pyritään valmistelussa (OK 5:17.1)¹⁴¹, tuomioistuin valvoo sen toteutumista pääkäsittelyn aikana (OK 6:2a.1)¹⁴² ja sen vuoksi voidaan poiketa tavanomaisesta kuulustelujärjestyksestä (OK 17:48). Sen sijaan, että jäsennelly käsittely olisi yksioikoisesti materiaaliseen tai muodolliseen prosessinjohtoon kuuluva, voidaan katsoa, että asian jäsennelly käsittely on tavoite, johon sekä materiaalisella että muodollisella prosessinjohtolla tähdätään oikeudenkäynnin aikana. Korhosen ja Jämsän mukaan voidaan puhua uudesta menettelyperiaatteesta, jäsennellyn käsittelyn periaatteesta. He nostavat jäsennellyn käsittelyn muiden menettelyperiaatteiden eli suullisuus-, välittömyys- ja keskitysperiaatteiden rinnalle.¹⁴³ Saranpää pitää jäsennellyä käsittelyä käytännössä synonyymina teemälähtöiselle valmistelulle, jossa kartoitetaan ensin näyttöä kaipaavat seikat, minkä jälkeen etsitään niitä koskevia todistusteemoja vastaavaa todistelua.¹⁴⁴

Lakiuudistuksessa OK 5:17.1:iin on lisätty valmistelun tavoitteeksi yhtäjaksoisen pääkäsittelyn lisäksi asian jäsennelly käsittely. Jotta henkilötodistelun vastaanottaminen videotallenteelta olisi tarkoituksenmukaista muutoksenhakuvaiheessa, on jo valmistelussa kiinnitettävä huomiota siihen, että pääkäsittelyä varten on selvillä, minkälaista todistelua asianomaiset ovat esittämässä ja missä järjestyksessä. Tämä korostuu erityisesti laajojen asioiden kohdalla.¹⁴⁵ Uudistuksen kannalta yhtenä suurimpana ongelmana voidaan pitää aineellisesti heikkoa ja sekavaa valmistelua. Tällöin koko oikeudenkäynti ja todistelu ovat riita-asiassa sekavia, eikä todistellutallenteesta ole juurikaan hyötyä muutoksenhaussa. Onnistunut valmistelu edellyttää yleensä tuomarilta laadukasta ja aktiivistakin prosessinjohtoa. Korhonen ja Jämsä korostavat jäsennellyn käsittelyn kuuluvan tuomarin lisäksi myös lainoppineiden avustajien, ja rikosasioissa syyttäjien, vastuulle.¹⁴⁶

Tuomarin on materiaalisen prosessinjohton yleissäännöksen OK 5:21.1:n perusteella toimitettava aktiivisesti ja tehokkaasti 19 §:n tavoitteiden toteutumiseksi, sillä valmistelun ollessa asianosaisten aktiivisuuden varassa, ei oikeudenkäynti välttämättä jäsenny riittävästi eikä etene tarpeeksi joutuisasti ja tarkoituksenmukaisesti. Lisäksi tuomioistuimen on varmistettava

¹⁴¹ Asianomistajan yksin ajamissa rikosasioissa vastaava säännös on ROL 7:11:ssä.

¹⁴² Rikosasioissa vastaava säännös on ROL 6:5.1:ssa.

¹⁴³ Korhonen – Jämsä 2022 s. 79.

¹⁴⁴ Saranpää 2022 s. 186.

¹⁴⁵ HE 133/2021 vp s. 59. Ks. myös Korhonen – Jämsä 2022 s. 81: Jäsennellyyn käsittelyyn vaikuttaa merkittävästi jo asianosaisten laatimat haastehakemukset, jotka hyvin laadittuna ilmentävät selkeästi oikeudenkäynnin kohteen ja helpottavat sekä tuomarin että vastauksen antajan prosessitoimia.

¹⁴⁶ Korhonen – Jämsä 2022 s. 86–87.

kyselyvelvollisuuttaan¹⁴⁷ käyttämällä asianosaisten todellinen tahto eli se, että he vetoavat niihin seikkoihin, joihin heillä on tarkoitus vedota, eikä asianosainen tietämättömyyttään tai erehdyksestä jätä sitä tekemättä.¹⁴⁸ Seikkaan vetoaminen voi tarkoittaa esimerkiksi lisävaatimuksen esittämistä, uuteen oikeustositseikkaan vetoamista tai todisteen ilmoittamista.¹⁴⁹ Säännöksen mukainen aktiivinen prosessinjohto ei loukkaa dispositiivista periaatetta, sillä asianosainen päättää lopulta itse vetoaako seikkaan tai esittääkö vaatimuksen vai ei. Tuomioistuimien ei voi silti viran puolesta tutkia asiaa laajemmin kuin mitä asianosaiset ovat prosessissa päättäneet sen kohteeksi rajata.¹⁵⁰ Myös oikeuskäytännön mukaan tuomioistuimen tulee pysytellä asianosaisten määräämässä oikeudenkäyntiaineistossa, eikä oma-aloitteisesti rikastaa sitä.¹⁵¹

Jotta valmistelussa voidaan suunnitella todistelua, on tuomioistuimen aluksi selvitettävä OK 5:19:n mukaisesti asianosaisten vaatimukset ja niiden perusteet eli oikeustositseikat ja tärkeimmät todistustositseikat. Tuomarin on varmistuttava siitä, että asianosaisten vaatimukset ovat täytäntöönpanokelpoisia ja perustuvat lakiin sekä siitä, että vaatimusten perusteet ovat järkeviä ja relevantteja. Väitteiden riittävä yksityiskohtaisuus ja se, että esitetyt perusteet keskustelevat keskenään, on myös varmistettava yhteenvetoon tai valmisteluistunnon pöytäkirjaan kirjaten. Asiassa tulee täsmentää riidan kohde eli selvittää se, mistä asianosaiset ovat erimielisiä. Tuomarin on käytettävä kyselyoikeuttaan saadakseen selville, mitkä asiat ovat riitaisia eli mistä asioista oikeutta käydään.¹⁵² Tämän jälkeen voidaan alkaa tekemään etukäteiskartoitusta pääkäsittelyssä esitettävästä todistelusta todistusteemoineen.

Tuomarin on käytävä asianosaisten kanssa läpi, mitä suullista todistelua he aikovat esittää mistäkin teemasta. Tämä tarkoittaa todistelun kohdentamista ja teemoittamista. Riidattomuuden

¹⁴⁷ Tässä kyselyvelvollisuus ei tarkoita samaa kuin 2 momentissa, jossa lausumien epäselvyyksiä ja puutteita poistetaan ja selvennetään.

¹⁴⁸ Ks. myös Vaitoja 2014. s. 299 ja 369: Laajasti ymmärrettynä huolehtiminen siitä, että asianosainen vetoaa kaikkiin haluamiinsa seikkoihin, on käytännössä mahdotonta. Prosessinjohtoa harjoitettaessa on vältettävä oikeusriidan tarpeetonta laajenemista, mikä vastakkaisena tavoitteena rajoittaa kyselyvelvollisuutta. Vrt. s. 308–309: Rikosasioiden valmistelussa tuomioistuimella ei ole tällaista nimenomaista velvollisuutta huolehtia siitä, että asianosaiset mainitsevat kaikki seikat, joihin he haluavat vedota. Silti tuomioistuimen prosessinjohtoon voi kuulua asianosaisen tai jopa syyttäjän huomion kiinnittäminen mainitsematta jääneeseen seikkaan. Ero siviiliprosessiin johdettu todennäköisesti siitä, ettei tuomioistuimen tehtävä ole auttaa syyttäjää.

¹⁴⁹ Ks. HE 32/2001 vp s. 49–50.

¹⁵⁰ Ks. Lappalainen – Hupli 2021 s. 1004–1005: Dispositiivinen periaate toteutuu juuri silloin, kun asianosainen tietää, mistä hänen on mahdollista disponoida. Ks. myös HE 32/2001 vp s. 50: Säännös ei ole ristiriidassa määräämisperiaatteen kanssa, sillä uuden aineiston esittäminen on asianosaisen tahdosta riippuvainen. Asianosaisen on tiedettävä, mistä hän päättää. Ks. myös Sippo – Välimaa 2003 s. 125–127.

¹⁵¹ Ks. KKO 2022:14.

¹⁵² Ks. HE 15/1990 vp s. 63–64. Ks. myös Borgeke 2011 s. 82: Ruotsissa käräjätuomarin tulee selvittää käsittelyn aluksi, mitä osapuolet vaativat ja kuinka toinen osapuoli näihin vaatimuksiin suhtautuu. Prosessinjohtossa tulee koko oikeudenkäynnin ajan varmistaa, että ne seikat, joihin asia liittyy, tulevat riittävän kattavaksi käsitellyksi. Borgeken mukaan hyvä toimintatapa on jatkuvasti peilata prosessin aikana sitä, mitkä asiat ovat asiaa ratkaistaessa tärkeitä ja huolehtia siitä, että tällaiset asiat tulevat riittävästi käsitellyksi. Näin hovioikeuskin saa asiaa ratkaistessaan tuomion perusteeksi kaikki ne seikat, jotka ovat olennaisia, eikä joudu kuulemaan todistajia uudestaan.

seurauksena tarpeettomaksi todetuista todisteista luovutaan. Teemoitus on jatkossa entistäkin tärkeämpää, sillä liian laajasti tai epäselvästi ilmoitetut teemat tekevät todistelusta ja siitä tehtävästä videotallenteesta sekavan ja pahimmassa tapauksessa käyttökelvottoman muutoksenhaku ajatellen. Lisäksi valmistelussa on keskusteltava yksityiskohtaisesti henkilötodistelun kuulustelutavasta- ja järjestyksestä.¹⁵³

Yhtäjaksoinen ja jäsenelty käsittely voidaan saavuttaa hyvällä ennakkosuunnittelulla. Kun prosessin vaiheet ja niissä esitettävät asiat ovat osapuolille etukäteen selvillä, voidaan prosessissa edetä tarkoituksenmukaisesti ja joutuisasti. Ennakkosuunnittelun kannalta tärkeää on kirjallisen prosessisuunnitelman sekä yhteenvedon laatiminen. Prosessisuunnitelma tarkoittaa lähinnä oikeudenkäynnin ulkoista aikatauluttamista, ja sitä voidaankin pitää enemmän muodolliseen prosessinjohtoon kuuluvana. Ennen valmisteluistuntoa koottava ja valmisteluistunnossa täydennettävä yhteenvedo taas on materiaalisen prosessin johdon työkalu, jolla selvennetään asianosaisten vaatimukset, niiden perusteet, todisteet sekä esimerkiksi todistusteemat. Yhteenvedolla on erittäin tärkeä rooli jäseneltyyn pääkäsittelyyn kannalta, sillä sen avulla selvennetään asiat, jotka ovat riittäviä ja joista todistelu on tarpeellista.

Tuomarin vastuulla on huolehtia siitä, että vaatimukset ja väitteet ovat ymmärrettävästi ja selkeästi esitetty ja kirjattu. Tämän vuoksi OK:n säännökset antavat laajat valtuudet tuomarille selvittää niitä kyselemällä. Tuomarin kyselyoikeudesta¹⁵⁴ säädetään OK 5:21.2:ssa ja OK 5:15c.2:ssa. Kyse on myös tuomarin kyselyvelvollisuudesta ja materiaalisen prosessin johdon täydentävästä käytöstä.¹⁵⁵ Tuomarin on pyrittävä kyselyillään saamaan asianosainen täydentämään epäselvää tai epätäydellistä lausumaansa. Tämä koskee sekä kantajan kannetta että vastaajan vastausta. OK 5:15c.2:n tarkoituksena ei ole käydä kaikkia asioita läpi kirjallisesta käsittelystä, vaan keskittyä kartoittamaan asiassa riittävät tosiseikat todistelutarpeen selvittämiseksi

¹⁵³ HE 133/2021 vp s. 59.

¹⁵⁴ Oikeustieteissä käytetään tuomarin kyselytoimenpiteistä sanoja kyselyoikeus ja kyselyvelvollisuus. Ks. tarkemmin kyselyoikeuden ja -velvollisuuden termeistä sekä prosessinjohto-oikeuden ja -velvollisuuden suhteesta Virolainen 1988 s. 103–106 ja 140–145: Virolainen toteaa, että tuomarilla on tiettyissä tilanteissa velvollisuus käyttää kyselyä, mutta toisaalta tuomari käyttää tiettyyn prosessinjohtokeinoon turvautuessaan aina oikeuksiaan asianosaisten nähden. Lisäksi, jos tuomarille on asetettu tietty velvollisuus, on sen täyttämättä jättämisestä seurauksena virheellinen menettely ja laiminlyönnistä voidaan asettaa tuomari vastuuseen. Mikäli kyse on oikeudesta, ei tuomari sen käyttämättä jättämisen seurauksena syyllisty virheeseen. Ks. kootusti eri näkemyksiä kyselytoimien oikeudellisesta sidonnaisuudesta Vaitoja 2014 s. 363–371: Vaitoja itse päätyy pohdinnassaan siihen, että tuomarin kyselyoikeudet ja -velvollisuudet ulottuvat yhtä pitkälle. Tässä tutkielmassa käytetään omien kannanottojen osalta ensisijaisesti termiä kyselyoikeus, kun taas termiä kyselyvelvollisuus käytettäessä korostetaan sen tuomaria velvoittavaa puolta.

¹⁵⁵ HE 32/2001 vp s. 50. Ks. samansuuntaisesti Lappalainen 2002 s. 85. Täydentävällä käytöllä tarkoitetaan ainakin selventävää ja muuntavaa funktiota, mutta rikastavan prosessin johdon osalta tuomarin toimintamahdollisuudet ovat rajatut erityisesti rikosasioissa.

ja selvittää asianosaisten esitysten epäselvyydet ja puutteet.¹⁵⁶ Tuomarin tehtävänä on selvittää asianosaisten käyttämien ilmaisujen tarkoituspäätä täsmällisillä kysymyksillä jutun juridiikkaan peilaten. Käytännössä kysely tapahtuu alustavasti tuomarin laatimassa yhteenvedossa ja varsinaisesti suullisessa valmistelussa, jossa voidaan käydä hyvinkin yksityiskohtaisesti läpi ne asiat, joista asianosaiset ovat eri mieltä.

Tuomarin puolueettomuuteen liittyvä ongelma syntyy, jos tuomioistuin huomaa oikeudenkäyntiaineistosta, että jommallakummalla asianosaisista olisi mahdollisuus esittää uusi vaatimus tai vedota uuteen oikeustositukseen tai vastatositukseen, mutta asianosainen ei ole tehnyt sitä. Kyse on kyselyoikeuden rajoista. Tuomari ei lähtökohtaisesti voi ryhtyä tutkimuksiin oikeudenkäyntiaineiston ulkopuolella, mutta tuomarilla voidaan katsoa olevan oikeus oikeudenkäyntiaineiston sisällä aktiiviseen prosessinjohtoon asianosaisten tahdon selvittämiseksi.¹⁵⁷

Rajoittavaa prosessinjohtoa koskeva OK 5:21.3 velvoittaa tuomioistuinta epäämään asiaan kuuluttaman todistelun ja muun vastaavan tarpeettoman oikeudenkäyntiaineiston jo valmisteluvaiheessa, jotta ne eivät pitkittäisi pääkäsittelyä. Todistelun epäämisestä valmisteluvaiheessa tulee tehdä erillinen ratkaisu.¹⁵⁸ Tuomioistuimen tulee ensisijaisesti kyselyoikeuttaan käyttäen pyrkiä saamaan asianosainen itse luopumaan tarpeettomasta oikeudenkäyntiaineistosta.¹⁵⁹ Pääkäsittelyä koskee samansisältöinen säännös OK 6:2a.2.

Tuomarin materiaalisessa prosessinjohtossa olennaista on myös informatiivinen funktio, jonka avulla tuomari välittää tietoa asianosaisille ratkaisuun tai menettelyyn vaikuttavista näkökohdista.¹⁶⁰ Jotta uudistuksessa tavoiteltava jäsenelty käsittely voi käytännössä toteutua, on tuomioistuimella ja osapuolilla oltava jo varhaisessa vaiheessa sama näkemys siitä, mitä oikeusohjeita asiassa tulee sovellettavaksi ja mitkä oikeustositukset ovat merkityksellisiä.¹⁶¹ Kun tuomari on selventänyt itselleen ratkaistavana olevat oikeuskysymykset ja niihin liittyvät

¹⁵⁶ HE 32/2001 vp s. 40–41.

¹⁵⁷ Ks. Lappalainen – Hupli 2021 s. 1004. Ks. samansuuntaisesti myös Laukkanen 1995 s. 254: Asia tulee valmistella siten, ettei tuomarin puolueettomuus vaarannu, joten tuomari ei saa ryhtyä kuulustelemaan asianosaisia. Tuomari voi kuitenkin valmistelussa vapaamuotoisesti keskustella asiasta siten, että ottaa esille seikkoja, joihin asianosaiset ovat yleensä vastaavanlaisissa tapauksissa vedonneet. Tavoitteena keskustelussa on asianosaisten erimielisyyden selvittäminen. Ks. myös KKO 2022:14.

¹⁵⁸ Ks. myös KKO 2011:20.

¹⁵⁹ Ks. HE 32/2001 vp s. 50.

¹⁶⁰ Vaitoja 2014 s. 302. Ks. myös Pölönen 2003 s. 400: Informatiivisella prosessinjohtolla ei ole suurta merkitystä todistajankuulusteluiden aikana, mutta välillisesti se voi vaikuttaa henkilötodisteluun, jos asianosainen kiinnittää todistelussaan huomiota tosiseikkaan, johon asianosainen ei olisi kiinnittänyt huomiota, ellei tuomioistuin olisi maininnut tietyn oikeuskysymyksen olevan relevantti asiassa.

¹⁶¹ Ks. tarkemmin informatorisen prosessinjohtoon harjoittamisesta myös Saranpää 2022 s. 220–222: Hyvään oikeudenhoitoon kuuluu se, että oikeuskysymyksistä käydään keskustelua ja aktiivista oikeuskysymykseen kohdistuvaa prosessinjohtoa on kannatettu Suomessa pitkään. Avoin keskustelu estää oikeudenmenetyksiä. Saranpään mukaan keskustelu oikeuskysymyksistä sopii hyvin yhteen teemalähtöisen valmistelun kanssa.

tosiseikat, tulee hänen informoida niistä asianosaisia.¹⁶² Relevanteista oikeusohjeista tietoisien asianosaisen on helpompi esittää asian kannalta oleellista todistelua. Tämä puolestaan vaikuttaa suoraan todistelutallenteen sisällön laadukkuuteen. Riittävä informointi mahdollistaa sen, että asianosaisten prosessaaminen perustuu samoihin näkökohtiin kuin tuomarilla, eikä todistelutallenne muodostu epäselväksi informaation puutteen vuoksi. Lisäksi asianosaisella on vielä mahdollisuus lausua asiasta oma näkemyksensä, jos se poikkeaa tuomarin näkemyksestä.

3.2.2 Yhteenvedo sekä riitaiset ja riidattomat seikat

Tavanomaista laajemmissa ja monimutkaisemmissa riita-asioissa esiintyy usein kohteen hahmottamiseen ja todistelun kohdentamiseen liittyviä ongelmia. Riita-asioissa on jo aiemmin todettu yhteenvedon helpottavan prosessin selkeyttämistä ja jäntevöittävän myöhempää käsitteilyä.¹⁶³ Riita-asioissa yhteenvedon laatimisesta säädetään OK 5:24:ssä:

Tuomioistuimen on valmistelun kuluessa tehtävä kirjallinen yhteenvedo asianosaisten vaatimuksista, niiden perusteista sekä tarvittaessa todisteista ja siitä mitä kullakin todisteella aiotaan näyttää toteen.

Jos asia ratkaistaan valmistelussa 13, 14 tai 27 §:n mukaisesti, yhteenvedoa ei laadita, ellei siihen ole erityistä syytä.

Yhteenvedo on tehtävä jo ennen valmisteluistuntoa, jos sen voidaan katsoa edistävän suullisen valmistelun toimittamista. Valmistelun edessä yhteenvedoa tulee tarvittaessa täydentää.

Yhteenvedo voidaan tehdä suullisesti, jos asian laatu tai laajuus huomioon ottaen kirjallista yhteenvedoa voidaan pitää tarpeettomana. Lisäksi kirjallista yhteenvedoa voidaan täydentää suullisesti. Jos riitainen asia ratkaistaan 27 a §:n nojalla istuntoa toimittamatta tai asia kirjallisen valmistelun jälkeen siirretään suoraan pääkäsittelyyn, yhteenvedo on laadittava kirjallisesti.

Asianosaisille on varattava tilaisuus lausua käsityksensä yhteenvedosta.

Riita-asioissa yhteenvedon laatiminen kirjallisesti on lähtökohta, josta voidaan poiketa 2 momentin mukaisissa tilanteissa.¹⁶⁴ Yhteenvedo laaditaan pääsääntöisesti ennen suullista valmistelua, ja sitä voidaan täydentää suullisen valmistelun aikana. Yhteenvedo suositellaan tehtäväksi ajoissa ennen suullista valmistelua kuitenkin siten, että se on toimitettuna asianosaisille viimeistään viikkoa ennen valmisteluistuntoa.¹⁶⁵ Näin asia on sekä tuomarilla että asianosaisilla

¹⁶² Ks. Korhonen – Jämsä 2022 s. 83–84.

¹⁶³ Vrt. HE 133/2021 vp s. 81: Videotodistelu-uudistuksen myötä myös laajoissa tai muuten tavanomaisesta poikkeavissa syyttäjän ajamista rikosasioissa voidaan tehdä yhteenvedo valmistelussa. Tästä säädetään ROL 5:10b:ssä.

¹⁶⁴ Ks. HE 32/2001 vp s. 52. Vrt. rikosasioissa yhteenvedo laaditaan vain tapauksissa, joissa se on asian laajuuden tai muun erityisen syyn vuoksi tarpeellista.

¹⁶⁵ Ks. myös RHO:n laatuhankeeseen raportti XVI 2021 s. 88: Myös rikosasioissa on suositeltavaa tehdä etukäteen kirjallisen valmistelun pohjalta yhteenvedo, joka helpottaa asian käsittelyä suullisessa käsittelyssä.

tuoreessa muistissa eikä asiaa tarvitse kerrata ja palautella mieleen useaan kertaan.¹⁶⁶ Tuomari laatii yhteenvedon haastehakemuksen ja vastauksen pohjalta, mutta valmistelun edetessä sitä täydennetään yhteistyössä asianosaisten kanssa. Yhteenvedosta tulee ilmetä asianosaisten vaatimukset ja niiden perusteina esitetyt oikeustositteet ja vastatositteet sekä tarvittaessa todistusteemat ja esitettävät todisteet. Vaikka todistusteemat ja todisteet on lain mukaan esitettävä vain tarvittaessa, on niiden merkitseminen yhteenvedoon suositeltavaa videotodistelun näkökulmasta. Myös riitaiset seikat tulisi ilmetä OK 5:19.2 mukaisesti. Riidattomia seikkoja ei mainita laissa, mutta niiden selvittäminen ja kirjaaminen auttaa asianosaisia hahmottamaan, mitä epäselvyyksiä riitaisissa ja riidattomissa seikoissa on.¹⁶⁷

Ruotsissa tuomioistuimen on laadittava riita-asioissa yhteenvedo osapuolten kannoista, jollei se ole asian luonteen tai muun syyn vuoksi tarpeetonta (RB 42:16). Yhteenvedosta on ilmevä osapuolten vaatimukset, vastalauseet ja seikat, joihin ne perustuvat. Lisäksi yhteenvedossa voidaan mainita esimerkiksi todistustositteet ja aputositteet. Yhteenvedon käytöstä Ruotsin käräjäoikeuksissa on raportoitu myönteisiä kokemuksia.¹⁶⁸

Laajoissa jutuissa yhteenvedo on Korhosen ja Jämsän mukaan käyttökelpoisuuden parantamiseksi hyvä laatia siten, että vaatimusten jälkeen kirjataan teemakohtaisina kokonaisuuksina vaatimusten perusteet, riidattomat ja riitaiset seikat sekä niistä esitettävä todistelu. Vaikka jokin seikka olisi riidaton, siitä on hyvä kirjata yhteenvedoon myös kirjalliset todisteet, joista riidattomuus ilmenee, jotta todisteiden hallinta suullisessa todistelussa on tuomarille helpompaa ja selkeämpää. Kun yhteenvedo on laadittu asiakokonaisuuksittain, helpottaa se esimerkiksi prosessisuunnitelman laatimista. Korhonen ja Jämsä korostavat lisäksi, että laajoissa riita-asioissa on mahdollisuuksien mukaan aiempaa useammin sisällytettävä yhteenvedoon teemakohtaisesti oikeusohjeet soveltuvasta aineellisesta oikeudesta, todistustaakan jaosta¹⁶⁹ ja näytön

¹⁶⁶ Ks. RHO:n laatuhanke raportti XVI 2021 s. 25: Hyvin tehty yhteenvedo edistää myös sovintoneuvottelua.

¹⁶⁷ RHO:n laatuhanke raportti XVI 2021 s. 24–25. Ks. myös Korhonen – Jämsä 2022 s. 94: Yhteenvedo on tehtävä asiassa sovellettavien oikeusohjeiden mukaisesti siten, että vain oikeustositteiden asemassa olevat seikat kirjataan vaatimusten perusteina. Todistustositteet puolestaan voidaan kirjata tarpeen vaatiessa todistusteemakohtaisesti eriteltyinä riidattomiin tai riitaisiin seikkoihin. Tällainen vaatimusten perusteiden kirjaaminen tosiseikkojen todellisen aseman, ei asianosaisten ilmoituksen, mukaan vaatii tuomarilta ymmärrystä sovellettavista oikeusohjeista. Asianosaisten vaatimukset on ilmoitettava yhteenvedossa tarkasti heidän esittämillään tavoilla, mutta mikäli ne ovat selkeästi lakiin perustumattomia, on tuomarin tehtävä tästä huomautus asianosaiselle yhteenvedoon. Näin asianosainen voi tarvittaessa ottaa siihen kantaa.

¹⁶⁸ Levén – Wersäll 2011 s. 28: Yhteenvedo laaditaan asteittain valmistelun aikana ja tuomioistuin voi määrätä asianosaiset toimittamaan todisteet yhteenvedoa varten.

¹⁶⁹ Vrt. Vuorenpää 2009 s. 97: Vuorenpään mukaan tuomioistuinten tulee ottaa kantaa vain selviin todistustaakakäytöksiin, joissa asianosaisilla on ilmeisen virheellinen käsitys siitä. Tulkinnanvaraisissa tilanteissa tuomioistuinten tulisi olla erittäin varovaisia informoidessaan todistustaakan jakautumisesta asianosaisia.

arvioinnista.¹⁷⁰ Tämä helpottaa paitsi todistelun vastaanottamista ja tuomion kirjoittamista myös sovinnollisen ratkaisun hakemista.¹⁷¹

Yhteenvedo ei ole oikeudellisesti sitova, vaan se on oikeudenkäyntiaineiston muistiinpano- ja jäsenysväline. Jos yhteenvedon ja esimerkiksi kanteen, vastauksen tai suullisessa valmistelussa esitetyn välillä on ristiriitaa, ratkeaa asia jälkimmäisten perusteella. Yhteenvedo on pyrittävä laatimaan asianosaisten tahdonilmauksien mukaisesti, ja heillä onkin oikeus kontrolloida sitä, mitä yhteenvedo sisältää.¹⁷² Asianomaisten hyväksymä yhteenvedo voi nimittäin rajata jatkossa heidän mahdollisuuksiaan vedota esimerkiksi vaatimuksiin ja seikkoihin, jotka eivät yhteenvedosta ilmene.¹⁷³ Kuulemisperiaatteen toteutuminen on tärkeä osa yhteenvedon funktiota.

Tuomari voi käyttää yhteenvedoa tehokkaana informatiivisen prosessin johdon välineenä. Sen avulla asianosaiset saavat tietoonsa sen, miten tuomari on ymmärtänyt asianosaisten esitykset ja onko vedottu oikeustositseikasto tullut kokonaisuudessaan asianmukaisesti huomioiduksi.¹⁷⁴ Asianosaiset voivat tehdä huomautuksia yhteenvedosta ja siten korjata tai täsmentää lausumiaan. Näin varmistutaan siitä, että yhteenvedossa olevat kirjaukset pitävät paikkansa. Yhteenvedolla voidaan välttää esimerkiksi haitallisia preklusiivisia seurauksia asianosaisille pääkäsitelyssä.¹⁷⁵

Se, että tuomarin täytyy jäsenellä oikeudenkäyntiaineistoa, helpottaa myös häntä itseään myöhemmin oikeudenkäynnissä. Tuomarin ei pidä kopioida haastehakemuksesta ja vastauksesta yhteenvedoa, vaan laatia se itse, jotta asiaan tulee perehdyttyä kunnolla. Toki hyvin laaditut haastehakemukset ja vastaukset helpottavat myös tuomarin työtä, kun relevantit seikat on ilmoitettu täsmällisesti. Kriittikinä tuomarin aktiivisesta työskentelystä yhteenvedon laatimisessa on esitetty se, että usein tuomari saattaa tehdä asianajajille kuuluvaa kiteyttämistyötä sekavia haastehakemuksia ja vastauksia pelkistäessään, jolloin roolijako tuomarin ja asianosaisten välillä vinoutuu.¹⁷⁶

¹⁷⁰ Ks. samansuuntaisesti myös Saranpää 2022 s. 221.

¹⁷¹ Korhonen – Jämsä 2022 s. 95–97.

¹⁷² Ks. Lappalainen – Hupli 2021 s. 1008. Ruotsissakin osapuolille on annettava tilaisuus kommentoida yhteenvedoa.

¹⁷³ Ks. Korhonen – Jämsä 2022 s. 93: Tämän vuoksi myös osapuolten kannattaa tarkasti tutustua yhteenvedoon, ja erityisesti merkintöihin riidattomista seikoista.

¹⁷⁴ LaVM 12/2002 vp s. 5.

¹⁷⁵ Lappalainen 2002 s. 91. Ks. myös Laukkanen 1995 s. 199: Preklusiosäännöt määrittelevät, mitä tietoa voidaan missäkin muodossa esittää myöhemmissä oikeudenkäynnin tai muutoksenhaun vaiheissa, joten tuomarin olisi tärkeää saada jo valmistelussa tietoonsa mahdollisimman täydellinen informaatio asiasta.

¹⁷⁶ Lappalainen 2002 s. 92–93. Ks. myös Laukkanen 1995 s. 199: Lakia muutettaessa haastehakemuksen tarkoilla yksilöintisäännöillä haluttiin varmistaa se, että tuomarilla olisi jo heti oikeudenkäynnin alussa käytettävissä kaikki informaatio asiasta selkeästi jäseneltynä.

Lakiuudistuksen kannalta on tärkeää, että todisteet tulevat merkityksi yhteenvedoon, jotta niiden esittäminen onnistuisi pääkäsitelyssä jäsennellysti OK 6:5.1:n mukaisesti. Näin voidaan jo etukäteen suunnitella suullisen todistelun vastaanottamista,¹⁷⁷ ja myöhemmin pääkäsitelyssä edetä näiden suunnitelmien mukaan jäsennellysti. Kun yhteenvedossa on jaoteltu todistelu teemoittain, voidaan kuulustelut toimittaa tarkoituksenmukaisessa järjestyksessä ja mahdollisen indeksoinnin tekeminen helpottuu. Tuomari voi siis käyttää yhteenvetoa prosessinjohtoon työkaluna turvatakseen pääkäsitelyssä tehtävän todistelutallenteen laadukkuuden.

Riitaisten ja riidattomien seikkojen selvittäminen riita-asioissa perustuu OK 5:19:n 2 kohtaan, jonka mukaan valmistelussa on selvitettävä, mistä asianosaiset ovat erimielisiä. Valmistelun aikana riitaisten ja riidattomien seikkojen erottelu auttaa hahmottamaan prosessin kohteen. Vain riitaisista seikoista on tarpeen esittää todistelua.¹⁷⁸ Erimielisyys voi koskea asianosaisten vaatimuksia, niiden perusteita tai todisteita.¹⁷⁹ Tuomari voi suullisessa valmistelussa aiemman valmistelun perusteella ehdottaa, olisiko tietty asia riidaton tai riitainen. Tuomarin tulee neutraalisti tarjoilla riidattomiksi seikkoja, jotka objektiivisesti katsottuna voisivat sellaisia olla. Näin vältetään turhaa todistelua riidattomista seikoista. Riidattomien seikkojen toteaminen voi vaatia tuomarilta aktiivista prosessinjohtoa.¹⁸⁰ Kun asian riitaisuudesta päästään yksimielisyyteen, se voidaan kirjata yhteenvedoon. Eri ääripäät tulevat hyvin esiin huolella laaditusta yhteenvedosta.

Prosessin kohteen¹⁸¹ selvittäminen ja yksilöinti on tärkeää lakiuudistuksen kannalta. Riita-asioissa voidaan puhua myös riidan kohteen selvittämisestä, johon kuuluu vaatimusten, niiden perusteiden ja erimielisyyden kohteen selvittäminen.¹⁸² Oikeudenkäynnistä voidaan poistaa kaikki ylimääräinen kuten todistelun esittäminen riidattomista seikoista, kun tiedetään, mistä oikeutta käydään. Tämä selkeyttää ja nopeuttaa prosessia. Todistelutallenteen käyttö

¹⁷⁷ HE 133/2021 vp s. 81.

¹⁷⁸ Ks. Vuorenpää 2009 s. 95. Ks. myös Saranpää 2014 s. 703: Dispositiivisissa riita-asioissa todistelun tarve tulee silloin, kun tiettyyn oikeustositseikkaan on asianmukaisesti vedottu ja vastapuoli on sen nimenomaisesti kiistänyt. Vrt. Lappalainen – Rautio 2021 s. 593–594: Joskus indispositiivisissa riita-asioissa ja rikosasioissa tosiseikka, jota vastapuoli ei halua kiistää, voi kaivata todistelua.

¹⁷⁹ Ks. Laukkanen 1995 s. 4.

¹⁸⁰ Ks. myös Korhonen – Jämsä 2022 s. 96–97: Myös ero riidattoman seikan ja riidattomasta seikasta tehtävän johtopäätöksen riitaisuuden välillä on huomattava, jolloin riidattomasta seikasta sinänsä ei tarvita todistelua.

¹⁸¹ Vrt. Lappalainen – Hupli 2021 s. 994: Prosessin kohde tarkoittaa OK 5:19:n 1 kohdan vaatimuksia ja niiden perusteita, jotka määrittävät sekä tuomioistuimen tutkittavaksi saatetun jutun että tuomioistuimen tutkimisvallan rajat. Tarkempi riidan kohde puolestaan määrittyy OK 5:19:n 2 kohdan mukaisesti, kun selvitetään, mistä asianosaiset ovat erimielisiä. Ks. samansuuntaisesti myös Laukkanen 1995 s. 4–9: Laukkanen päätyy tutkimuksessaan käyttämään prosessin kohteen sijaan käsitettä riidan kohde, jolla hän tarkoittaa riita-asioissa asianosaisten vaatimusten ja niiden perusteiden selvittämistä.

¹⁸² Laukkanen 1995 s. 2 ja 195–196: Riita-asia hahmottuu lopullisesti vasta valmistelun kuluessa, sillä asianosaisille selviää usein vasta siellä vastapuolen suhtautuminen asiaan sekä omien menestymismahdollisuuksien ehdot.

muutoksenhakuvaiheessa on helpompaa ja tarkoituksenmukaisempaa, kun tallenteelta on karistettu epäolennainen aines pois jo käräjäoikeusvaiheessa. Jos valmistelusta siirrytään pääkäsitelyyn riidan kohteen ollessa vielä epäselvä, on todennäköistä, että todistelusta ja sen myötä todistelutallenteesta tulee sekava. Sekavuuden vuoksi muutoksenhakutuomioistuin ei välttämättä voi hyödyntää tallennetta, jolloin todistelu joudutaan ottamaan uudelleen vastaan, eikä uudistuksella saavuteta sillä tavoiteltua hyötyä. Päinvastoin videotallenteen tekeminen on vienyt turhaan resursseja. Tästä syystä asian valmisteleminen kunnolla on avain lakiuudistuksen tavoitteiden onnistumiseen.

3.2.3 Todistelun kohdentaminen ja teemoittaminen

Yksi prosessinjohton keino laadukkaasti todistelutallenteen turvaamiseksi on todistelun kohdentaminen ja erityisesti sen teemoittaminen. OK 5:19:n 3 kohdan mukaan valmistelussa on selvitettävä, mitä todisteita oikeudenkäynnissä tullaan esittämään ja mitä kullakin todisteella aiotaan näyttää toteen (todistusteemat). Todistelu tulee kohdentaa vain riitaisiin seikkoihin, sillä riidattomista seikoista ei tarvita näyttöä.¹⁸³ OK 17:5.2:n mukaan dispositiivisissa asioissa näyttö ei ole tarpeen asianomaisten tunnustamasta seikasta tai seikasta, josta asianosaiset ovat yksimielisiä.¹⁸⁴ Valmistelussa tuomarin tulisi käydä läpi asianosaisten kanssa kanteen oikeustosi-seikasto tiedustelemalla, mitkä seikat osapuolet kiistävät ja mitkä tunnustavat, jotta turhaa todistelua ei päätyisi pääkäsitelyyn.¹⁸⁵

Kun riitaisista seikoista muodostetaan todistusteemoja¹⁸⁶, on ne yksilöitävä siten, että todistusteemaksi muotoillaan jokainen oikeustosisieikka, joka vastaa asianosaisen mielestä sovellettavan lainkohdan tunnusmerkistökäijää.¹⁸⁷ Aina todistelun kohteena ei ole oikeustosisieikka, vaan esimerkiksi väite sellaisesta todistustosisieikasta, jolla on välillistä todisteellista relevanssia oikeustosisieikan olemassaoloa arvioitaessa. Tällaisessa välillisessä todistelussa yhteys varsinaiseen todistusteemaan ei saa katketa.¹⁸⁸ Yleinen ongelma on tapa, jolla henkilötodistelun

¹⁸³ Ks. myös HE 133/2021 vp s. 12: Kun on selvitetty se, mitä kullakin todisteella aiotaan näyttää toteen, voidaan myös todistelu jäsentää ja kohdentaa riitaisiin seikkoihin. Ks. myös Tapanila 2021 s. 382: Tuomioistuin ei yleensä ryhdy arvioimaan asianosaisen tunnustaman tosiseikan olemassaoloa. Ks. myös Saranpää 2010 s. 47: Tuomioistuinta ei kuitenkaan sido mahdottoman tosiseikan tai notorisesti mahdottoman tosiseikan tunnustaminen.

¹⁸⁴ Vrt. OK 17:5.3:n mukaan, jos indispositiivisissa riita-asioissa tai rikosasioissa on annettu tunnustus tai peruttu se, tuomioistuin harkitsee, mikä vaikutus sillä on todisteena.

¹⁸⁵ Ks. Lappalainen – Hupli 2021 s. 995.

¹⁸⁶ Lappalainen 2002 s. 88: Todistusteema on Lappalaisen mukaan ”sellainen asianosaisen oikeustosisieikkaa koskeva väite, joka ei käy vastapuolen tunnustuksen johdosta riidattomaksi, vaan jonka tämä kiistää”. Ks. todistusteemasta myös Tapanila 2021 s. 376, Jokela 2018 s. 534, Pölönen 2003 s. 103–104 ja Lappalainen – Rautio 2021 s. 592.

¹⁸⁷ Saranpää 2014 s. 703. Vrt. Lappalainen – Rautio 2021 s. 593: Rikosasioissa todistusteemoina ovat syytteen teonkuvauksen muodostavat faktaväitteet. Ks. rikosasioiden teemoittelusta myös Pölönen 2004 s. 217–218.

¹⁸⁸ Lappalainen – Rautio 2021 s. 593. Ks. myös Lappalainen 2002 s. 88.

osalta ilmoitetaan teemaksi ”kaikki riitaiset seikat”. Jatkossa tällaista teemoittelua ei voida sallia, sillä todistelun videointi ja indeksointi edellyttävät täsmällisiä teemoja. Teeman tulee vastata sitä, mitä kanteen tai vastauksen perusteissa on väitetty.

Koska todistelu on usein raskain ja eniten aikaa vievä osa pääkäsittelyä, on keskitetyn pääkäsittelyn saavuttamiseksi tärkeää tietää etukäteen todistusteemat ja todistuskeinot, joihin pääkäsittelyssä turvaudutaan. Tätä varten tuomarin tulee tehdä valmisteluvaiheessa todistelukartoitus, jossa käydään läpi sitä, miten todistelu viedään läpi tulevassa pääkäsittelyssä. Lappalaisen ja Huplin mukaan etukäteiskartoituksen tulisi olla teemalähtöistä, jolloin ensin selvitetään näyttöä kaipaavat seikat ja sitten keinot, joilla todistelu esitetään.¹⁸⁹ Eli sen lisäksi, että todistusteemat yksilöidään, on todistuskeinotkin yksilöitävä asianmukaisesti ja ”kiinnitettävä” todistusteemoihin.¹⁹⁰ Pölösen mukaan todistelun teemalähtöisyys on sitä, että jokainen todiste kytketään johonkin oikeustositseikkaan.¹⁹¹ Teemalähtöisellä työtavalla tuomari ja asianosaiset voivat varmistaa, että jokaisesta riitaisesta seikasta on esitetty todistelua ja asiassa ei esitetä tarpeetonta todistelua. Lisäksi oikeudenkäyntiaineisto voidaan ottaa jäsennellysti vastaan ja mahdollinen muutoksenhaku voi rajautua tarkoituksenmukaisella tavalla.¹⁹²

Todisteiden teemoittaminen parantaa myös todistelutallenteen tarkoituksenmukaisuutta, kun todistelun vastaanottamista on selkiytetty jo etukäteen.¹⁹³ Esimerkiksi useammasta seikasta kuultavaa henkilöä voidaan kuulla kunkin eri riitaisen seikan osalta erikseen.¹⁹⁴ Jos videotallenteelle on tarpeellista tehdä indeksointia, se voidaan tehdä esimerkiksi eri todistusteemojen mukaan.¹⁹⁵ Tuomarin täytyy selvittää prosessin johdon avulla selvittää valmistelussa, mitä seikkoja asianosainen aikoo näyttää todisteiden avulla toteen. Tuomari voi esimerkiksi kyselemällä tarkentaa epämääräisesti ilmoitettua todistusteemaa. Tuomarilla ei ole erityisiä keinoja tehostaa todistusteeman tarkentamista, mutta hän voi kuitenkin muistuttaa asianosaista siitä, että asiaan kuulumatonta tai riidatonta seikkaa koskevaa todistelua ei sallita.¹⁹⁶

¹⁸⁹ Lappalainen – Hupli 2021 s. 995–996: Todistusteemoina ovat ne oikeustositseikkoja koskevat väitteet, jotka vastaaja kiistää sekä ne vastatositseikat, joita kantaja ei tunnusta tosiksi. Niinpä kiistämistä väite on todistusteemana kiistäjän näkökulmasta. Ks. teemalähtöisestä valmistelusta ja todistelun kartoituksesta myös Saranpää 2014 s. 704–705.

¹⁹⁰ Ks. Lappalainen 2002 s. 88–89.

¹⁹¹ Pölönen 2004 s. 217. Ks. myös Pölönen 2003 s. 104.

¹⁹² Saranpää 2022 s. 186–187.

¹⁹³ Ks. myös Pölönen 2004 s. 217: Teemoittelun tarkoituksena on nimenomaan selkiyttää ja tehostaa varsinaista todistajankuulustelua. Ks. myös esimerkki todistusteemakohtaisen käsittelyn muodostamisesta työturvallisuusjutussa Korhonen – Jämsä 2022 s. 105–107.

¹⁹⁴ HE 133/2021 vp s. 12.

¹⁹⁵ Vrt. HE 133/2021 vp s. 65: Rikosasioissa indeksointi voidaan tehdä myös esimerkiksi eri syytekohtien mukaan.

¹⁹⁶ Ks. Virolainen 1988 s. 302: Virolaisen mukaan asiassa, jossa asianosainen on muotoillut todistusteeman liian suppeaksi voi olla tarpeen myös informoida asianosaista siitä, että hänellä on mahdollisuus kuulustella niimeämäänsä todistajaa muistakin seikoista.

Hyvin tehty valmistelu ja teemoittelu on myös asianosaisen etu, sillä todistelu otetaan uudistuksen myötä vastaan vain yhden kerran käräjäoikeudessa, minkä vuoksi todistelun on onnistuttava jo ensimmäisellä kerralla. Asianosainen tai hänen asiamiehensä tuskin tyytyvät huonon valmistelun aiheuttamaan epäselvään todisteluun, johon menestymisen mahdollisuudet muutoksenhaussa saattavat kaatua. Teemoittamista ei ole syytä asettaa tuomarin vastuulle, vaan se on lähtökohtaisesti asiamiehen tehtävä.¹⁹⁷ Tuomarin tulee vain pitää huolta siitä, että teemoittaminen on tehty riittävän hyvin. Asianosaisen tai hänen asiamiehensä kannattaa miettiä teemoja kirjattaessa sitä, missä järjestyksessä kuultavaa kuullaan eri teemoista, jotta kuultavan kertomuksesta saadaan mahdollisimman hyvä kokonaisuus.

Lakiuudistuksen valmisteluvaiheessa on tullut esiin huoli siitä, lisääkö uudistus painetta tuoda oikeudenkäyntiin varalta lisää todistelua, kun todistelu vastaanotetaan vain kerran käräjäoikeudessa ja muutoksenhakuvaiheessa todistelu lähtökohtaisesti vastaanotetaan käräjäoikeudessa tehdyltä tallenteelta.¹⁹⁸ Tähän pystytään vaikuttamaan suoraan ainakin tuomarin jäməkällä prosessinjohtolla. Tuomarin tulee pitää oikeudenkäynti jäseneltynä kokonaisuutena. Sitä, että asianosaiset esittävät todistelussa varalta aikaisempaa enemmän kuulusteltavalle kysymyksiä,¹⁹⁹ voidaan vähentää hyvällä valmistelulla huomattavasti. Kun riittaiset seikat on määritelty täsmällisesti, on myös täsmällinen teemoitus mahdollista. Täsmällisen teemoituksen avulla voidaan auttaa osapuolia hahmottamaan olennaiset näytön tarpeessa olevat seikat sekä selventää sitä, mistä kuultavalle saa esittää kysymyksiä. Lisäksi tuomari voi puuttua ylimääräisiin kysymyksiin pääkäsittelyn todisteluvaiheessa rajoittavalla prosessinjohtolla.

Joskus ongelmana on se, että asianosaiset eivät todistelussa noudata kuulusteltavalle nimettyjä todistusteemoja ja tuomarit eivät aktiivisesti puutu siihen.²⁰⁰ Tällöin kuulusteltavan kertomus voi eksyä kauksikin aiheesta, jolloin kuulustelusta tehtävä tallenne pidentyy ja sekavoituu tarpeettomasti. Teemojen ulkopuolelta esitettäviin kysymyksiin on esitetty ratkaisuksi teemapreklusiota,²⁰¹ jota Suomessa ei vielä lähtökohtaisesti noudateta. Tapanilan mukaan keskustelu teemapreklusiosta osoittaa, etteivät tuomioistuimet ole suhtautuneet kuulustelumenettelynleväperäisyyteen riittävän vakavasti.²⁰² Teemapreklusiolla tarkoitetaan yleensä sitä, että

¹⁹⁷ Ks. myös Saranpää 2014 s. 719: Ammattinaan asiamiehenä työskenteleviltä tulee edellyttää teemojen asianmuksista yksilöintiä.

¹⁹⁸ Ks. myös Dahlberg 2013 s. 94: Ruotsissa osapuolet ovat ottaneet todistelun vakavammin ja sen laatu on parantunut, kun todistelu on painottunut alempaan oikeusasteeseen.

¹⁹⁹ HE 133/2021 vp s. 23: Ruotsissa tehty uudistus on antanut viitteitä tällaisesta mahdollisuudesta.

²⁰⁰ Tällöin kuulusteltavan kertomus voi eksyä kauksikin aiheesta, jolloin kuulustelusta tehtävä tallenne pidentyy ja sekavoituu tarpeettomasti.

²⁰¹ Ks. esim. Saranpää 2014 s. 699–720. Saranpään artikkelissa esitellään myös Ruotsissa esitettyjä kannanottoja ja Ruotsin korkeimman oikeuden ennakkopäätöstä teemapreklusiosta.

²⁰² Tapanila 2021 s. 475.

todistajaa ei saa kuulustella dispositiivisen riita-asian henkilötodistelussa sellaisesta teemasta, josta häntä ei ole nimetty todistamaan.²⁰³ Valmistelussa ilmoitetuissa todistusteemoissa on pyytävä sillä uhalla, että kuulusteluissa ei saa esittää ilmoitettuihin teemoihin liittymättömiä kysymyksiä.²⁰⁴ Teemapreklusio koskee kysymyksiä, jotka koskevat riitaista seikkaa, mutta todistajaa ei ole nimetty todistamaan kyseisestä teemasta. Oikeuskirjallisuudessa vallitsevana kantana on, että teemapreklusiota voidaan noudattaa enintään rajoitetusti eli tilanteissa, joissa selvästi pyritään kiertämään todistuskeinopreklusiota, tai ilmeisissä shikaanitilanteissa, joissa todistajan uudella teemalla pyritään yllättämään vastapuoli.²⁰⁵

Teemapreklusiosta ei ole oikeuskäytäntöä KKO:sta, mutta Rovaniemen hovioikeuden ratkaisun (Rovaniemen HO 29.11.2021, S 17/566) perusteluissa on todettu, että OK 6:9.2:n sanamuodon mukaan preklusio koskee ainoastaan todisteita, eikä todistuskeinoja tai sitä, mitä kullakin todisteella aiotaan näyttää toteen eli todistusteemoja. Lisäksi ratkaisun perusteluissa on viitattu oikeuskirjallisuuden kantaan teemapreklusion enintään rajoitetusta noudattamisesta.

Saranpää kannattaa teemapreklusion käyttöönottoa laajemminkin, jotta sillä voitaisiin viimekätisesti estää teemojen ylimenevät kysymykset todistajankuulustelussa, kun yhteisellä keskustelulla, prosessin johdon ohjauksella tai kysymysten rajaamisella ei pystytä puuttumaan siihen.²⁰⁶ Teemapreklusiolla pystyttäisiin selkeyttämään oikeudenkäyntiä todistelun osalta, mikä olisi videotodistelu-uudistuksen kannalta tärkeää. Tämän vuoksi on mielenkiintoista pohtia, tulisiko teemapreklusiota soveltaa jatkossa nykyistä laajemmin. Uudistuksen lainvalmisteluaineistossa ei ole otettu teemapreklusion soveltamiseen kantaa.

Uudistuksen myötä henkilötodistelun on edettävä selkeästi ja jäsennellysti, eivätkä teemojen ylimenevät kysymykset ainakaan paranna tallenteen käytettävyyttä myöhemmässä vaiheessa. Teemapreklusiolla voitaisiin puuttua tähän selkeällä ja yhdenmukaisella tavalla, koska preklusion uhka pakottaisi kaikki asianosaiset panostamaan asian valmisteluun ja teemoitteluun, sillä jokaisen todistelussa esitetyn kysymyksen tulisi sopia johonkin todistajalle ennalta

²⁰³ Saranpää 2014 s. 699. Ks. myös Virolainen – Vuorenperä 2021 s. 190: Uuden aineiston esittämiskieltoa koskeva preklusiosäännös OK 6:9 on voimassa dispositiivisissa riita-asioissa, mutta ei indispositiivisissa riita-asioissa tai rikosasioissa. Vrt. Saranpää 2014 s. 699: Saranpään artikkelista ilmenee, että teemapreklusionkin ajatellaan yleensä kohdistuvan lähinnä dispositiivisiin riita-asioihin.

²⁰⁴ Ks. myös Tapanila 2021 s. 474.

²⁰⁵ Ks. Saranpää 2014 s. 699–700. Ks. varauksellisesta suhtautumisesta esim. Jokela 1994 s. 152: Vapaan todistusharkinnan periaatteesta seuraa, että todistajia voidaan kuulla muistakin kysymyksistä kuin todistajan nimenneen asianosaisen valmistelussa ilmoittamista todistusteemoista. Ks. myös teemapreklusion enintään rajoitettua soveltamisalaa perustelevista argumenteista Saranpää 2014 s. 700–702.

²⁰⁶ Saranpää 2014 s. 720. Ks. samansuuntaisesti Tapanila 2021 s. 474–475: Myös Tapanilan mukaan on vaikea nähdä, että varsinkaan pääkuulustelussa asianosaisella olisi oikeutta ilman rajoituksia esittää kuultavalle kysymyksiä todistusteemojen ulkopuolelta.

nimettyyn teemaan. Teemapreklusion myötä asianosaisten tulisi ilmoittaa ennen pääkäsittelyä tarkasti ne teemat, joista kutakin todistajaa kuullaan, tiedostaen sen uhan, että huonosti tehdystä teemoittelusta seuraa todistelussa se, ettei todistajaa voida välttämättä kuulla niistä asioista, joista häntä olisi tarpeen kuulla. Todistelu voisi siis pahimmassa tapauksessa olla hyödytöntä, jos teemat olisivat ilmoitettu väärin tai heikosti valmistelussa. Tätä saatettaisiin pitää kohtuuttoman ankarana seurauksena siitä, että valmistelu on epäonnistunut, mutta toisaalta on huomioitava se, että todistusteemojen ulkopuolelle karkaava todistelu aiheuttaa oikeudenkäyntien pitenemistä ja sekavoitumista. Lisäksi teemojen ilmoittamista valmisteluvaiheessa voidaan pitää turhana, jos niistä ei todellisuudessa pidetä kiinni todistelussa.²⁰⁷

Teemapreklusiolla voitaisiin puuttua myös taktisiin uudelleenteemoitteluihin, joissa toisen osapuolen tarkoituksena on yllättää vastapuoli kuulemalla häntä nimettyjen teemojen ulkopuolelta. Tällainen taktiikka ei kuulu avoimeen oikeudenkäyntiin. Vastapuolen puolustautumismahdollisuudet heikkenevät tämän tyyppisen yllätyksellisen vedon seurauksena. Kontradiktorisuuden vuoksi vastapuolella on oikeus saada tieto siitä, mitä todisteella aiotaan näyttää toteen, jolloin vastapuoli pystyy suunnittelemaan omaa vastatodisteluaan. Mikäli nimettyjen teemojen ulkopuolelta sallitaan esittää kysymyksiä, on myös vastapuolelle tarjottava mahdollisuus esittää lisänäyttöä.²⁰⁸

Teemapreklusion myötä voisi olla vaarana, että teemat ilmoitetaan varmuuden vuoksi liian löyhästi, jotta teemoittelulla ei rajotettaisi todistelussa esitettäviä kysymyksiä.²⁰⁹ Tähän ratkaisuna on tuomarin jämäkkä ja määrätietoinen prosessinjohto. Tuomarin ei tule päästää suullisesta valmistelusta pääkäsittelyyn epämääräisesti tai löyhästi ilmoitettuja todistusteemoja, vaan hänen on vaadittava asianosaisia täsmentämään ne riittävästi.

Todennäköisesti teemapreklusion käyttöönottoaminen Saranpään tarkoittamassa laajuudessa edellyttäisi OK:n muuttamista. Kuten ratkaisussa Rovaniemen HO 29.11.2021, S 17/566 on todettu, sanamuodon mukaisen tulkinnan mukaan preklusiota koskevassa OK 6:9.2:ssa preklusiouhka koskee vain asianosaisen uusia todisteita, ei todistusteemoja. Myös tuomarin OK 5:22:n mukaisesti asettama preklusio koskee uuden todisteen ilmoittamista eikä todistusteemaa. Mikäli teemapreklusio otettaisiin käyttöön, olisi myös sen osalta syytä säätää muiden preklusioiden kaltaisesti siitä, että uusi todistusteema voitaisiin ilmoittaa vielä myöhemmin,

²⁰⁷ Ks. samansuuntaisesti HHO:n laatuhankeeseen raportti 2008 s. 36.

²⁰⁸ Ks. Saranpää 2014 s. 704 ja 720.

²⁰⁹ Ks. Saranpää 2014 s. 701.

jos asianosaisella on ollut pätevä syy olla tekemättä sitä aiemmin.²¹⁰ Näin vältettäisiin turhat oikeudenmenetykset eikä säännös olisi tarpeettoman ankara. Saranpää toteaa, ettei preklusion tarkoitus ole toimia lojaalisti prosessaavan asianosaisen kannalta formalistisena ansana, vaan estää prosessikeinottelua.²¹¹ Toisaalta todistusteemojen sitovuutta voidaan Saranpään mukaan lähestyä vuorokuulustelujärjestelmää koskevan OK 17:48.6:n kautta, sillä siinä määrätään kielletyksi asiaan liittymättömät kysymykset.²¹²

On huomioitava se, että tuomari voi jo nyt puuttua kysymyksiin huomauttamalla siitä, ettei esitetty kysymys liity ilmoitettuun todistusteemaan.²¹³ Teemapreklusio tehostaisi tätä vaikutusta ja hyvin todennäköisesti myös vähentäisi tilanteita, joissa kysymyksiä esitetään selvästi ilmoitetun teeman ulkopuolelta. Toisaalta tuomarilla saattaisi olla entistä enemmän vahtimista, että teemapreklusiota noudatetaan.²¹⁴ Perusteltuna voidaan pitää Tapanilan näkemystä siitä, että vaikka teemapreklusiota ei kategorisesti alettaisi tuomioistuimissa soveltamaan, on tärkeää edellyttää asianosaisilta ilmoitetuissa todistusteemoissa pitäytymistä ja tarpeen vaatiessa tuomarin on puututtava todistusteeman ulkopuolelta esitettäviin kysymyksiin. Tapanilan mukaan tuomarin on syytä ilmoittaa jo kirjallisessa valmistelussa edellyttävänsä tavanomaista tiukemmin teemojen sitovuutta, jotta asianosaiset osaavat suhtautua tavanomaista huolellisemmin todistusteemojen ilmoittamiseen.²¹⁵

Korhonen ja Jämsä korostavat myös asianajajien huolellista prosessaamista. Asianajajien tulee tapaohjeensa 4.1 perusteella hoitaa tehtäviään huolellisesti ja täsmällisesti turhia kustannuksia aiheuttamatta. Heidän on valmistauduttava asian käsittelyyn siten, että todistelua esitetään vain tarpeellinen määrä eikä preklusion pelossa esitetä kaikkea mahdollista todistelua, joka myöhemmin osoittautuu tarpeettomaksi.²¹⁶ Huolellisesti toimiva asianajaja tai

²¹⁰ Ks. huolellisuusvelvollisuuden asettamisesta Saranpää 2014 s. 712.

²¹¹ Saranpää 2014 s. 712.

²¹² Ks. tarkemmin Saranpää 2014 s. 713–714. Saranpään artikkelissa mainittu lainkohta 17:33.5 vastaa nykyistä OK 17:48.6:a.

²¹³ Ks. myös Saranpää 2014 s. 717: Lisäksi on huomioitava se, että todistajan kertoessa oma-aloitteisesti pääkuulustelussa todistusteeman ulkopuolisista asioista, voidaan todistajan kertoma ottaa vapaan todistusharkinnan periaatteen mukaisesti huomioon. Oikeuskirjallisuudessa on esitetty, että vastapuolen asiamies voisi keskeyttää tällöin todistajan ja huomauttaa, ettei häntä ole pyydetty kertomaan kyseisistä asioista. Saranpään mukaan on kuitenkin perustellumpaa esittää huomautus tuomarille. Ks. myös HHO:n laatuhanke raportti 2008 s. 37: Asiamiehen tuomarille esittämä huomautus siitä, että todistusteemoissa ei pysytä, on ehdottomasti sopivaa, sillä tuomari saa näin apua tehtävässään.

²¹⁴ Ks. Saranpää 2014 s. 701.

²¹⁵ Ks. Tapanila 2021 s. 475: Tällä hetkellä teemapreklusion sovellettavuudesta ei ole yksimielisyyttä oikeuskirjallisuudessa eikä sitä ole sivuttu oikeuskäytännössäkään ainakaan KKO:n osalta, joten tuomioistuimen on syytä ilmoittaa tavanomaista tiukemmasta linjastaan teemojen sitovuuden suhteen.

²¹⁶ Ks. Korhonen – Jämsä 2022 s. 38–41: Myös rikosasioissa asianajajien on uudistuksen vuoksi aiempaa tarkemmin yksilöitävä todistusteemat ja valmistauduttava kuulusteluihin, sillä hovioikeusvaiheessa ei automaattisesti kuulustella uudestaan henkilöitä, vaan todistelu vastaanotetaan käräjäoikeudessa tehdyltä tallenteelta.

oikeudenkäyntiavustaja vaikuttaa merkittävästi todistelutallenteen tarkoituksenmukaisuuteen. Lopulta selkeä ja jäsenelty todistelutallenne on myös asianosaisen etu niin käräjäoikeudessa kuin myöhemmin muutoksenhaussa.

3.2.4 Todistelun rajoittaminen

Todistelun rajoittaminen valmistelussa perustuu riita-asioissa OK 5:21.3:iin, jonka mukaan tuomioistuimen tulee valvoa, ettei asiassa esitetä tarpeetonta todistelua.²¹⁷ Myös OK 17:8:ssä säädetään todistelun rajoittamisesta:

Tuomioistuimen on evättävä näyttö, joka:

- 1) koskee asiaan vaikuttamatonta seikkaa;
- 2) on muuten tarpeeton;
- 3) voidaan korvata olennaisesti vähemmällä kustannuksella tai vaivalla saatavissa olevalla todisteella;
- 4) voidaan korvata olennaisesti luotettavammalla todisteella; tai
- 5) on asianmukaisista toimenpiteistä huolimatta jäänyt tavoittamattomiin, eikä asian ratkaisemista tule enää viivyttää.²¹⁸

Erityisesti kolmen ensimmäisen kohdalla todistelun rajoittaminen on tarkoituksenmukaista jo valmisteluvaiheessa. Muutenkin todisteiden vastaanottamisvaiheessa tuomarin on vaikea alkaa epäämään todisteita, kun todisteet on ilmoitettu jo valmistelussa. Rajoittamisratkaisu todistelun rajoittamisesta on tehtävä ennen pääkäsittelyä.²¹⁹ Todistelun rajoittaminen on pystyttävä perustelemaan asianmukaisesti ja asianosaisia on kohdeltava tasa-arvoisesti, jotta oikeudenmukainen oikeudenkäynti toteutuu rajoittamisesta huolimatta.²²⁰

Hallituksen esityksen mukaan todisteen torjumiseen on suhtauduttava jossain määrin varoen.²²¹ Käytännössä tuomarin saattaa olla usein helpompi päästää joitakin todisteita ”läpi”, vaikka niihin soveltuisi rajoittamissäännös.²²² Säännös on kuitenkin pakottava, joten tuomarilla on

²¹⁷ Todistelun rajoittaminen on lisäksi yhteydessä tuomioistuimen OK 6:2a.2:n mukaiseen veloitteeseen valvoa, ettei asiaan sekoiteta mitään siihen kuulumatonta.

²¹⁸ Ks. tarkemmin todistelun rajoittamissäännöksestä Rautio – Frände 2020 s. 72–85. Vrt. Tapanila 2021 s. 423: Todisteen epääminen on erotettava todistamis- tai hyödyntämiskielloista.

²¹⁹ Ks. Lappalainen – Rautio 2021 s. 609. Ks. rajoittamisratkaisusta Pölönen 2003 s. 402 ja Virolainen 1988 s. 111 ja 421. Ks. myös Rautio – Frände 2020 s. 85: Rajoittamisratkaisu ei saa tulla yllätyksenä asianosaisille. Ks. myös KKO 2011:20 ja EIT Suominen v. Suomi 1.7.2003.

²²⁰ Määttä 2013 s. 518 ja 522 ja Ervo 2005 s. 353.

²²¹ HE 46/2014 vp s. 56.

²²² Vrt. myös HHO:n lauluhankkeen raportti 2012 s. 9: Syyttäjien näkökulmasta tuomarit sallivat vastaajan oikeusturvaan ja laajaan puolustautumisoikeyteen vedoten välillä kaiken todistelun, vaikka syyttäjä esittää väitteen riidattomuudesta tai asiaankuulumattomuudesta.

velvollisuus evätä todiste, jos jokin epäämisperuste soveltuu siihen.²²³ Voidaankin todeta, että etenkin henkilötodistelun kannalta olisi tärkeää, ettei tarpeetonta todistelua päästettäisi pääkäsittelyvaiheeseen, sillä todistelun epääminen on vaikeampaa, ja prosessiekonomian kannalta turhaa, siinä vaiheessa, kun todistajat on jo kutsuttu paikalle. Tällaisella menettelyllä sekoitetaan myös jäseneltyä käsittelyä ja todistelusta tehtävää videotallennetta, jolloin sen käytettävyys muutoksenhakuvaihetta silmällä pitäen heikkenee.

Todistelun rajoittamisen kannalta todistusteemojen määrittely on olennaista, sillä mikäli jotain todistetta ei pystytä kytkemään tiettyyn teemaan, on se hylättävä.²²⁴ Asianosaisen velvollisuus on osoittaa tuomioistuimelle, että näyttö liittyy lopullisen ratkaisun kannalta merkitykselliseen riittäiseen kysymykseen tai sen rajoittaminen loukkaisi oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuutta. Tuomarin velvollisuus puolestaan on tuoda esiin todistelupyyntöjen epämääräisyys ja todistamisaloitteiden perustelujen puutteellisuus.²²⁵ Jos todistusteema on yleisluontoinen ja tulkinnanvarainen, on tuomioistuimen valmistelussa esitetyin kysymyksiin selvitettävä, mitä merkitystä todisteella on asiassa.²²⁶ Tärkeimpänä työkaluna tuomarin rajoittavan prosessin johdon apuna on yhteenveto. Hyvin tehdystä yhteenvedosta voidaan nähdä, mitkä asiat eivät kaipaa esimerkiksi riidattomuuden vuoksi todistelua, mitä todisteita mistäkin teemasta ollaan esittämässä ja mitkä todisteet ovat mahdollisesti tarpeettomia. Yhteenvedo tuo nämä asiat konkreettisesti esille sekä tuomarille että etenkin asianosaisille.

Kaikkea tarjottua todistelua ei ole perusteltua sallia tuomioistuimen työn mielekkään järjestämisen, oikeudenkäynnin joutuisuuden sekä asianosaisille aiheutuvan haitan, vaivan ja rahallisen rasituksen vuoksi.²²⁷ Tarpeettoman todistelun rajoittamatta jättäminen voi kasvattaa merkittävästikin sekä asianosaisille että yhteiskunnalle oikeudenkäynnistä aiheutuvia kustannuksia. Usein tarpeettomassa todistelussa kyse on tilanteesta, jossa asianosainen on nimennyt useita todistajia samasta teemasta tai asiasta, joka ei ole relevantti tai ei kaipaa näyttöä. Tällöin tuomarin paras keino purkaa tilanne on keskustella asiasta asianosaisten kanssa, jotta he jättäisivät oma-aloitteisesti tarpeettoman todistelun pois.²²⁸

²²³ Ks. Rautio – Frände 2020 s. 73.

²²⁴ Ks. myös Rautio – Frände 2020 s. 74: Jokaisella todistusteemalla on oltava vähintään välillinen yhteys oikeustositseikkaan. Yhteyden puuttuessa kyseinen seikka ei vaikuta asiaan, ja sitä koskeva näyttö tulee torjua. Ks. myös HHO:n lauluhankkeen raportti 2012 s. 9: Asianajajien ja syyttäjien mielestä tuomarin tulisi harjoittaa tiukempaa prosessinjohtoa todistelun kartoittamisessa, jolloin turhan todistelun karsiminen onnistuu paremmin. Ks. myös Virolainen 1988 s. 112.

²²⁵ Ks. Määttä 2013 s. 519. Ks. myös EIT Laukkanen ja Manninen v. Suomi 3.2.2004.

²²⁶ Tapanila 2021 s. 423.

²²⁷ Ks. myös Rautio – Frände 2020 s. 72.

²²⁸ Ks. HE 46/2014 vp s. 57 ja Jokela 2008 s. 472–473.

Neuvottelemalla asianosaisten kanssa voidaan selvittää paras mahdollinen todistelu jokaista teemaa koskien.²²⁹ Keskustelemalla saavutettu todisteiden rajaaminen onnistuu kuitenkin vain tilanteissa, joissa asianosainen tai hänen avustajansa ei halua hankaloittaa prosessia. Joskus heidän intressinsä voi olla aiheuttaa epäselvyyttä oikeudenkäyntiin ja hidastaa sitä, jolloin tuomarin on myös reagoitava ”kovemmin” keinoin. Tuomari voikin lopulta rajoittaa todistelua asianosaisen vastustamisesta huolimatta. Liiallisen todistelun tapauksissa tuomarin tulee silti keskustella asianosaisten kanssa siitä, mitä todistelua karsitaan ja korvattavien todisteiden tapauksissa siitä, mikä on korvaava todiste.²³⁰ Tapanilan mukaan tuomioistuimen eräs tehokas tapa puuttua tarpeettomaan todisteluun, voisi olla ilmoittaa asianosaisille, että tarpeeton todistelu johtaa oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuden tarkastelemiseen lopputuloksesta riippumatta, jos todistelu on aiheuttanut asian käsittelystä kertyviä kuluja.²³¹ Tämä saattaisi olla hyvinkin tehokas tapa vähentää todistelua, jota on ilmoitettu varalta liian paljon sen pelossa, että jokin seikka jää näyttämättä ja todistelua ei todistelun tallentamisen vuoksi oteta enää uudestaan vastaan muutoksenhaussa.

Tuomarin on vaikea tietää etukäteen, mitä todistajan havainto tai tieto asiassa koskee, joten kynnys todistelun rajoittamiselle tuomarin omasta aloitteesta on korkeampi.²³² Määttän mukaan tuomarin on arvioitava nimettyjen todisteiden ja teemojen tarpeellisuutta, kustannusvaikutuksia prosessille sekä huomioitava oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset.²³³ Pölösen mukaan tuomioistuimen on oltava erityisen varovainen arvioidessaan todisteen tai todistusteeman asiaan kuulumattomuutta, ja sen on huomioitava arviointia tehdessään koko todistelun konteksti.²³⁴ Dispositiivisissa riita-asioissa on huomattava asianosaisten määräämisvalta esitettävän näytön suhteen. Asianosaisen oikeus nimetä todisteita ei kuitenkaan ole rajoittamaton.²³⁵ Asianosaiset tuntevat asiansa lähtökohtaisesti paremmin kuin tuomari, ja tietävät, mitä todistelua jutun menestyminen edellyttää. Etenkin valmisteluvaiheessa tuomarin voi olla vaikeaa ratkaista, onko tietty todiste asiassa lopulta merkityksellinen. Tuomarin tulisikin keskittyä

²²⁹ Määttä 2013 s. 520.

²³⁰ Ks. Rautio – Frände 2020 s. 85.

²³¹ Tapanila 2021 s. 423–424.

²³² Ks. myös Lappalainen – Rautio 2021 s. 609, Lappalainen 2001 s. 163 ja Jokela 2008 s. 473: Tuomari ei voi etukäteen tehdä päätelmiä todistajien uskottavuudesta, joten todistelun rajoittaminen on vaikeaa. Ks. kuitenkin myös Rautio – Frände 2020 s. 85: Varovaisuuden tarve riippuu rajoittamisperusteesta, ja esimerkiksi todistuskeinoon lajilla ja luonteella on siinä merkitystä.

²³³ Ks. Määttä 2013 s. 519 ja 521.

²³⁴ Pölönen 2003 s. 401.

²³⁵ Ks. Rautio – Frände 2020 s. 85.

todistelun rajoittamisessa vain selviin tapauksiin eli esimerkiksi sellaisiin, joissa todistajia on selvästi nimetty liikaa.²³⁶

Lain esitöiden mukaan teemasta saadaan yleensä tarvittava näyttö, kun kuullaan joitain todistajia.²³⁷ Useimmissa tapauksissa tämä tarkoittanee sitä, että esimerkiksi yli viisi todistajaa samasta teemasta voidaan katsoa olevan selvästi liikaa. Todistajien määrän arviointi on kuitenkin tehtävä tapauskohtaisesti eikä yleispätevää rajaa ole mahdollista asettaa. Jos todistajia on tuomarin mielestä esimerkiksi yksi liikaa, ei ole välttämättä tarkoituksenmukaista rajoittaa heidän määräänsä, mikäli todistajan kuuleminen ei vaadi kohtuuttomasti aikaa. Tätä puoltaa myös se, että riita-asioissa tuomarilla ei ole ennakoon tietoa siitä, mitä todistaja tietää kyseisestä teemasta.²³⁸ Tapanilan mukaan tilanteissa, joissa samasta teemasta on esitetty todistelua tarpeettoman laajasti, tuomioistuin voi jättää asianosaisille valinnan siitä, mitkä nimetyistä todisteista esitetään, ja ilmoittaa vain rajaamisen laajuuden.²³⁹

Todistelun rajoittamiseen liittyy ongelma tilanteessa, jossa tuomari katsookin lopulta sellaisen seikan jääneen näyttämättä toteen, josta hän on liian monen todistajan vuoksi päättänyt aiemmin rajoittaa todistelua. Asianosaisen näkökulmasta seikka olisi voinut tulla toteen näytetyksi kuulemalla kaikki hänen nimeämänsä todistajat. Videotodistelu-uudistusta koskevan hallituksen esityksen mukaan hyvin toimitettu valmistelu vähentäisi turhaa todistelua,²⁴⁰ mutta esityksessä ei ole tarkemmin otettu kantaa esimerkiksi tällaisiin todistelun rajoittamiseen liittyviin ongelmallisiin kysymyksiin. Tältä osin lainvalmistelua voitaneen pitää hieman heikosti onnistuneena. Todistelua koskevassa hallituksen esityksessä on todettu, että tuomioistuimen on yleensä ennen näytön torjumista keskusteltava asianosaisten kanssa todistelun laajuudesta ja pyrittävä ensisijaisesti siihen, että asianosaiset vapaaehtoisesti luopuisivat tarpeettomasta todistelusta.²⁴¹ Jos asianosainen ei kuitenkaan ole valmis luopumaan todistelusta, on tuomarin itse oltava valmis rajoittamaan sitä, mikäli hän näkee todistelun tarpeettomaksi.

Liian monen todistajan tapauksessa on tärkeää huomioida se, kuinka asian kannalta merkityksellisestä teemasta on kyse sekä se, kenellä on paras tietämys asiasta. Jos tietyllä seikalla on oikeudenkäynnissä merkittävä painoarvo, jopa niin merkittävä, että muu asia on selvää, on

²³⁶ Ks. Lappalainen – Rautio 2021 s. 609: Erityisesti rikosasiassa puolustuksen tarjoaman näytön epäämisen osalta on noudatettava varovaisuutta. Ks. samansuuntaisesti Rautio – Frände 2020 s. 85.

²³⁷ HE 46/2014 vp s. 55.

²³⁸ Vrt. Rikosasioissa todistajien rajoittamisen ehdottaminen asianosaiselle voi olla helpompaa, sillä esitutkintakertomuksesta on mahdollista selvittää, mitä todistaja on esitutkinnassa teemaan liittyen kertonut.

²³⁹ Tapanila 2021 s. 424.

²⁴⁰ HE 133/2021 vp s. 24.

²⁴¹ HE 46/2014 vp s. 56–57.

seikasta hyvä ottaa kaikki järkevää todistelu vastaan. Esimerkiksi tapauksessa, jossa kiistellään siitä, onko suullinen sopimus syntynyt, voi olla perusteltua kuulla kaikki väitetystä sopimuksesta havaintoja tehneet henkilöt. Mikäli joku todistajista tietää esimerkiksi asemansa vuoksi selvästi muita paremmin asiasta, on syytä kuulla ensisijaisesti häntä ja keskustella asianosaisten kanssa muiden todistajien tarpeellisuutta. Toisaalta voidaan miettiä sitä, onko järkevää käyttää valmistelussa paljon aikaa keskusteluun todistajien tarpeellisuudesta, jos heitä lopulta kaikkia kuullaan. Uudistuksen vuoksi on kuitenkin huomioitava myös käräjäoikeudessa esitettävään todisteluun kuluneen ajan lisäksi se, että sama aika tuhlaantuu myös muutoksenhaussa.

Todistelun rajaamisesta ei ole kovinkaan runsaasti oikeuskäytäntöä, mistä voitaneen tehdä varovainen päätelmä siitä, että rajoittamisratkaisuja ei tehdä kovin paljon tai vain hyvin selkeissä tapauksissa, joissa asianosaiset ovat asiasta samaa mieltä. Mielenkiintoista on pohtia, pitäisikö tuomareiden käyttää entistä rohkeammin todistelun rajoittamissäännöksiä. Erityisesti videotodistelu-uudistuksen tultua voimaan, on tallenteen tarkoituksenmukaisuuden vuoksi uskallettava tehdä päätöksiä tarpeettoman todistelun rajoittamiseksi. Tarpeettoman todistelun seurauksena todistelu ei pidenny, sekavoidu ja aiheuta ylimääräisiä kustannuksia vain käräjäoikeusvaiheessa, vaan vaikutukset ulottuvat myös muutoksenhakuun, kun sama todistelu otetaan siellä vastaan.

3.3 Pääkäsittely

3.3.1 Yleissäännös

Yleissäännös tuomioistuimen prosessinjohdosta on OK 6:2a:ssä, jonka 1 momentissa säädetään muodollisesta prosessinjohdosta ja 2 momentissa materiaalisesta prosessinjohdosta.²⁴² Materiaalista prosessinjohtoa koskeva säännös ilmentää prosessinjohdon selventävää funktiota.²⁴³

Materiaalisesta prosessinjohdosta pääkäsittelyssä säädetään OK 6:2a.2:ssa²⁴⁴:

²⁴² Vrt. Rikosasioiden materiaalisesta prosessinjohdosta säädetään ROL 6:5.2:ssa. Lainkohta on pääosin samanlainen kuin riita-asioissa sovellettava OK 6:2a.2, mutta rikosasioissa tuomioistuimen tulee valvoa, että asia tulee *asianmukaisesti* käsitellyksi.

²⁴³ Pölönen 2003 s. 398: Tuomari voi varmistaa, että hän on ymmärtänyt oikein asianosaisten vaatimukset ja niiden perusteet.

²⁴⁴ Ks. myös HE 79/1993 vp s. 20: Hallituksen esityksessä esitettiin lainkohtaan otettavaksi aiempaa oikeudenkäynnin materiaalista johtamista koskevaa OK 14:4:ää vastaavat säännökset sekä aiempaa tuomarin kyselyvelvollisuutta koskeva OK 14:1.1. Yksityiskohtaisten perustelujen osalta viitattiin näihin aiempiin säännöksiin. Ks. yksityiskohtaisista perusteluista HE 33/1959 vp s. 3: Nimenomaisilla säännöksillä haluttiin korostaa riita- ja rikosasioissa puheenjohtajan kyselyvelvollisuutta eli sitä, että hän saisi asianosaiset heille tehdyillä kysymyksillä täydentämään asiassa antamaansa selostusta. Näin pyrittiin siihen, että asianosaisten keskustelu saataisiin sel-laiseksi, että se käytännössä vastaisi tarkoitustaan.

Tuomioistuimen tulee myös valvoa, että asia tulee perusteellisesti käsitellyksi eikä asiaan sekoiteta mitään siihen kuulumatonta. Jos asianosaisten esitys havaitaan epäselväksi tai epätäydelliseksi, tuomioistuimen on tehtävä hänelle riitakysymysten selvittämistä varten tarpeelliset kysymykset.

Säännöksellä asian perusteellisen käsittelyn valvomisesta ja sen valvomisesta, ettei asiaan sekoiteta mitään siihen kuulumatonta, on haluttu korostaa oikeuden velvollisuutta pitää huolta siitä, että juttu tulee täydellisesti käsitellyksi.²⁴⁵ Pääkäsittelyssä materiaalisen prosessinjohton tulisi ilmetä lähinnä asianosaisten lausumien selventämisenä, ei rikastavana prosessinjohtona. Rikastavan prosessinjohton tulisi kohdistua valmisteluvaiheeseen. Myös aktiivisen kyselytoiminnan tulisi kohdistua pääsääntöisesti valmisteluun.²⁴⁶ Kuten edellä on todettu, valmisteluvaiheen prosessinjohton tehottomuudesta kieli se, että pidemmälle menevää prosessinjohtoa tarvitaan vielä pääkäsittelyssä.²⁴⁷

3.3.2 Tuomioistuimen kyselyoikeus ja -velvollisuus

Tuomarin kyselyvelvollisuudesta riita-asioiden pääkäsittelyssä säädetään OK 6:2a.2:n toisessa virkkeessä.²⁴⁸ Materiaalista prosessinjohtoa harjoitetaan ensisijaisesti kyselyoikeutta käyttämällä.²⁴⁹ Oikeuden lisäksi tuomarilla voidaan katsoa olevan myös velvollisuus kyselytoimintaan.²⁵⁰ Virolaisen mukaan kyselyoikeus tarkoittaa suorien asianosaisille osoitettujen kysymysten lisäksi asian selvittämistä informoimalla eri tavoin asianosaisia.²⁵¹ Kyselyoikeutta on käytettävä ainakin silloin, kun pääkäsittelyssä esitetty poikkeaa valmistelussa esitetystä.²⁵² Vaitojen mukaan pääkäsittelyä koskeva säännös tuomarin kyselytoiminnasta on avoin ja väljä johdun siitä, että niin voimakkaasti tilannekohtaisten ratkaisujen osalta yksityiskohtaista sääntelyä on mahdotonta luoda.²⁵³

²⁴⁵ Ks. HE 33/1959 vp s. 3.

²⁴⁶ Vaitoja 2014 s. 407 ja 411: Pääkäsittelyn aikana tuomarin ei ole perusteltua suhtautua yhtä avoimesti asianosaisten lausumiin kuin valmisteluvaiheessa, mutta silti on ymmärrettävää, että kyselyjen tarvetta voi olla vielä pääkäsittelyssäkin. Ks. myös HE 15/1990 s. 28.

²⁴⁷ Ks. Virolainen 1988 s. 423.

²⁴⁸ Vrt. Rikosasioiden osalta tuomarin kyselyvelvollisuudesta säädetään ROL 6:5.2:n toisessa virkkeessä. Ks. myös Wagner-Prenner 2003 s. 445: Kyselytoiminnassa on huomioitava se, etteivät kyselyt johda syytetyn vahingoksi.

²⁴⁹ Lappalainen 1995 s. 94.

²⁵⁰ Ks. Virolainen 1988 s. 364.

²⁵¹ Virolainen 1988 s. 101–104: Esimerkiksi huomautukset lausumien puutteista ja ristiriitaisuuksista, kehotukset lausumien täydentämiseksi tai korjaamiseksi sekä viittausten, ohjeiden tai neuvojen antaminen viran puolesta huomioon otettavista seikoista ovat keinoja antaa informaatiota asianosaiselle. Virolaisen näkemyksen mukaan kyselyoikeus kattaa siis suuren osan materiaalisesta prosessinjohtosta.

²⁵² RHO:n laatuhankeeseen raportti IV 2003 s. 79: Työryhmän mielestä myös selventävien kysymysten esittäminen on tärkeää, ja kyselyoikeuden käyttö korostuu erityisesti dispositiivisissa asioissa. Ks. myös Lappalainen – Hupli 2021 s. 1023: Valmistelussa esitetystä poikkeamisen sallittavuus ratkeaa preklusiota ja kanteen muuttamista koskevista normeista.

²⁵³ Ks. Vaitoja 2014 s. 370.

Siihen, onko kyselytoimet tuomaria velvoittavia ja mihin asti, ei ole selvää vastausta. OK 6:2a.2 on kirjoitettu sellaiseen velvoittavaan muotoon, että kyselyvelvollisuuden voidaan päätellä olevan olemassa. Kuitenkin se, mihin asti velvollisuus on olemassa ja mistä tuomarin vapaa harkinta kyselytoimien käyttämiseksi alkaa, jää säännöksen sanamuodosta melko avoimeksi.²⁵⁴ Säännöksen mukaan tuomarin on tehtävä riitakysymyksen selvittämistä varten tarpeelliset kysymykset, mikä edellyttää sitä, että kyselytoimia on käytettävä ainakin siihen asti, että riitakysymys saadaan selvitettyä ja asianosaisten lausumista poistettua epäselvyydet ja epätäydellisydet.²⁵⁵

Epäselvillä lausumilla tarkoitetaan kielellisesti tulkinnanvaraisia, ristiriitaisia tai puutteellisia lausumia, mutta myös niiden tarkoitettua sisältöä koskevaa epävarmuutta. Lausuma on puolestaan epätäydellinen, jos oikeustositseikka tai jokin sen osatekijä on jäänyt lausumien ulkopuolelle.²⁵⁶ Tuomarin täytyy kyselyillä puuttua näihin epäselvyyksiin ja epätäydellisyyksiin lausumien sisällön selvittämiseksi. Tuomarin on selvitettävä, mieluummin jo valmistelussa, asianosaisten vaatimukset, niiden perustelut ja vaihtoehtoiset vaatimukset siten, ettei niistä jää epäselvyyttä tai tulkinnanvaraisuutta.²⁵⁷ Jos epäselvyyttä esiintyy vielä pääkäsittelyssä, tuomioistuimen on kyselyvelvollisuutensa avulla selvitettävä se.²⁵⁸ Asianosaisen tulee väittämistaakkasääntöjen mukaisesti pääkäsittelyssä vedota uudelleen valmistelussa esittämiinsä väitteisiin ja vaatimuksiin. Tuomarilla on velvollisuus kyselyjen avulla puuttua pääkäsittelyn aikana myös näiden väitteiden ja vaatimusten uudistamiseen, jos jokin lausuma on jäämässä epähuomiossa uudistamatta.²⁵⁹ On esitetty, että tuomarin tulisi pidättäytyä kysymysten esittämisestä siihen saakka, että asianosaiset ovat esittäneet omat kantansa.²⁶⁰

Uudistuksen kannalta oleellista on, että epäselvyydet ja epätäydellisydet saadaan poistettua oikeudenkäynnin varhaisessa vaiheessa, jotta todistelu voisi edetä selkeästi. Optimaalisinta

²⁵⁴ Ks. myös Virolainen 1988 s. 105 ja 140–141 ja Pölönen 2003 s. 412: Selventävä ja rikastava prosessinjohto on erotettava toisistaan, sillä asianosaisten esityksiä selventävä prosessinjohto on velvoittavaa toisin kuin oikeudenkäyntiaineistoa rikastava prosessinjohto, joka on tuomioistuimen harkintavallassa.

²⁵⁵ Ks. laajemmin tuomarin kyselyvelvollisuudesta Vaitoja 2014 s. 295–484.

²⁵⁶ Vaitoja 2014 s. 388–389.

²⁵⁷ Ks. myös Pölönen 2003 s. 398 ja Virolainen 1988 s. 61: Onnistuneella selventävällä prosessinjohtolla välletään myöhemmin asianosaiset yllättävä tulkinta.

²⁵⁸ Ks. KKO 2012:18: Tuomioistuimella on kyselyvelvollisuus, jos oikeudenkäynnin kohdetta koskeva asianosaisen esitys on puutteellinen tai epäselvä. Tuomioistuimen olisi pitänyt tapauksessa prosessinjohtollaan selvittää, vetoavatko vastaajat kanteen kiistäessään velan vanhentumiseen. Asianosaisten vaatimukset ja niiden perusteet eivät tulleet selvitettyiksi asianmukaisesti käräjäoikeudessa, eikä puutteellisen prosessinjohton takia jääneestä epäselvyydestä saanut aiheutua asianosaisille, tässä tapauksessa vastaajille, haitallisia vaikutuksia. Ks. samansuuntaisesti KKO 2010:40 ja KKO 2013:98.

²⁵⁹ Ks. Vaitoja 2014 s. 413: Kyselyillä voidaan selvittää, onko asianosaisen tarkoitus uudistaa väitteensä vai luopua niistä.

²⁶⁰ RHO:n laatuhankkeen raportti IV 2003 s. 79: Puolueettomuuden vaalimiseksi tuomarin on myös kiinnitettävä huomiota esitettävien kysymysten muotoiluun ja esittämiseen.

olisi, että tämä tehtäisiin jo valmisteluvaiheessa, mutta mikäli puutteellisuuksia tai epäselvyyksiä on vielä pääkäsittelyssä, on tuomarin puututtava niihin mahdollisimman pian esimerkiksi alkukeskustelussa.²⁶¹ Toki pieniä epätarkkuuksia asianosaisten lausumissa voi esiintyä pitkin pääkäsittelyä, ja niidenkin osalta tuomarin tulee yleensä kysyä, mitä asianosainen lausumallaan tarkoittaa.²⁶² Todistelun aikana selventävää prosessinjohtoa tulee käyttää varovaisemmin, jotta tuomarin puolueettomuus ei vaarannu.²⁶³

Todistelun osalta tuomarin kyselytoimista säädetään OK 17:48.3–5:issa. Tarkemmin ottaen kyseisessä pykälässä annetaan yleiset puitteet asianosaisen kuulustelulle todistelutarkoituksessa, ja tuomarilla voi olla siinä aktiivinen rooli kyseisten momenttien mukaisesti. OK 17:49.1:ssa säädetään, että OK 17:48.3–5:issa säädetty koskee myös todistajan, asiantuntijan ja asianomistajatodistajan kuulustelua. Tuomioistuimen ei tule lähtökohtaisesti kuulustelua toimittaessaan käyttää samanlaisia kuulustelutaktiikoita kuin asianosaiset.²⁶⁴ Sen sijaan kyselyoikeuttaan käyttäessään tuomioistuimen on oltava aina neutraali, avoin ja suora eikä se saa johdatella kuulusteltavaa mihinkään suuntaan.²⁶⁵

Ensimmäiseksi todistelussa suoritetaan pääkuulustelu, jonka lähtökohtaisesti todistajan nimennyt osapuoli toimittaa. Jos asianosaisella ei ole avustajaa, tuomioistuin tai syyttäjä voi toimittaa pääkuulustelun.²⁶⁶ Pääkuulustelussa kuulusteltava kertoo oma-aloitteisesti ja yhtäjaksoisesti kertomuksensa, jota tarpeen vaatiessa edistetään hänelle esitettyjen kysymysten avulla. Aiemmin rikosasioissa asianosaisten pääkuulustelun aloitti tuomioistuin.²⁶⁷ Tuomioistuimen kyselytoimet painottuvat kuitenkin nykyään todistelun osalta muualle kuin pääkuulusteluun.

²⁶¹ Ks. myös Pölönen 2003 s. 398: Tässä menettelyvaiheessa on tarkoitus nimenomaan perustella ja kehittää asianosaisten vaatimuksia ja niiden perusteita, joten selventävä prosessinjohto kuuluu alkukeskusteluun ja asiaesittelyyn. Ks. myös Vaitoja 2014 s. 413.

²⁶² Ks. myös Lappalainen – Hupli 2021 s. 1021–1022: Missä tahansa pääkäsittelyn vaiheessa voi olla tarpeen valmistella asiaa tai sen osaa uudelleen, jolloin pääkäsittelyä lykätään tai se toimitetaan kokonaan uudestaan.

²⁶³ Ks. myös Virolainen 1988 s. 148–149: Epäsuorat ja vihjailevat kysymykset saavat epäilemään tuomarin puolueettomuutta. Tarpeen vaatiessa tuomari voi perustella asianosaisille sitä, miksi hän puuttuu asiaan.

²⁶⁴ Pääkäsittelyssä myös asianosaisten ja heidän avustajiensa kuulustelutaktiikoiden tulisi olla avoin, neutraali ja suora. Muunlaista kuulustelutaktiikkaa, esimerkiksi johdattelevia kysymyksiä käyttäessään, asianosainen ottaa riskin siitä, että johdattelu pilaa todistajan kertomuksen näyttöarvon. Ks. samansuuntaisesti Tapanila 2021 s. 469.

²⁶⁵ Ks. Pölönen 2003 s. 486. Tapanila 2021 s. 467–468: Vaikka Pölösen väitöskirja koskeekin henkilötodistelua rikosprosessissa, ovat sen havainnot hyödyllisiä myös todistajan kuulustelussa siviiliprosessissa.

²⁶⁶ Pääkuulustelusta säädetään OK 17:48.2:ssa. Ks. myös asianosaisten suorittaman todistajankuulustelun eduista tuomarin suorittamaan kuulusteluun verrattuna Lappalainen 2001 s. 246–247.

²⁶⁷ Ks. Ervo 2005 s. 402–403: Ervo kritisoi järjestelyä, sillä tuomari voi kuulustelua suorittaessaan samaistua syyttäjään. Ervon mukaan tuomarin tulee pysytellä henkilötodistelun vastaanottamisen aikana kertomusten selvittämissään ja asianosaiselle edullisten seikkojen esiintuomiseen materiaalisissa prosessinjohtossaan.

Vastakuulustelusta²⁶⁸ säädetään 3 momentissa. Vastakuulustelun tarkoituksena on testata pääkuulustelussa annettua kertomusta ja mahdollisesti heikentää kertomuksen näyttöarvoa tai jopa poistaa se kokonaan.²⁶⁹ Korhosen ja Jämsä mukaan vastakuulustelussa ei tule selvittää pääkuulustelun todistusteemojen ulkopuolelle meneviä seikkoja. Käytännössä vastakuulusteluissa kuitenkin yritetään usein selvittää itselle edullisia seikkoja, mitä tuomarin ei tule sallia.²⁷⁰ Pääkuulustelun suorittaneen vastapuoli toimittaa vastakuulustelun, ja jos tämä ei ole paikalla, tuomioistuimien toimittaa sen. Pölösen mukaan vastakuulusteluvaiheessa kyselyoikeuden käyttöä lausumien selventämiseen ei ole kielletty, mutta tuomarin olisi suositeltavaa antaa asianosaisille työrauha ja esittää suurin osa kysymyksistä vasta uudelleenkuulusteluvaiheessa. Tuomarin liiallinen puuttuminen kuulusteluun voi aiheuttaa rauhattomuutta, turhaa toistoa ja strukturoimattomuutta kuulusteluun tai jopa tuhota asianosaisen kuulustelustrategian.²⁷¹

Vastakuulustelun jälkeen on 4 momentin mukaisesti uudelleenkuulustelun²⁷² vuoro, jossa sekä tuomioistuimien että asianosaisien voivat tehdä kysymyksiä. Lähtökohtaisesti pääkuulustelun toimittanut osapuoli saa ensimmäisenä esittää tarkentavia kysymyksiä. Kysymysten esittämisen tarkoituksena on tarkistaa epäselviksi jääneitä yksityiskohtia.²⁷³ Joissain tilanteissa uudelleenkuulustelulle ei siis ole edes tarvetta. Pölösen mukaan uudelleenkuulustelua koskeva säännös antaa tuomioistuimelle oikeuden käyttää kyselyoikeuttaan myös todistelussa annettujen lausumien selvittämiseen, mutta oikeus kertomusten sisällölliseen selventämiseen ei ole rajoittamaton. Hänen mukaansa kyselyoikeudessa sallittavaa tematiikkaa voi rajoittaa erityisesti puolueettomuusvaatimus.²⁷⁴ Tuomarin tulee lähtökohtaisesti esittää selventäviä kysymyksiä vain tilanteissa, joissa hän ei oikeasti ymmärrä kuulusteltavan kertomaa. Korhonen ja Jämsä korostavat kärjäistuomarin velvollisuutta huolehtia tarkentavien kysymysten aikana siitä, ettei kuulusteltavan kertomus jää epäselväksi ja ristiriitaiseksi. Siksi tuomarin on varmistuttava, että hän ymmärtää kertomuksen oikein ja että siinä tulevat esiin selkeästi todistusteeman kannalta merkitykselliset seikat.²⁷⁵ Näin todistelua ei ole tarvetta ottaa uudelleen vastaan muutoksenhaussa.

²⁶⁸ Ks. vastakuulustelusta Jokela 2015 s. 291–293, Rautio – Frände 2020 s. 304–305, Lappalainen 2001 s. 251–252 ja Lappalainen – Rautio 2021 s. 649. Rikosasioissa syytetyn vastakuulustelu-oikeus on turvattu EIS 6 (3d) artiklan mukaisesti. Ks. myös RHO:n lauluhankkeen raportti IX 2008 s. 150: Myös riita-asiassa vastakuulustelu-oikeus voidaan johtaa suoraan EIS 6 (1) artiklan oikeudenmukaisuusvaatimuksesta.

²⁶⁹ Pölönen 2003 s. 512.

²⁷⁰ Korhonen – Jämsä 2022 s. 82–83.

²⁷¹ Ks. Pölönen 2003 s. 413 ja 422. Ks. myös Määttä 2013 s. 478, Ervo 2005 s. 340 ja HHO:n lauluhankkeen raportti 2012 s. 18.

²⁷² Ks. uudelleenkuulustelusta Rautio – Frände 2020 s. 305, Jokela 2015 s. 292–293, Lappalainen 2001 s. 252–253 ja Lappalainen – Rautio 2021 s. 649–650.

²⁷³ HE 82/1995 vp s. 147. Ks. myös Pölönen 2003 s. 585: Uudelleenkuulustelu on reparatiivista, eikä siinä esitellä esimerkiksi uusia todistusteemoja, vaan selvennetään kuulusteltavan kertomusta sen verran kuin on tarpeen.

²⁷⁴ Ks. Pölönen 2003 s. 413.

²⁷⁵ Korhonen – Jämsä 2022 s. 83.

Poikkeus edellä mainitusta kuulemisjärjestyksestä on 5 momentin mukaisesti tilanteissa, joissa kuultava on alle 15-vuotias tai kuultavan henkinen toiminta on häiriintynyt. Tuomioistuimien toimittama kuulustelu, ellei se erityisestä syystä anna sitä asianosaiselle tehtäväksi.²⁷⁶ Tuomioistuimen on aina varmistettava, että asianosaiset saavat esittää kuultavalle kysymyksiä. Kysymykset esitetään tuomioistuimen kautta tai suoraan kuultavalle, jos se on tuomioistuimen mielestä soveliaista.²⁷⁷ Kuuleminen voidaan suorittaa myös muualla kuin istuntosalissa. Kuulusteltavalle kysymyksiä esittäessään tuomioistuimen on huomioitava kuulusteltavan ikä ja henkinen toiminta. Erityisesti lasta kuultaessa on harkittava tarkoin, mitä häneltä voidaan kysyä.²⁷⁸

Tuomarin materiaallinen prosessinjohto todisteluvaiheessa ilmenee esimerkiksi juuri kyselyoikeuden käyttämisenä. Tuomari voi esittää kysymyksiä ainakin uudelleenkuulustelun aikana erityisesti todistusteemaa koskien. Asian selvittämiseksi asianosaisten nimeämää todistajaa saa kuulustella todistusteeman ulkopuolisistakin seikoista. Joskus tuomarin on esitettävä kuulusteltavan luotettavuutta koskevia kysymyksiä.²⁷⁹

Uudistus tuo todisteluvaiheeseen vaatimuksen siitä, että todistelutallenteelta olisi myöhemmin saatavissa kaikki ne tiedot, mitä muutoksenhaussa todistelulta tarvitaan. Käräjätuomarin on varmistettava, että todistelu etenee paitsi jäsennellysti niin myös siten, että siinä tulee kaikki tarvittava asia esille tarpeeksi selkeästi. Hallituksen esityksen mukaan uudistuksen tavoitteena on suullisen todistelun vastaanottaminen käräjäoikeudessa sellaisella tavalla, että se olisi mahdollisimman tarkoituksenmukaisesti ja tehokkaasti vastaanotettavissa muutoksenhakutuomioistuimessa.²⁸⁰ Tavoitteen toteuttamiseksi on tärkeää, että tuomari tarpeen vaatiessa käyttää rohkeasti kyselyoikeuttaan myös pääkäsittelyn aikana.²⁸¹

²⁷⁶ Ks. myös HE 190/2002 vp s. 25: Tuomioistuimien voi sallia kuulustelun asianosaisille, jos asianosainen tai hänen avustajansa kykenee sen luontevasti suorittamaan. Tarkoituksena on kuitenkin turvata kuulemisen asianmukainen sujuminen.

²⁷⁷ Ks. Rautio – Frände 2020 s. 305.

²⁷⁸ HE 190/2002 vp s. 19. Ks. lapsen ja muiden herkkien henkilöiden kuulemisesta myös RHO:n lauluhankkeen raportti IX 2008 s. 39–42 ja Jokela 2015 s. 293–296. Ks. lapsen ja puolustuksen oikeuksien kollisiotilanteista EIT:n ratkaisukäytäntöä Ervo 2005 s. 378–381.

²⁷⁹ RHO:n lauluhankkeen raportti IV 2003 s. 81.

²⁸⁰ HE 133/2021 vp s. 18.

²⁸¹ Vrt. Pölönen 2003 s. 406: Rikosasioissa tuomioistuimen on valvottava asianmukaisen käsittelyn toteutumista, millä korostetaan tuomarin passiivista ja valvovaa roolia, ei aktiivista selvittämistä. Tuomioistuimella ei ole vastuuta kysymyksenasetteluiden kehittämisestä todistajankuulustelussa juuri lainkaan. Ks. myös Toivola 2000 s. 599: Jos tuomari omaksuu passiivisen roolin, jossa jakelee lähinnä puheenvuoroja, voi kuulustelu muodostua sekavaksi ja kuulusteltavan kannalta ikäväksi tilanteeksi.

3.3.3 Rajoittava prosessinjohto todistelussa

Rajoittava prosessinjohto ilmenee todistelussa sekä tarpeettoman todistelun epäämisenä että todistelun aikana esitettyjen tiettyjen kysymysten kieltämisenä. Vielä todisteluvaiheessa voi esiintyä tarpeetonta todistelua, joka tuomarin tulee evätä prosessinjohtovelvollisuuksien mukaisesti. Todistelun rajoittaminen perustuu myös pääkäsittelyvaiheessa OK 17:8:ään. Säännös on pakottava, vaikkakin käytännössä tuomarit hyväksyvät todisteita liian helposti tilanteissa, joissa rajaamiselle on hyvät perusteet.²⁸² Lisäksi tuomioistuimen on OK 6:2a.2 momentin mukaisesti valvottava, ettei asiaan sekoiteta mitään siihen kuulumatonta. Pääkäsittelyvaiheessa kynnys valmistelussa ilmoitettujen todisteiden epäämiselle todisteiden vastaanottamisvaiheessa on valmistelua korkeampi, sillä rajoittamisratkaisut tulisi tehdä lähtökohtaisesti ennen pääkäsittelyä.²⁸³ Myös lain esitöiden mukaan todisteen torjumiseen on suhtauduttava varoen, ja ensisijaisesti on pyrittävä keskustelemaan asianosaisten kanssa siten, että he vapaaehtoisesti luopuisivat mahdollisesti torjuttavaksi tulevasta näytöstä.²⁸⁴

Jos asiaan vaikuttamatonta todistelua yritetään jostain syystä vielä pääkäsittelyssä tuoda esille, on tuomioistuimen OK 17:8:n 1 kohdan mukaan evättävä se.²⁸⁵ Myös muuten tarpeetonta todistelua voidaan rajoittaa 2 kohdan mukaisesti. Esimerkiksi seikka, joka on jo selvitetty, yleisesti tunnettu tai riidaton, ei kaippaa todistelua.²⁸⁶ Samoin todisteet, joilla ei ole näyttöarvoa sekä samasta teemasta esitetty ylenpalttinen todistelu tulee torjua.²⁸⁷ Yleensä edellä mainitun kaltainen todistelu on karsittu jo valmisteluvaiheessa. Prosessiekonomian vuoksi torjuttavat todisteet ovat 3 kohdan mukaan sellaisia, jotka ovat korvattavissa vähemmällä kustannuksella tai vaivalla saatavissa olevalla todisteella.²⁸⁸ Todiste, joka voidaan korvata olennaisesti

²⁸² Rautio – Frände 2020 s. 73.

²⁸³ Ks. Lappalainen – Rautio 2021 s. 609.

²⁸⁴ Ks. HE 46/2014 vp s. 56–57. Vrt. Rautio – Frände 2020 s. 85: Todisteen tarpeellisuuden ja luotettavuuden arvioinnin vaikeus riippuu rajoitusperusteesta ja esimerkiksi todistuskeinon lajista ja luonteesta. Varovaisuus todisteen torjumisessa on siis erilaista eri rajoitusperusteiden osalta. Tuomioistuin voi rajoittaa todistelua myös asianosaisten vastustaessa sitä.

²⁸⁵ Ks. Rautio – Frände 2020 s. 74: Jokaisen todisteen tulee kohdistua johonkin todistusteemaan.

²⁸⁶ Vrt. Pölonen – Tapanila 2015 s. 143: Rikosasiassa riidattomasta seikasta voidaan kuitenkin esittää todistelua, jos kyse on vakavasta rikoksesta tai syytetyn tunnustuksen oikeellisuudesta herää epäily.

²⁸⁷ HE 46/2014 vp s. 55. Ks. muista tilanteista, joissa todistelua ei tarvita Rautio – Frände 2020 s. 75–78.

²⁸⁸ Tirkkonen 1972 s. 128: Korvaavan todisteen on oltava todistusvoimaltaan yhtä hyvä kuin alun perin tarjottu todiste. Ks. myös Rautio – Frände 2020 s. 79: Tuomioistuimen on mahdollista siis valita samasta teemasta todistavista todistuskeinoista se, joka aiheuttaa vähemmän kustannuksia tai vaivaa yhteiskunnalle, osapuolille tai kuulvalle. Vähäinen säästö ei ole oikeuta soveltamaan säännöstä.

luotettavammalla todisteella, on parhaan todistusaineiston periaatteen mukaisesti evättävä.²⁸⁹ Tästä säädetään 4 kohdassa.

Tuomioistuimen on torjuttava myös 5 kohdan mukaisesti näyttö, joka on jäänyt tavoittamattomiin asianmukaisista toimenpiteistä huolimatta, eikä asian ratkaisemista tule enää viivyttää. Rajoittamista harkittaessa on huomioitava todisteen merkitys asian ratkaisemisen kannalta, mahdollisuus korvaavaan näyttöön, asian laatu sekä viivytyksen merkitys.²⁹⁰ Säännös soveltuu ennen muuta rikosasioihin, joissa todistajaa ei tavoiteta kuultavaksi. Tällöin asianmukaiset toimenpiteet tarkoittavat, että säännöstä ei saada soveltaa ennen kuin todistajaa on pyritty aktiivisesti tavoittamaan.²⁹¹ Tätäkään rajoittamisperustetta sovellettaessa preklusio ei estä uuden korvaavan näytön esittämistä.

Lähtökohtaisesti tarpeettoman todistelun rajoittaminen painottuu valmisteluvaiheeseen, mutta lainsäätäjä on jättänyt mahdollisuuden sen toteuttamiseen vielä pääkäsittelyvaiheessakin. Tuomarin tulisi olla prosessinjohdossaan niin huolellinen, että suurin osa rajoittamisesta saadaan tosiasiaassa suoritettua valmistelussa. Jotta henkilötodistelusta tehtävät todistelutallenteet olisivat tarkoituksenmukaisia, ei kaikkea todistelua voida sallia, etenkin, jos jokin todistelun rajoitusperusteista on selkeästi käytettävissä. Tällöin tuomarilla on velvollisuus rajoittaa liiallista tai muuten tarpeetonta todistelua. Toisaalta asianosaisella on oikeus tutustua ja lausua jo oikeudenkäyntiaineiston osaksi otetuista todisteista.²⁹² Jos todistelua ollaan jo vastaanottamassa, on tuomarin jo puolueettomuutensa vuoksi arveluttavaa alkaa rajoittamaan käynnissä olevaa todistelua. Jos todistelu on aivan selvästi tarpeetonta, tuomarilla voidaan ajatella olevan oikeus ensin keskustella asianosaisen kanssa todistelun tarpeellisuudesta ja tarvittaessa rajoittaa todistelua.²⁹³ Jos rajoittamisratkaisu tehdään vasta pääasiasratkaisun yhteydessä, ei asianosaiselle jää käytännössä mahdollisuutta esittää vaihtoehtoista todistelua eikä rajoittamisesta synny

²⁸⁹ Ks. HE 46/2014 vp s. 56: Säännös ei sovellu, jos todisteet ovat luotettavuudeltaan suunnilleen samanarvoiset. Korvaavan todisteen voi hankkia asianosainen tai tuomioistuin, jos se on OK 17:7:n mukaisesti mahdollista. Preklusio ei kohdistu säännöksen mukaisissa tapauksissa uuden todisteen esittämiseen. Ks. myös Lappalainen 2001 s. 165: Käytettäviksi valittavien todistuskeinojen tulisi sisältää mahdollisimman vähän välillisyyselementtejä suhteessa todistusteemaan. Ks. myös Määttä 2013 s. 522: Säätely korostaa keskustelemaan prosessinjohdon ja käsittelyratkaisujen perustelemisen tärkeyttä.

²⁹⁰ Ks. laajemmin Rautio – Frände 2020 s. 83–84 ja HE 46/2014 vp s. 56.

²⁹¹ HE 46/2014 vp s. 56: Säännös soveltuisi esimerkiksi tapauksen KKO 2007:101 olosuhteissa. KKO:n mukaan EIT:n ratkaisut linjaavat, että todistajan esitutkintakertomuksen käyttäminen on mahdollista, kun todistajaa on mahdotonta tavoittaa, vaikka viranomaiset ovat aktiivisesti sitä yrittäneet. Ks. myös EIT Tseber v. Tshekki 22.11.2012, EIT Chmura v. Puola 3.4.2012, EIT Karpenko v. Venäjä 13.3.2012 ja EIT Salikhov v. Venäjä 3.5.2012.

²⁹² Määttä 2013 s. 521.

²⁹³ Ks. myös Virolainen 1988 s. 112: Todistajankuulustelussa voidaan rajoittaa oikeudenkäyntiaineistoa, jos oikeudenkäyntiaineistoa kuormitetaan epärelevantilla todistusmateriaalilla todistajankuulustelun aikana.

kustannushyötyjä, mikäli todistajat ovat saapuneet paikalle.²⁹⁴ Uudistuksessa videotallenteen olisi hyvä olla selkeä ja johdonmukainen kokonaisuus, joka ei sisällä ylimääräistä todistelua, mutta tuomarin puolueettomuus ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset ovat ensisijaisia.

Toinen merkittävä rajoittavan prosessin johdon kohde todistelun aikana ovat todistelussa esitettävät kysymykset. OK 17:48.6:n mukaan tuomioistuimen tulee evätä pääkuulustelun aikana johdattelevat kysymykset. Lisäksi asiaan kuulumattomat, eksyttävät tai muuten sopimattomat kysymykset ovat todistelun aikana kiellettyjä ja tuomioistuimen tulee niihin puuttua. Asianosainen ja yleensä häntä edustavan avustaja ottaa tällaisia kysymyksiä esittäessään myös riskin siitä, että kertomuksen näyttöarvo heikkenee mahdollisesti merkittävästikin.²⁹⁵

Johdattelevat kysymykset ovat kiellettyjä pääkuulustelun aikana. Vasta- ja lisäkuulustelun aikana niitä saa tehdä vain, kun selvitetään todistajakertomuksen uskottavuutta eli sitä, miten kertomus vastaa tapahtumien todellista kulkua.²⁹⁶ Johdattelevia kysymyksiä ovat sellaiset kysymykset, jotka johtavat määrätynlaiseen vastaukseen sisältönsä, muotonsa tai esittämistapansa vuoksi. Kuulustelijan esittämät kysymykset voidaan ryhmitellä eri tavoin.²⁹⁷ Sitä, onko jokin kysymys johdatteleva, ei voida päätellä pelkästään johonkin kysymysryhmään kuulumisesta, vaan johdatteluominaisuuteen vaikuttaa esimerkiksi se, mikä asiassa on riidatonta ja millainen on kysymyksen esittämistilanne. Yleensä johdattelevat kysymykset sisältävät kuitenkin oletuksia, väitteitä ja ehdotuksia.²⁹⁸

Kaikissa kuulustelutilanteissa on kiellettyä esittää asiaan kuulumattomia, eksyttäviä tai muuten sopimattomia kysymyksiä. Asiaan kuulumattomia kysymyksiä ovat kysymykset, joilla ei ole mitään tekemistä tutkittavan asian kanssa. Tässä on oltava varovainen sen suhteen, että jokin kuulustelutaktiikka voi vaatia epäsuorempaa lähestymistapaa. Kuitenkin prosessiekonomian ja prosessin selkeyden kannalta on tärkeää, ettei ilmeisesti asiaan kuulumattomia kysymyksiä

²⁹⁴ Määttä 2013 s. 520.

²⁹⁵ Ks. Tapanila 2021 s. 469.

²⁹⁶ Ks. myös Pölönen 2003 s. 424: Jako on tarkoituksenmukainen, sillä pääkäsittelyssä on tarkoitus kuulla todistajan itsensä tarkoittama, jolloin kysymysten on oltava neutraaleja ja avoimia. Toisaalta vastakuulustelussa tarkoitus on saada mahdolliset poikkeavat näkemykset esille, jolloin johdattelevat kysymykset ovat välttämättömiä. Ks. samansuuntaisesti Rautio – Frände 2020 s. 306.

²⁹⁷ Ks. kysymysten jaotteluista Pölönen 2003 s. 407–411.

²⁹⁸ Ks. Rautio – Frände 2020 s. 306. Ks. myös Lappalainen 2001 s. 250–251 ja Lappalainen – Rautio 2021 s. 648: Johdattelevia kysymyksiä voivat olla esimerkiksi edellytyskysymykset, jotka perustuvat oletukseen asiasta, joka ei ole vielä tullut todistajankertomuksessa esiin, odotekysymykset, jotka ovat muotoiltu siten, että kysyjä odottaa tietynlaista vastausta sekä epätäydelliset valintakysymykset, joissa todistajalle ei anneta kaikkia vastausvaihtoehtoja. Neutraalia painostusta ei tulisi myöskään sallia kuulustelussa. Ks. johdattelevista kysymyksistä Pölönen 2003 s. 424–435 ja Jokela 2018 s. 633–634.

esitettäisi. Kysymykset, joista todistaminen ei kuulu henkilön velvollisuuksiin eli esimerkiksi mielipiteen kysyminen toisen todistajan valehtelemisestä, ovat asiaan kuulumattomia. Myös todistamis- ja hyödyntämiskieltoerusteita kiertävät kysymykset tulee torjua.²⁹⁹

Eksyttävissä kysymyksissä esitetään esimerkiksi useita kysymyksiä samaan aikaan, liian nopeasti tai ne ovat muotoilultaan sellaisia, ettei niiden tarkoitus selviä. Samoin monimutkaiset, moniosaiset, keksittyyn oletukseen perustuvat tai muuten mahdottomat kysymykset voivat olla eksyttäviä. Eksyttävänä ei kuitenkaan välttämättä voida pitää niin kutsuttua teemanvaihtokyselyä, jonka tarkoituksena on kertomuksen luotettavuuden selvittäminen vastakuulustelussa.³⁰⁰ Eksyttävien kysymysten määräytyminen ei ole helppoa, sillä se usein riippuu yksittäisistä olosuhteista ja kuultavan henkilökohtaisista ominaisuuksista.³⁰¹

Muuten sopimattomina kysymyksinä on pidettävä kuultavaa loukkaavia kysymyksiä.³⁰² Samoin kuultavan yksityisyyteen tai kunniaan tarpeettomasti puuttuvat kysymykset, kuultavan ärsyttämiseen tai mielentasapainon järkyttämiseen tarkoitetut kysymykset sekä poliittista vaakaumusta koskevat kysymykset ovat lähtökohtaisesti sopimattomia. Kysymyksen sopimattomuus voi ilmetä sisältönsä lisäksi sen esittämistavasta. Pölösen mukaan tuomarilla on perustuslaillinen velvollisuus puuttua materiaalisen prosessin johdon keinoin tarpeettomasti kuultavan yksityiselämään puuttuviin kysymyksiin.³⁰³

Tuomarin on valvottava, ettei kiellettyjä kysymyksiä esitetä todistelussa, ja mikäli tuomari ei tunnu sellaista huomaavan, on vastapuolella oikeus huomauttaa lainvastaisesta kysymyksestä, vaikkei kysymyksen laillisuuden tutkiminen huomauttamista vaadikaan.³⁰⁴ Kuulustelussa esitettävän kysymyksen sallittavuuteen vaikuttaa jokaisen tapauksen yksittäiset piirteet, ja esimerkiksi kuulusteltavan rooli ja kuulustelussa ilmi tulleet asiat on huomioitava.³⁰⁵ Tästä syystä kielletyn kysymyksen tunnistaminen voi joskus olla vaikeaa, mutta tuomarilla on velvollisuus evätä johdattelevat kysymykset pääkuulustelussa sekä asiaan kuulumattomat, eksyttävät

²⁹⁹ Ks. Pölönen 2003 s. 437–442: Myös aiemman rikoshistorian esille ottaminen, perusteettoman aggressiivisen kuulustelumethodin käyttäminen tai kuulusteltavan järkyttyneen mielentilan käyttö voi olla asiaan kuulumatonta. Samoin luonnetodisteluun suhtaudutaan pidättäytyen. Ks. myös vaitiolovelvollisuuden alaisiin seikkoihin ulottuvien kysymysten epäämistä Lappalainen – Rautio 2021 s. 643.

³⁰⁰ Ks. Pölönen 2003 s. 444–445.

³⁰¹ Rautio – Frände 2020 s. 306.

³⁰² Lappalainen 2001 s. 250.

³⁰³ Ks. Pölönen 2003 s. 443–444 ja Rautio – Frände 2021 s. 307. Vrt. Jokela 2018 s. 635: Kiusalliset, mutta asiaan liittyvät, kysymykset on voitava esittää kuulusteltavalle. Tarvittaessa kuulustelu voidaan silloin suorittaa suljetuin ovin.

³⁰⁴ Lappalainen 2001 s. 250–251: Suomalainen oikeusjärjestelmä ei tunne vastapuolen tekemää vastalauseita, joka on angloamerikkalaisesta järjestelmästä tuttu.

³⁰⁵ Pölönen 2003 s. 445.

tai sopimattomat kysymykset ylipäänsä kuulustelujen aikana.³⁰⁶ Ennakolta kiellettyjen kysymysten esittämistä voidaan estää informoimalla asianosaisia ennen todistelua siitä, millaiset kysymykset eivät ole sallittuja kuulustelujen aikana.

Oma erityiskysymyksensä on jo selvitettyä seikkaa koskevat kysymykset. Tuomarin on torjuttava lisätodistelu seikasta, jonka olemassaolo on sen mielestä riittävästi näytetty toteen. Samoin shikaaninomaisesti esitetyt kysymykset on torjuttava. Voi olla kuitenkin vaikeaa arvioida, milloin jokin seikka on niin riittävästi toteen näytetty, ettei esimerkiksi myöhempi todistelu voi tilannetta muuttaa.³⁰⁷

Tuomioistuimen tulee myös puuttua kysymyksiin, jotka menevät selvästi todistusteeman ulkopuolelle.³⁰⁸ Tuomari voi esimerkiksi huomauttaa kuulustelua suorittavalle, että kysymys menee todistusteeman ulkopuolelle ja kehottaa häntä pysymään todistusteemassa. Etenkin pääkuulustelussa on pysyttävä ilmoitetuissa todistusteemoissa, mutta sallittuna voidaan pitää kysymysten esittämistä, jotka kartoittavat todistajan suhdetta asianosaisiin sekä todistajan edellytyksiä tehdä havaintoja ja lausua niistä.³⁰⁹ Vastakuulustelussa ei tule selvittää pääkuulustelun todistusteemojen ulkopuolelle meneviä seikkoja. Käytännössä vastakuulusteluissa kuitenkin yritetään usein selvittää itselle edullisia seikkoja, mitä tuomarin ei tule sallia.³¹⁰

Sekä kiellettyjen kysymysten että jo selvitettyä seikkaa koskevien ja todistusteeman ulkopuolelle menevien kysymysten epäminen selkeyttää todistelua ja säästää aikaa, mikä puolestaan helpottaa todistelun vastaanottamista myöhemmin tallenteelta. Jos kuulustelun annetaan vain rönsyillä vapaasti, vaikuttaa se huomattavasti negatiivisella tavalla todistelutallenteen laatuun. Tuomarin prosessinjohtoon on oltava jämäkkää, sillä jatkuvasti päällä oleva videointi ei keskeydy todistelussa siksi aikaa, kun kysymyksen sallittavuudesta jäädytään keskustelemaan. Tuomarin tulisi selkeästi todeta, että esitetty kysymys evätään tietystä syystä, minkä jälkeen kuulustelussa siirrytään eteenpäin. Näin todistelutalenne ei turhaan pitkity. Kysymyksen

³⁰⁶ Ks. myös Lappalainen – Rautio 2021 s. 658: Vaikka tuomioistuimella on mahdollisuus poiketa kuulustelua koskevista säännöksistä esimerkiksi käsittelyjärjestyksen osalta, ei kiellettyjen kysymysten esittämisen epäamisestä ole lupaa poiketa. Ks. myös Borgeke 2011 s. 83: Ruotsissa kärjätuomari saattaa usein päästää johdattelevia kysymyksiä läpi, vaikka ne eivät ole sallittuja. Borgeken mukaan se johtuu siitä, että kärjäoikeudessa puheenjohtajan on samaan aikaan johdettava prosessia ja varmistettava, että hän saa tuomiota varten tarvittavan perustan. Hovioikeudessa asia on toisin, joten luvattomiin kysymyksiin on helpompi reagoida.

³⁰⁷ Ks. Pölönen 2003 s. 436–437.

³⁰⁸ Ks. Tapanila 2021 s. 475.

³⁰⁹ Ks. Pölönen – Tapanila 2015 s. 204.

³¹⁰ Korhonen – Jämsä 2022 s. 82. Ks. myös Saranpää 2014 s. 716: Saranpään mukaan riita-asioissa pääkäsittely ei ole paikka, jossa ruvetaan selvittämään sitä, mitä todistaja tietää. Hänen mukaansa todistajankuulusteluissa pitäisi päästä improvisoiduista kuulusteluista, ja sen sijaan esittää kysymyksiä todistusteemoiksi nimetyistä seikoista ja selvittää niitä.

epäämisen pitää olla kuitenkin selvästi perusteltavissa, jottei hovioikeudessa tule perusteettomasti evätyn kysymyksen vuoksi tarvetta lisäkysymyksille tai uudelleenkuulustelulle.

4 MUODOLLISEN PROSESSINJOHDON KEINOT LAADUKKAAN VI- DEOTALLENTEEN TURVAAMISEKSI

4.1 Muodollinen prosessinjohto

Muodollinen prosessinjohto on oikeudenkäynnin ulkoisen kulun³¹¹ järjestämisestä, josta vastaa puheenjohtaja eli tuomari.³¹² Linnan mukaan muodollinen prosessinjohto ohjaa menettelyä siten, että prosessin ulkoinen kulku vastaa oikeudenkäymiskaaren säännöksiä ja prosessin tavoitteita.³¹³ Muodollisen prosessinjohton säännöksiä on aina haastehakemuksen käsittelystä pääkäsittelyn päättämiseen saakka sisältäen esimerkiksi säännökset siitä, missä järjestyksessä todistajia kuullaan, milloin jutun eri osat valmistellaan tai käsitellään erikseen sekä milloin käsittelyä lykätään.³¹⁴ Tavoitteena muodollisessa prosessinjohtossa on selkeä, havainnollinen ja tarkoituksenmukainen oikeudenkäyntikokonaisuus.³¹⁵

Tuomioistuimen muodollisesta prosessinjohtosta säädetään yleisesti OK 6:2a.1:ssä³¹⁶, joka koskee pääkäsittelyä. Muodollinen prosessinjohto korostuu nimenomaan pääkäsittelyssä, jossa prosessin ulkoisella kululla on suurempi merkitys valmisteluun verrattuna.³¹⁷ Tästä huolimatta edellä mainittu yleissäännös soveltuu myös asian valmisteluun.³¹⁸ Yleissäännöksen mukaan tuomioistuimen on valvottava asian jäseneltyä käsittelyä sekä selvyyttä ja järjestystä. Lisäksi tuomioistuin voi määrätä asian erilliset kysymykset tai osat erikseen käsiteltäviksi. Muodollisen prosessinjohton tarkoituksena on varmistaa myös oikeudenkäynnin joutuisuus, keskitys ja välittömyys.³¹⁹ Perustuslain (731/1999, PL) 21.1 §:ssa turvattu jokaisen oikeus saada asiansa

³¹¹ Ks. myös Virolainen – Vuorenpää 2021 s. 106: Oikeudenkäynti voi olla osittain tai kokonaan suullista tai kirjallista. Tässä tutkielmassa keskitytään lähinnä suulliseen käsittelyyn, jonka pääkäsittelyvaiheessa suullista todistelua esiintyy.

³¹² Ks. myös Pölönen 2003 s. 396: Muodolliseen prosessinjohtoon kuuluvat esimerkiksi käsittelyn ajankohdasta, kielestä, julkisuudesta ja välittömyydestä päättäminen.

³¹³ Linna 2012 s. 86. Ks. myös Sjöström 1948 s. 49–50: Muodollisessa prosessinjohtossa tuomioistuimen prosessitoimilla on tarkoitus järjestää ja edistää käsittelyn kulkua, ryhmitellä oikeudenkäyntiin osallistuvien henkilöiden prosessitoimia, määrätä prosessitoimien järjestyksestä ja huolehtia menettelyn tarkoituksenmukaisuudesta.

³¹⁴ Ks. tarkemmin muodolliseen prosessinjohtoon kuuluvista tuomioistuimen toimenpiteistä Virolainen 1988 s. 43–51.

³¹⁵ Pölönen 2003 s. 396.

³¹⁶ Rikosasioissa on lähes samansisältöinen yleissäännös ROL 6:5.1. Asian laatu eli juttutyyppe ei vaikuta muodollisen prosessinjohton käyttämiseen tai laajuuteen, toisin kuin materiaalisessa prosessinjohtossa, sillä muodollisen prosessinjohton toimenpiteet tulevat esiin samassa laajuudessa sekä siviili- että rikosasioissa. Ks. myös Virolainen 1988 s. 50: Asianosainen ei voi esimerkiksi dispositiivisessakaan riitajutussa määrätä prosessin ulkoisesta kulusta.

³¹⁷ Ks. myös Lappalainen – Hupli 2021 s. 1021: Muodollisen prosessinjohton toimet korostuvat pääkäsittelyssä, joka on valmistelua ”rituaalinomaisempi”, kun taas materiaallinen prosessinjohto on valmistelussa keskeisessä asemassa.

³¹⁸ Ks. Jokela 2018 s. 431.

³¹⁹ Lappalainen 1995 s. 95.

käsittelyksi asianmukaisesti ja viivytyksettä on huomioitava oikeudenkäynnin ulkoisen kulun järjestämisessä. Tuomarin on siis tehtävä viivytyksettä ratkaisut prosessitoimien ajasta, paikasta ja muodosta.³²⁰ Muodolliseen prosessinjohtoon luetaan kuuluvaksi myös OK 14:6:n mukainen tuomioistuimen järjestyksenvalvontavelvollisuus sekä OK 14:7:n mukainen kurinpitovalta.³²¹ Lisäksi käsittelyn julkisuuteen liittyvät kysymykset kuuluvat muodollisen prosessinjohtoon piiriin.³²²

Tuomioistuimen prosessitoimet voidaan jakaa ratkaisuihin ja muihin prosessinjohtotoimenpiteisiin. Suurin osa tuomioistuimen prosessitoimista on prosessinjohtotoimenpiteitä, joita ei ilmoiteta päätöksen muodossa, vaan joiden tavoitteena on prosessin järjestäminen ja eteenpäin vieminen.³²³ Tuomioistuimen rooli on muodollisen prosessinjohtoon osalta itsenäisempi kuin materiaalisessa prosessinjohtossa, jossa rooli on lähinnä asianosaisten toimenpiteitä täydentävää.³²⁴ Asianosaiset eivät voi määrätä tuomioistuinta sitovasti muodolliseen prosessinjohtoon kuuluvista kysymyksistä, vaikkakin heille tulee kontradiktorisen periaatteen mukaisesti varata tilaisuus lausua asiasta.³²⁵ Esimerkiksi OK 5:17.2:n mukaan tuomioistuimen on tarvittaessa varattava asianosaisille tilaisuus lausua käsityksensä siitä, miten valmistelu tulisi järjestää. Lähtökohtaisesti muodollista prosessinjohtoa koskevan toimenpiteen tekee tuomioistuin kokonaisuudessaan, mikäli sen tekeminen vaatii erillistä päätöstä, mutta muutoin toimenpiteestä voi päättää kollegiota edustava puheenjohtaja.³²⁶ Muodollista prosessinjohtotoimenpidettä tehdessään tuomari voi vaikuttaa samalla materiaaliseseen seikkaan tai päinvastoin aineellista asiaa koskeva toimenpide voi vaikuttaa muodolliseen prosessiin, eikä muodollinen ja materiaallinen prosessinjohto olekaan aina erotettavissa toisistaan.³²⁷

³²⁰ Ks. Määttä 2013 s. 127. Ks. myös LaVM 9/1997 vp s. 9: Muodollisen prosessinjohtoon toimenpiteitä ovat esimerkiksi jutun käsittelyajan ja -paikan määrääminen, käsittelyn aloittaminen ja lopettaminen, asianosaisten vaatimuksia ja väitteitä koskevan käsittelyjärjestyksen määrääminen, juttujen yhdistäminen ja erottaminen, puheenvuorojen myöntäminen istunnossa sekä kurinpidolliset toimenpiteet.

³²¹ Ks. Pölönen 2003 s. 396. Ks. myös Virolainen 1988 s. 45, HE 82/1995 vp s. 82 ja Jokela 2018 s. 433–434. Ks. myös EIT Nikula v. Suomi 21.3.2002: EIT korosti tuomioistuimen puheenjohtajan velvollisuutta ohjata oikeudenkäyntiä siten, että asianosaiset menettelevät asianmukaisesti ja oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuus varmistetaan. Ks. myös HE 271/2004 vp s. 60: Sekä asianosaisten että yleisön on noudatettava puheenjohtajan määräyksiä. Pykälän sanamuotoa muuttamalla haluttiin korostaa tuomarin prosessinjohtoon tärkeyttä.

³²² Jokela 2008 s. 377 ja Virolainen 1988 s. 45.

³²³ Virolainen 1988 s. 40.

³²⁴ Lappalainen 2002 s. 83.

³²⁵ Ks. Jokela 2018 s. 364, Lappalainen 2002 s. 95 ja Määttä 2013 s. 342. Ks. myös Virolainen 1988 s. 50 ja Sjöström 1948 s. 47. Ks. myös KKO 2013:91: Ratkaisun mukaan määräysten antaminen kirjallisten todisteiden esittämistavasta kuului käräjäoikeuden prosessinjohtoon piiriin, ja syyttäjän oli noudatettava määräystä ilman nimenomaista uhkaakin. Ks. myös KKO 1998:129.

³²⁶ Määttä 2013 s. 127. Ks. myös Sjöström 1948 s. 56.

³²⁷ Ks. Määttä 2013 s. 128 ja Virolainen 1988 s. 42: Esimerkiksi tuomarin päätös siitä, otetaanko tietty näyttö vastaan, vaikuttaa materiaalisen puolen lisäksi oikeudenkäynnin ulkoiseen kulkuun. Ks. myös Pölönen 2003 s. 397.

4.2 Valmistelu

4.2.1 Suullisen valmistelun toimittaminen

Valmisteluvaiheessa muodollinen prosessinjohto ilmenee esimerkiksi valmisteluistunnon järjestämisenä.³²⁸ OK 5:15:n mukaan riita-asian valmistelua on jatkettava kirjallisesti tai suullisesti taikka asia on siirrettävä suoraan pääkäsittelyyn, jos asiaa ei ole ratkaistu OK 5:13:n tai OK 5:14:n nojalla. Suullinen valmistelu toimitetaan, jos valmistelun tavoitteisiin ei ole päästy kirjallisessa valmistelussa. Käytännössä riita-asioissa, jotka ratkaistaan pääkäsittelyssä, järjestetään lähes poikkeuksetta suullinen valmistelu.³²⁹ OK 5:15c.1:n mukaan suullisessa valmistelussa jatketaan asian käsittelyä siitä, mihin kirjallisessa valmistelussa on päädytty. Alussa selostetaan OK 5:15c.2:n mukaisesti, mistä asiassa on kysymys ja mihin kirjallisessa valmistelussa on päädytty, minkä jälkeen tuomioistuin tekee valmistelun tavoitteiden saavuttamiseksi tarpeelliset kysymykset. Jos tuomioistuin katsoo sen tarkoituksenmukaiseksi, voidaan suullinen valmistelu pitää puhelimitse tai muuta teknistä tiedonvälitystapaa käyttäen OK 5:15d:n mukaisesti.

Videotodistelu-uudistuksessa on korostettu pääkäsittelyn jäseneltyä käsittelytapaa. OK 5:17.1:n mukaan tuomioistuimen on toimitettava valmistelu siten, että asia voidaan käsitellä pääkäsittelyssä yhtäjaksoisesti ja jäseneltyä. Suullisessa käsittelyssä voidaan selvittää tehokkaasti riidattomia ja riitaisia seikkoja sekä poistaa turhaa todistelua pääkäsittelystä. Näin vähennetään turhien asioiden käsittelyä pääkäsittelyssä ja prosessi selkeytyy, jolloin myös todistelun vastaanottaminen helpottuu. Parhaimmillaan oikeudenkäynti kokonaisuudessaan lyhenee hyvän valmistelun ansiosta, mikä säästää kustannuksia. Nämä näkökohdat puoltavat suullisen valmisteluistunnon lähes säännönmukaista järjestämistä riita-asioissa jatkossakin. Toki valmistelulle asetettujen tavoitteiden saavuttaminen edellyttää valmistelun järjestämisen lisäksi tuomarin aktiivista prosessinjohtoa valmistelussa. Valmisteluistuntoon tulee panostaa etenkin

³²⁸ Ks. muodollisesta prosessinjohtosta riita-asioiden valmistelussa myös Lappalainen – Hupli 2021 s. 1010–1011.

³²⁹ HE 133/2021 vp s. 12. Vrt. Lakiuudistuksen myötä suullisen valmistelun toimittamista on pyritty lisäämään myös rikosasioissa muuttamalla säännöstä siten, ettei suullisen valmistelun toimittaminen enää edellytä erityistä syytä. ROL 5:10.1:n mukaan asiassa on toimitettava suullinen valmistelu, jos pääkäsittelyn keskittämisen tai asian jäseneltyä käsittelyn turvaaminen sitä edellyttää. Lisäksi määräaika pääkäsittelyn aloittamiseksi on pidennetty, jotta valmistelun toimittaminen on helpommin toteutettavissa. Ks. rikosasian valmistelusta ja aiemmin edellytystä erityisestä syytä myös Helenius 2021 s. 1060–1061 ja HE 82/1995 vp s. 69–70. Ks. myös OMTR 2007:2 s. 66 ja HHO:n lauluhankkeen raportti 2012 s. 6: Rikosjuttujen valmistelu ja suunnittelu on jäänyt niiden merkityksestä huolimatta vähäiseksi. Ks. myös Korhonen – Jämsä 2022 s. 117: Laajat rikosasiat eivät poikkea laajoista riita-asioista, joten suullisen valmistelun harvinaisuus rikosasioissa on ollut erikoinen ilmiö.

asioissa, jotka ovat laajoja, monimutkaisia, sisältävät paljon suullista todistelua tai joissa todistelu esitetään teemoittain. Istunnossa voidaan keskustella asianosaisten kanssa yksityiskohtaisesti siitä, mitä todistelua mistäkin teemasta esitetään sekä missä järjestyksessä ja millä tavalla kuulusteltavaa kuulustellaan.³³⁰

Valmistelulla varmistetaan keskityksperiaatteen toteutumista eli sitä, että oikeudenkäynti vietäisiin läpi mahdollisimman yhtäjaksoisessa menettelyssä. Keskitetty todisteiden vastaanotto on erityisen tärkeää todistelun välittömyyden ja todisteiden asianmukaisen harkinnan mahdollistamiseksi.³³¹ Samaa teemaa koskevien todisteiden vastaanottaminen samalla kertaa mahdollistaa todistelun arvioinnin jo esittämisvaiheessa sekä optimaalisen todisteiden vertailun ja punninnan.³³² Keskityksellä turvataan myös lakiuudistuksen myötä kuvattavien todistelutallenteiden tarkoituksenmukaisuutta. Kun todisteet otetaan vastaan keskitetysti, tallenteeseen saadaan yhtäjaksoinen todistelukertomus eikä muutoksenhakuvaiheessa ole tarvetta seurata tallenteelta sellaista ylimääräistä ainesta, joka olisi ollut vältettävissä paremmalla valmistelulla.³³³

4.2.2 Kirjallinen prosessisuunnitelma

Kirjallisen prosessisuunnitelman laatimisesta ei ole suoraan laissa mainintaa. Lakiuudistuksen esitöissä prosessisuunnitelmaa kuitenkin edellytetään erityisesti laajoissa riitajutuissa.³³⁴ Korhosen ja Jämsän mukaan on valitettavaa, ettei prosessisuunnitelman laatimisesta ole otettu suoraan lakiin velvollisuutta, sillä prosessisuunnitelman laatiminen parantaa niin laajojen riita kuin rikosjuttujen käsittelyä.³³⁵ Prosessisuunnitelma on pääasiassa aikataulutusta, joten se kuuluu muodolliseen prosessinjohtoon. Suunnitelmasta ilmenee jutun käsittelyvaiheet järjestyksessä ja aikataulutettuna. Prosessisuunnitelma kannattaa laatia pääkäsittelyn osalta yhteenvedon pohjalta, jolloin asia tulee jäsenellisesti käsitellyksi pääkäsittelyssä ja todistelussa voidaan edetä yhteenvedossa eriteltyjen todistusteemojen ja asiakokonaisuuksien mukaan. Hyvin tehty yhteenvedo auttaa jäsenellisen ja realistisen prosessisuunnitelman laatimisessa.³³⁶ Mitä aiemmin prosessisuunnitelma on tehty, sitä paremmin sillä pystytään jäsentämään valmistelua

³³⁰ HE 133/2021 vp s. 59.

³³¹ Ks. Virolainen – Vuorenpää 2021 s. 186–189.

³³² Ks. Lappalainen 2002 s. 120.

³³³ Ks. laajemmin valmistelun merkityksestä riita- ja rikosasioissa myös Määttä 2013 s. 341–350.

³³⁴ HE 133/2021 vp s. 59. Ks. myös Jokela 2008 s. 308: Myös laajoissa rikosasioissa on suotavaa laatia prosessisuunnitelma, jonka aikataulu ja etukäteissuunnitelma helpottavat pitkään kestävästä pääkäsittelyn läpiviemistä.

³³⁵ Korhonen – Jämsä 2022 s. 86.

³³⁶ Todistelutalenneuudistuksen perehdyttämismuistio 24.1.2023 s. 8.

ja sitouttamaan prosessin osapuolet tehokkaaseen valmisteluun.³³⁷ Tämä koskee myös pääkäsittelyä. Käräjäoikeudessa laadittu prosessisuunnitelma tulee toimittaa muutoksenhakutapauksissa hovioikeudelle, jotta suunnitelmaa voitaisiin käyttää siellä pohjana hovioikeuskäsittelyä suunniteltaessa ja päällekkäiseltä työltä välttäisiin.³³⁸

Prosessisuunnitelmaan tulee sisällyttää kirjallisen valmistelun toimet, yhteenvedon laatimisen ja toimittamisen ajankohta, valmisteluistunnon ajankohta sekä pääkäsittelyn aikataulutus. Todistelun osalta suunnitelmasta tulisi ilmetä kuulemisen päivämäärä ja kellonaika, todistajan nimenmyyt asianosainen, mahdollinen poikkeava kuulemistapa, kuulustelun aloittaja sekä esimerkiksi mahdollinen tulkki ja tulkattava kieli. Todistelun teemoja ei lähtökohtaisesti merkitä prosessisuunnitelmaan, vaan yhteenvetoon.³³⁹ Henkilötodistelun kannalta on kuitenkin uudistuksen myötä huomioitava se, että todistelu on mahdollisesti jäsennelty toisistaan erillisiin asiakokonaisuuksiin. Prosessisuunnitelmasta on ilmentävä, milloin ketäkin kuultavaa kuullaan mistäkin asiasta ja paljonko siihen käytetään aikaa. Myös tauot on syytä huomioida. Yhä useammin käytettävät videoyhteydet aiheuttavat omat haasteensa aikatauluttamiseen, ja niiden osalta onkin oltava tarkkana, jotta esimerkiksi todistelua ollaan valmiit ottamaan vastaan ajankohtana, josta videoyhteyden tarjoavan tuomioistuimen kanssa on sovittu.³⁴⁰

Korhosen ja Jämsän mukaan on usein järkevintä antaa prosessisuunnitelma asianosaisten laadittavaksi, sillä heillä on paras tieto esimerkiksi todistelun laajuudesta, ja he sitoutuvat paremmin suunnitelman aikataulun noudattamiseen. Tuomari voi tietenkin esittää omia näkemyksiään prosessisuunnitelmaan vaikuttavista asioista, kuten yhteenvedon läpikäymiseen menevästä ajasta.³⁴¹ Myös Tapanilan mukaan tuomioistuin voi yleensä jättää pääkäsittelyn aikatauluttamisen ja todistajien kuulemisjärjestyksestä sopimisen asianosaisille.³⁴² Tehokkaan ajankäytön näkökulmasta voidaan toisaalta pitää perusteluna myös sitä, että tuomari laatii

³³⁷ Ks. OMTR 2007:2 s. 66. Ks. myös Asianajajaliiton työtapareformi 2020: Asianajajaliiton oikeudenhoidon työtapareformissa ehdotetaan, että riita-asioihin tulisi saada sitova prosessisuunnitelma, jossa määriteltäisiin aikataulu kirjallisen valmistelun, valmisteluistunnon sekä pääkäsittelyn osalta. Rikosasioissa haasteen tiedoksiannon yhteydessä voitaisiin antaa asianosaisille ehdotus käsittelyaikatauluksi ja asian käsittelyaika tulisi sopia heti syytteen saapuessa tuomioistuimeen.

³³⁸ Korhonen – Jämsä 2022 s. 103.

³³⁹ Ks. HHO:n laatuhankeeseen raportti 2013 s. 7 ja 15–16: Rikosasioissa syyttäjän tulee laatia ehdotus prosessisuunnitelmaksi. Lopullinen prosessisuunnitelma pääkäsittelyn osalta laaditaan erilliseksi asiakirjaksi tai yhteenvedon loppuun. Suunnitelman on oltava selkeä ja yksityiskohtainen, ja siitä tulee ilmetä järjestyksessä eri käsittelyvaiheet siten, että jokainen asianosainen tietää, milloin hänen on oltava läsnä pääkäsittelyssä. Aikatauluun tulee merkitä jokaiselle vaiheelle varattu aika realistisesti, ja siinä tulee huomioida mahdollisten varapäivien tarpeellisuus.

³⁴⁰ Ks. Korhonen – Jämsä 2022 s. 102–104: Asianosaisten kanssa tulee sopia myös asiaesittelyn ja loppulausuntosen kestosta ja niissä käytettävistä teknisistä apuvälineistä kuten PowerPoint-esityksen sallittavuudesta. Vrt. Viro-lainen 2022: PowerPoint-esitysten käyttö pääkäsittelyssä ei ole suullisuusperiaatteen mukaista.

³⁴¹ Ks. Korhonen – Jämsä 2021 s. 104.

³⁴² Ks. tarkemmin Tapanila 2021 s. 247–248.

prosessisuunnitelman, ainakin alustavasti, ja pyytää asianosaisia lausumaan siitä. Tällöin prosessisuunnitelma voidaan laatia jo oikeudenkäynnin tullessa vireille, ja sitä voidaan täydentää prosessin edetessä. Esimerkiksi pääkäsittelyn ja etenkin todistelun aikataulutuksesta saadaan parempi selvyys vasta, kun riidattomat seikat ja tarvittava todistelu on selvitetty. Tuomarin on joka tapauksessa varmistettava, että suunnitelma on käyttökelpoinen ja että sitä noudatetaan oikeudenkäynnin aikana.³⁴³ On mielenkiintoista pohtia myös Suomen Asianajajaliitosta esittämää ajatusta siitä, voitaisiinko riita-asioissa ottaa käyttöön sitova prosessisuunnitelma kirjallisen valmistelun, valmisteluistunnon sekä pääkäsittelyn aikataulun osalta. Jos suunnitelma olisi osapuolia sitova, voitaisiin oikeudenkäyntiä nopeuttaa ja sujuvoittaa, ja näin säästää myös kustannuksissa.³⁴⁴

Ruotsissa aikataulun laatimista vaaditaan erityisesti riita-asioissa. RB 42:6.3:n mukaan tuomioistuimen on laadittava aikataulu asian käsittelylle, jollei se ole asian luonteen tai muun erityisen syyn vuoksi tarpeetonta. Osapuolten on jatkuvasti pidettävä huolta siitä, että aikataulussa pysytään heidän ja heidän todisteidensa osalta. Jos aikataulua ei voida pitää, siitä on ilmoitettava tuomioistuimelle. Jos tuomioistuin katsoo, ettei aikataulu pidä, on siitä ilmoitettava asianosaisille.³⁴⁵

4.2.3 Erillisen osan tai kysymyksen valmistelu erikseen

Valmistelu voidaan OK 5:23:n mukaisesti tarkoituksenmukaisuussyistä toimittaa eri osissa:

Tuomioistuin voi valmistella asian erillisen osan tai oikeudenkäyntiä koskevan kysymyksen erikseen.

Erikseen valmistelu on muodolliseen prosessinjohtoon kuuluva päätös. Tuomarin tulee harkita, onko tarkoituksenmukaisempaa valmistella koko asia samalla kertaa vai erillisissä osissa. Jos esimerkiksi jostain asian osasta voidaan antaa osatuomio tai välituomio, sellainen on tarkoituksenmukaista valmistella myös erikseen. Oikeudenkäyntiä koskeva kysymys voi puolestaan olla esimerkiksi oikeudenkäynnin edellytyksiä, todistajan esteellisyyttä tai asiakirjan esittämisvelvollisuutta koskeva kysymys. Vaikka asian eri osat valmisteltaisiin erikseen, se ei tarkoita,

³⁴³ Ks. Todistelutalenneuudistuksen perehdyttämismuistio 24.1.2023 s. 14.

³⁴⁴ Ks. Asianajajaliiton työtapareformi 2020.

³⁴⁵ Levén – Wersäll 2011 s. 28.

etteikö niitä voitaisi käsitellä samassa pääkäsittelyssä.³⁴⁶ Menettelyn tarkoituksenmukaisuus ilmenee valmistelussa myös, kun jokainen asia käsitellään sen laadun mukaisella tavalla.³⁴⁷

Todistelutallenteen kannalta jutun erillisen osan tai kysymyksen valmistelu erikseen voi olla tärkeää etenkin, jos osa asiasta voidaan ratkaista jo valmistelussa eikä se tule enää käsiteltäväksi pääkäsittelyssä. Lisäksi eri osien valmistelu erikseen saattaa selkeyttää asiaa kokonaisuudessaan siten, että todistelun vastaanottaminen eri asioista on helpompaa. Mainittakoon, että asia tai sen osa on mahdollista määrätä OK 6:13:n mukaisesti uudelleen valmisteltavaksi vielä pääkäsittelyssäkin.³⁴⁸

4.3 Pääkäsittely

4.3.1 Muodollisen prosessin johdon yleissäännös

Muodollisen prosessin johdon yleissäännöstä sovelletaan oikeudenkäynnin kaikissa vaiheissa, vaikka se onkin sijoitettu pääkäsittelyä koskevaan lukuun.³⁴⁹ OK 6:2a.1:n³⁵⁰ säännöstä pidetään yleissäännöksenä tuomioistuimen muodollisesta prosessin johdosta riita-asioiden pääkäsittelyssä.³⁵¹

Tuomioistuimen on valvottava, että asia käsitellään *jäsennellysti* ja että käsittelyssä noudatetaan selvyyttä ja järjestystä. Tuomioistuin voi myös määrätä, että asian erilliset kysymykset tai erilliset osat käsitellään erikseen.³⁵²

Säännöksestä ilmenevät muodollisen prosessin johdon tavoitteet: jäsennellyt käsittely, käsittelyn selvyys ja järjestys sekä käsittelyn tarkoituksenmukaisuus.³⁵³ Käsittelyn selvyys ja järjestys auttaa kaikkia oikeudenkäynnin osapuolia, kun käsittelyn eteneminen on ennakoitavaa ja havainnollista, ja oikeudenmukainen oikeudenkäynti toteutuu. Prosessin selkeyden kannalta eräs tuomarin muodollisen prosessin johdon keskeinen tehtävä pääkäsittelyssä on estää asianosaisia

³⁴⁶ Ks. HE 15/1990 vp s. 69.

³⁴⁷ Ks. Määttä 2013 s. 342: Yksinkertaiset asiat voidaan ratkaista nopeasti esimerkiksi kirjallisessa käsittelyssä ja perusteellista käsittelyä vaativiin asioihin keskitytään pääkäsittelyssä. Ks. myös HE 271/2004 vp s. 22 ja HE 15/1990 vp s. 32. Ks. asian ratkaisemisesta jo valmistelussa Lappalainen 2002 s. 34–35 ja 96–97.

³⁴⁸ Ks. uudesta valmistelusta Lappalainen – Hupli 2021 s. 1021.

³⁴⁹ Jokela 2018 s. 431.

³⁵⁰ Vrt. ROL 6:5.1:ssä säädetään muodollisesta oikeudenkäynnin johtamisesta rikosasioissa. Videotodistelu-uudistuksen myötä asian käsittelyn on oltava jäsennellyt myös rikosasioissa.

³⁵¹ Ks. Lappalainen – Hupli 2021 s. 1021 sekä HE 79/1993 vp s. 20.

³⁵² Ks. myös HE 33/1959 vp s. 3: Aiemmassa muodollista prosessin johtoa koskevassa OK 14:4:n ensimmäisessä virkkeessä säänneltiin, että oikeuden on valvottava, että asian käsittelyssä noudatetaan selvyyttä ja järjestystä, ja on oikeudella tällöin valta määrätä, että eri kysymykset tai jutun eri osat käsitellään erikseen. Tällä säännöksellä haluttiin tuoda esiin oikeuden velvollisuus pitää huolta siitä, että juttu tulee selvästi ja asian vaatimassa järjestyksessä käsitellyksi. Näin on myös nykyisen lain mukaan.

³⁵³ Ks. muodollisen prosessin johdon tavoitteista Virolainen 1988 s. 43. Jäsennellyt käsittely on vasta lakiuudistuksessa asetettu muodollisen prosessin johdon tavoitteeksi, joten sitä ei luonnollisesti käsitellä Virolaisen teoksessa.

esittäjästä todisteluaan ja kommentoimasta sitä vielä asiaesittelyn aikana.³⁵⁴ Tarkoituksenmukaisuuden tavoite puolestaan ilmenee Virolaisen mukaan momentin jälkimmäisestä virkkeestä, joka koskee juttujen erottamista toisistaan. Juttujen erottaminen toisistaan on yksi tarkoituksenmukaisen prosessin erityiskysymyksistä. Muita käsittelyn tarkoituksenmukaiseen järjestämiseen liittyviä muodollisen prosessin johdon tehtäviä ovat esimerkiksi käsittelymuodosta ja käsittelyjärjestyksestä määrääminen, juttujen kumulointi eli yhdistäminen sekä jutun lykkääminen.³⁵⁵

Lakiuudistuksessa hyväksyttiin momenttiin muutos niin, että tuomioistuimen on valvottava myös sitä, että asia käsitellään jäsennellysti. Jäsennelly käsittely tarkoittaa esitöiden mukaan sitä, että ratkaistavat kysymykset käsitellään johdonmukaisessa järjestyksessä ja eri kokonaisuudet erottuvat toisistaan riittäväällä tavalla. Tällä on tärkeä merkitys erityisesti suullista todistelua vastaanottaessa ja siitä tehdyille videotallenteelle mahdollista indeksointia tehtäessä. Asian jäsennelly käsittely saattaa auttaa asian selkiytyessä myös käräjäoikeutta ratkaisun tekemisessä. Tärkeintä on se, että jäsennelly käsittely auttaa hovioikeudessa erottamaan suullisen todistelun videotallenteelta ne osat, joista asiassa on enää muutoksenhaussa kysymys, eikä todistelua tarvitse ottaa tällöin muilta osin vastaan.³⁵⁶ Käytännössä jäsennelly käsittely voi edellyttää esimerkiksi todistelun vastaanottamista todisteluteemoittain.

Korhonen ja Jämsä jakavat uudistuksessa lisätyn jäsennellyn käsittelyn toteuttamisen kolmeen jäsentämistapaan, joita voidaan tarvittaessa myös yhdistellä. Ensimmäinen vaihtoehto on jäsentää pääkäsittely eli asiakokonaisuudet käydään läpi oikeudenkäynnissä keskitetysti omina kokonaisuuksinaan alkupuheenvuoroista loppulausuntoihin (vaihtoehto 1). Käytännössä esimerkiksi yksittäisen riitakysymyksen osalta toimitetaan kaikki pääkäsittelyn vaiheet ennen seuraavaan siirtymistä. Toisena jäsentämistapana on todistelun jäsentäminen, jolloin kaikki yksittäistä teemaa koskevat todisteet otetaan vastaan kerralla (vaihtoehto 2). Tällöin yksittäisestä teemasta käydään läpi kaikki sitä koskevat todistuskeinot eli esimerkiksi kirjallinen todistelu ja henkilötodistelu, jonka jälkeen käydään läpi seuraavaa teemaa koskevat todistuskeinot. Kolmas jäsentämistapa koskee yksittäisen todistajankuulustelun jäsentämistä (vaihtoehto 3). Kuulustelussa edetään esimerkiksi teemoittain siten, että jokaisesta teemasta toimitetaan pää- ja vastakuulustelu ennen seuraavaan teemaan siirtymistä. Tapaukseen parhaiten soveltuva jäsentämistapa

³⁵⁴ Pölönen 2003 s. 481–482.

³⁵⁵ Virolainen 1988 s. 43 ja 46–49.

³⁵⁶ HE 133/2021 vp s. 59–60. Näin voidaan mahdollisesti säästää resursseja hovioikeuskäsittelyn osalta, vaikka esimerkiksi indeksoinnin tekeminen teettäkin käräjäoikeusvaiheessa lisätyötä.

tulee valita jokaisen tapauksen kohdalla erikseen. Tuomarin prosessinjohtoon kuuluu myös valvoa, että valittua jäsentämistapaa noudatetaan oikeudenkäynnin aikana.³⁵⁷

4.3.2 Erillisten kysymysten tai osien käsittely erikseen

Lähtökohtaisesti riita-asioissa pääkäsittelyn kulku määräytyy OK 6:2:n³⁵⁸ mukaisessa järjestyksessä. Tuomioistuin voi kuitenkin OK 6:2a.1:n³⁵⁹ mukaan määrätä, että asian erilliset kysymykset tai erilliset osat käsitellään erikseen.³⁶⁰ Jälkimmäisen säännöksen nojalla tuomarin on mahdollista huolehtia prosessin tarkoituksenmukaisuudesta.³⁶¹ Asioiden käsittely erikseen vähentää laajoissa asioissa mahdollisia ongelmia, jotka aiheutuvat kanteiden pakollisesta samassa oikeudenkäynnissä käsittelemisestä.³⁶²

Pääkäsittelyn järjestyksestä määrääminen ja siitä tehtävien poikkeuksien salliminen kuuluvat muodollisen prosessinjohtoon ydinalueeseen. Säädetty käsittelyjärjestys tukee sekä tuomarin prosessinjohtoa että auttaa asianosaisia, kun prosessin ulkoinen kulku ei tule heille yllätyksenä. Mikäli käsittelyjärjestyksestä poiketaan asian laadun vuoksi esimerkiksi siksi, että todistajaa on tarpeen kuulla ennen asianosaisia, on siitä tehtävä asianmukaisesti perusteltu päätös.³⁶³ Käsittelyjärjestyksestä poikkeamisesta on ilmoitettava asianosaisille mahdollisimman varhaisessa vaiheessa esimerkiksi valmistelussa, jotta he ehtisivät valmistautua asianmukaisesti.³⁶⁴

Joissain tapauksissa asian erillisestä osasta tai kysymyksestä voidaan antaa OK 24:5.1:n mukainen osatuomio tai OK 24:6:n mukainen välituomio ennen lopullista tuomiota. Tällä voi olla vaikutusta muun asian ratkaisuun ja käsittelyyn. Vaihtoehtoisesti erilliset asiat tai kysymykset voidaan käsitellä kokonaan erillään. Tällöin kyseessä on Korhosen ja Jämsän jaottelamista

³⁵⁷ Ks. Korhonen – Jämsä 2022 s. 82 ja 88–89. Ks. myös Todistelutalenneuudistuksen perehdyttämismuistio 24.1.2023 s. 14.

³⁵⁸ Vrt. Rikosasioissa pääkäsittely etenee ROL 6:7:n mukaisessa järjestyksessä

³⁵⁹ Vrt. Myös rikosasioissa tuomioistuin voi ROL 6:5.1:n mukaan määrätä, että asian erillinen osa tai oikeudenkäyntiä koskeva kysymys käsitellään erikseen tai että muu poikkeus tehdään 7 §:ssä säädetystä käsittelyjärjestyksestä. Ks. myös Jokela 2018 s. 433: Poikkeaminen käsittelyjärjestyksestä voi olla tarkoituksenmukaista esimerkiksi laajoissa rikosasioissa, joissa kannattaa mahdollisesti käsitellä asian eri kysymykset erikseen, ottaa näyttö vastaan samassa yhteydessä ja näyttökysymyksiin liittyvät loppulausunnot kohdittain.

³⁶⁰ Ks. myös Jokela 2015 s. 12: Tuomioistuimen on Ruotsissakin mahdollista määrätä kysymysten tai osien käsittely erikseen RB 43:4.1:n toisen virkkeen mukaisesti.

³⁶¹ Vrt. RHO:n laatuhanke raportti VI 2005 s. 31: Laatuhanke kyselyyn vastanneet olivat sitä mieltä, että oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin turvaamiseksi prosessin tulisi edetä lähtökohtaisesti normaalissa järjestyksessä, sillä muuten asianosaiset eivät voi ennakoita prosessin kulkua. Kyselyssä suoritusvarmuus prosessinjohtossa nähtiin positiivisena, kun taas epärointi prosessuaalisten kysymysten osalta heikensi oikeudenmukaisuuden kokemusta.

³⁶² HE 15/1990 vp s. 120.

³⁶³ Ks. Määttä 2013 s. 473. Ks. myös HE 82/1995 vp s. 80–81.

³⁶⁴ Jokela 2015 s. 12 ja OJL 4/2000 s. 91.

jäsentämistavoista käsittelyn jäsentäminen (vaihtoehto 1).³⁶⁵ Riita-asioissa todistelu ja loppukeskustelu esitetään kohdittain asiaa koskevan asiaesittelyn jälkeen.³⁶⁶ Rikosasiassa myös yksityisoikeudellinen vaatimus voi olla tarkoituksenmukaista erityisesti viivästysten ehkäisemiseksi käsitellä erikseen riita-asiana, jolloin juttu jaetaan ROL 3:3:n mukaisesti rikosoikeudelliseen ja siviilioikeudelliseen osaan.³⁶⁷ Erillisen asian tai kysymyksen käsitteleminen erikseen voi johtaa jäsennellympään pääkäsittelyyn, mikä puolestaan selkeyttää asian käsittelemistä myöhemmin muutoksenhakutuomioistuimessa. Myös suullinen todistelu voi olla selkeämpää ottaa vastaan yksittäisestä asian osasta tai kysymyksestä kerrallaan.

4.3.3 Todistelun vaiheistaminen

Tuomarilla on melko passiivinen rooli todistajan kuulemisessa, mutta Määtän mukaan tuomarilta edellytetään aktiivisuutta erityisesti kuulemisen ulkoista järjestystä koskevassa kontrollitehtävässä. Esimerkiksi vuorokuulustelussa on pidettävä eri vaiheet selkeästi erillään.³⁶⁸ Oikeudenkäynnissä lähtökohtana on vuorokuulustelu, jonka tavoitteena on turvata oikeudenmukainen oikeudenkäynti ja tuomio-oikeellisuus, joten siitä poikkeamiselle on oltava hyvät perusteet.³⁶⁹ Voidaan ajatella, että myös todistelutalennetta on helpompi seurata, kun kuuleminen etenee tavanomaista vuorokuulustelua seuraten ja eri vaiheet eroavat selkeästi toisistaan.³⁷⁰

Todistajan kuulemisesta säädetään OK 17:48.1:ssa:

Riita-asiaa kuulustellaan ennen muun suullisen todistelun vastaanottamista asianosaisia ja rikosasiassa asianomistajaa ja vastaajaa, jollei tuomioistuin erityisestä syystä pääätä toisin. Kuulustelu toimitetaan siten kuin jäljempänä pykälässä säädetään. Jos asian *jäsennelly käsittely* sitä edellyttää tai jos se on muuten tarpeen, 2–4 momentissa säädetystä voidaan kuitenkin poiketa.

Lakiuudistuksessa kuulustelujärjestyksestä poikkeamisen edellytyksiin lisättiin vaihtoehdoksi jäsennelly käsittely. Yleisesti todistelu etenee todistuskeinoittain eli kirjallisen todistelun jälkeen kuullaan asianosaiset todistelutarkoituksessa, jonka jälkeen siirrytään todistajien

³⁶⁵ Ks. Korhonen – Jämsä 2022 s. 88.

³⁶⁶ Ks. Jokela 2018 s. 433 ja Jokela 2015 s. 13: Rikosasioissa tiettyä asiaa tai kysymystä koskeva näyttö ja näyttökysymyksiin liittyvät loppulausunnot otetaan vastaan erikseen.

³⁶⁷ Ks. Helenius 2021 s. 1061 ja HE 82/1995 vp s. 70.

³⁶⁸ Määttä 2013 s. 476: Lisäksi tuomarin on kuulustelussa valvottava esitettävien kysymysten asianmukaisuutta.

³⁶⁹ Ks. Määttä 2013 s. 477: Tuomarin tulee huolehtia kuulustelujärjestyksen noudattamisesta ja poikkeamisen osalta perustella se.

³⁷⁰ Ks. samansuuntaisesti myös Korhonen – Jämsä 2022 s. 82.

kuulusteluun.³⁷¹ Jokaista henkilöä kuullaan tällöin kaikista tarvittavista asiaan liittyvistä kysymyksistä ennen seuraavan henkilön kuulemistä.³⁷²

Todistajien keskinäisestä kuulemisjärjestyksestä³⁷³ voi olla syytä poiketa todistelutallenteen, ja ylipäättänsä käsittelyn, tarkoituksenmukaisuuden vuoksi. Tarkoituksenmukaisuudella tarkoitetaan usein kuulusteltavien aikataulujen huomioonottamista, mutta tässä tutkielmassa kiinnostus kohdistuu erityisesti todistelutallenteen tarkoituksenmukaisuuteen. Kuulemisjärjestys riippuu asian laadusta ja siihen liittyy harkintaa. Päätöksen tekee tuomari, vaikkakin hänen on hyvä kuulla myös asianosaisten näkemys asiasta. Ensinnäkin kuulemisjärjestyksestä voidaan poiketa kuulustelemalla todistajia vastakkain. Toiseksi todistelu voidaan vastaanottaa todistusteemoittain tavanomaisemman todistuskeinoittain vastaanottamisen sijaan.³⁷⁴ Kolmanneksi tavanomaisesta todistelusta voidaan poiketa yksittäisessä kuulustelussa siten, että kuultavalle suoritetaan ensin pää- ja vastakuulustelu yhdestä temasta tai asiakokonaisuudesta, jonka jälkeen kuulustelua jatketaan seuraavasta temasta tai asiakokonaisuudesta. Tuomarin on informoitava asianosaisia siitä, kuinka todistelussa on tarkoitus edetä. Tieto on syytä antaa mahdollisimman ajoissa, jotta asianosaiset pystyvät valmistautumaan todisteluun tarkoituksenmukaisella tavalla.

OK 17:50.1:n mukaisesti asiassa, jossa kuulustellaan useaa henkilöä, jokaista kuulustellaan lähtökohtaisesti erikseen, mutta heitä voidaan kuitenkin kuulustella vastakkain, jos kertomukset ja lausunnot ovat epäselvät tai ristiriitaiset taikka se on muuten tarpeen.³⁷⁵ Ristiriitaisesti samasta asiasta kertoneiden kuuleminen samanaikaisesti vastakkain on tehokas keino selvittää totuutta ja lausuntojen uskottavuutta. Henkilöitä voidaan kuulustella vastakkain joko asianosaisen pyynnön perusteella tai tuomarin aloitteesta.³⁷⁶ Ristiriitaisuus henkilötodistelussa ei ole epätavallista riita-asioissa, ja Tapanila pitääkin vastakkainkuulustelua hyvänä keinona epäselvyyksien arvioimiseksi erityisesti asiantuntijatodistelun osalta.³⁷⁷ Se, millaisia menettelytapoja

³⁷¹ Ks. todistuskeinoista myös Jokela 2018 s. 535–536, Lappalainen 2001 s. 130, Pölönen 2003 s. 105–106 ja Lappalainen – Rautio 2021 s. 593.

³⁷² Ks. Jokela 2015 s. 20.

³⁷³ Ks. todistelun vastaanottamisjärjestyksestä myös HE 15/1990 vp s. 75.

³⁷⁴ Ks. myös Linna 2012 s. 85: Riita-asioissa todistelutarkoituksessa kuultavat asianosaiset kuullaan lähtökohtaisesti ennen muuta suullista todistelua, mutta tuomari voi määrätä päinvastaisenkin järjestyksen, erityisesti, jos voidaan otaksua, että asianosainen kertoo tällöin todennäköisemmin totuuden.

³⁷⁵ Ks. myös HE 46/2014 vp s. 108–109: Säännös koskee kaikkia todistelutarkoituksessa kuultavia henkilöitä eli todistajien lisäksi myös asiantuntijoita ja asianosaisia.

³⁷⁶ Ks. Jokela 2018 s. 635–636: Pääsääntöisesti OK 17:50.2:n mukaan todistaja tai kuultava asiantuntija ei saa olla läsnä käsittelyssä enempää kuin hänen kuulemisensa vaatii, jotta se ei vaikuttaisi hänen kertomukseensa. Tästä voidaan kuitenkin poiketa esimerkiksi asiantuntijan osalta.

³⁷⁷ Ks. Tapanila 2021 s. 458–459. Ks. samansuuntaisesti myös Saranpää 2018 s. 17–18.

vastakkainkuulustelussa tulisi noudattaa, jää lainsäädännössä avoimeksi. Saranpää pitää tuomioistuinvetoista pääkuulustelua kannatettavana asiantuntijoita vastakkainkuulusteltaessa.³⁷⁸

Vastakkainkuulustelua hyödynnetään käytännössä erittäin harvoin, mitä Määttä pitää yllättävänä siihen nähden, että se on tuomarin aloitteestakin mahdollista.³⁷⁹ Sen käyttäminen vaatii tuomarilta varmaa ja aktiivista prosessinjohtoa sekä kuulustelua suorittavilta taitoa pitää kuulustelu kasassa. Vastakkainkuulustelu saattaisi olla erinomainen keino edistää todistelutallenteen selkeyttä ja tarkoituksenmukaisuutta, sillä esimerkiksi asioita, josta henkilöt ovat ristiriitaisesti kertoneet, on huomattavasti helpompaa arvioida, kun vastakkaiset kertomukset käsitellään samaan aikaan ja ovat siten helpommin vertailtavissa. Todistajien kuulustelua vastakkain ei kuitenkaan mainita uudistusta koskevassa hallituksen esityksessä erikseen, mikä olisi tärkeää, jos vastakkainkuulustelun käyttöä haluttaisiin lisätä käytännössä. Laki sinänsä mahdollistaa jo nyt vastakkainkuulustelun.

Todistusteemoittain kuuleminen³⁸⁰ taas voi olla tarpeen laajemmissa ja monimutkaisemmissa asioissa, jolloin se turvaa asian jäsenelyä käsittelyä ja tarkoituksenmukaisen todistelutallenteen syntyä.³⁸¹ Tuomioistuimen on huomioitava todistusteemoittain kuulemisessa se, että pääkuulustelussa kuultavan pitää antaa itse vapaasti kertoa, mitä hän tietää asiasta, eikä vapaata kerrontaa saa liian ankarasti rajoittaa.³⁸² Käsiteltävässä asiassa voi olla paljon riitaisia tosiseikkoja ja suullista todistelua tai kuulustelut voivat olla pitkiä ja käsitellä useampaa kysymystä.³⁸³ Tällöin asiassa otetaan vastaan kaikki tiettyä kysymystä koskevat todisteet, jonka jälkeen siirrytään seuraavaan asiakokonaisuuteen. Esimerkiksi talokauppariidassa kuulusteltavaa voidaan kuulla erikseen ensin reklamaatiosta, sitten perustusten virheistä ja lopuksi katon virheistä.³⁸⁴ Korhosen ja Jämsän jäsentämistapojen jaottelusta kyseessä on todistelun jäsentäminen (vaihtoehto 2).³⁸⁵ Yksinkertaisemmissa jutuissa yksityiskohtainen jäsentely ei tuota merkittävää

³⁷⁸ Ks. tuomioistuinvetoisesta vastakkainkuulustelusta tarkemmin Saranpää 2018 s. 4 ja 15–17.

³⁷⁹ Määttä 2013 s. 479. Ks. myös Jokela 2018 s. 635: Nykyisessä menettelyssä vastakkain kuulustelulle saattaisi olla tarvetta aikaisempaa useammin.

³⁸⁰ Ks. todistusteemoittain kuulemisesta myös HE 32/2001 vp s. 58.

³⁸¹ Vrt. Jokela 2018 s. 432: Laajoissa ja tavallista monimutkaisemmissa rikosasioissa todistelutallenteen käyttökelpoisuutta voidaan parantaa jakamalla todistelu teemojen sijaan esimerkiksi eri syytekohtien mukaan. Todistelu etenee samalla tavalla kuin todistusteemoittain kuulemisessa.

³⁸² Ks. LaVM 16/2021 s. 14–15.

³⁸³ HE 32/2001 vp s. 58 ja HE 133/2022 vp s. 60.

³⁸⁴ HE 133/2022 vp s. 60. Ks. kiinteistökauppariidoista esimerkkinä tyypillisestä jäsenelyä käsittelyä edellyttävästä laajasta riita-asiasta myös Korhonen – Jämsä 2022 s. 99–102: Valmistelussa on tehtävä yhteenveto sekä selvitettävä tarkkaan erityisesti riidattomat seikat. Todistajaa tai asiantuntijaa, joka on tutustunut koko kiinteistöön, voidaan kuulustella yhtäjaksoisesti, mutta teemakohtaisesti, jos yhteenveto on laadittu hyvin. Näin ei välttämättä ole tarvetta kutsua kuultavaa useana päivänä tai ajankohtana käsittelyyn. Korhosen ja Jämsän mukaan kiinteistökauppariidoissa tulisi entistä enemmän käyttää tuomioistuimen nimeämää asiantuntijaa rakennusvirheiden, niiden vaikutusten ja korjauskustannusten arvioimiseksi paremman ja halvemman lopputuloksen saamiseksi.

³⁸⁵ Ks. Korhonen – Jämsä 2022 s. 88–89.

hyötyä, joten sellaisissa pää- ja vastakuulustelun vuorottelua ei tule käyttää, mutta käsittelyn tulee silti olla johdonmukaista ja eriteltyä.³⁸⁶

Kuultava voi joutua saapumaan oikeussaliin useamman kerran, joten kuultavalle aiheutuvat hankaluudet ja kustannukset on pyrittävä huomioimaan todistusteemoittain kuulemista harkittaessa.³⁸⁷ Siksi kuulemiset tulisi järjestää mahdollisuuksien mukaan saman päivän aikana mahdollisimman lyhyen ajanjakson sisällä.³⁸⁸ Korhosen ja Jämsän mukaan kuulusteltavalle, osapuolille tai valtiolle aiheutuva haitta ja kustannukset ovat toissijaisia käsittelyn selkeyden rinnalla. Se, että kuulusteltava saapuu useampana päivänä tuomioistuimeen saattaa tietyissä tapauksissa, esimerkiksi laajoissa talousrikoksissa, helpottaa kuulusteltavan keskittymistä tiettyyn kokonaisuuteen. Myös etäyhteyksien käyttö helpottaa kuulusteltavalle aiheutuvaa haittaa.³⁸⁹ Kun samaa teemaa koskevat todisteet vastaanotetaan samalla kertaa, todistelua voidaan arvioida jo esittämisvaiheessa ja todisteiden keskinäinen vertailu ja punninta onnistuu optimaalisesti. Jokaisen teeman osalta on luontevaa ottaa vastaan ensin päätodistelu, jonka jälkeen siirrytään vastatodisteluun kyseisestä teemasta.³⁹⁰ Tarkoituksenmukaista voi olla se, että asianosaisille varataan tilaisuus lausua kyseistä seikkaa koskevasta todistelusta.³⁹¹ Todistusteemoittain kuuleminen helpottaa myös mahdollisesti tallenteelle tehtävää indeksointia.³⁹²

Todistusteemoittain eteneminen voi koskea myös yksittäistä kuulustelua, jos tuomari näkee sen jäsennellyn käsittelyn kannalta tarpeelliseksi. Näin voi olla esimerkiksi tapauksissa, joissa on etukäteen tiedossa se, että kuulustelu tulee kestämään pitkään ja todistusteemat ovat selkeästi toisistaan erillisiä. Kuulustelussa toimitetaan ensin pää- ja vastakuulustelu tietystä teemasta, jonka jälkeen saman henkilön kuulustelua jatketaan toisesta teemasta. Tällä tavoin jäsennellyllä kuulustelulla voidaan saavuttaa samantyyppisiä hyötyjä todistelutallenteen selkeyden ja tarkoituksenmukaisuuden osalta kuin todistelun vastaanottamisella teemoittain todistuskeinojen sijaan. Korhosen ja Jämsän jäsentämistavoista kyseessä on kuulustelun jäsentäminen (vaihtoehto

³⁸⁶ HE 133/2022 vp s. 60: Todistusteemoittain kuulemista käytetään jo nykyisin jonkin verran, ja siitä on myönteisiä kokemuksia.

³⁸⁷ Ks. Jokela 2015 s. 20. Ks. myös Määttä 2013 s. 479: Teemakohtainen todistelun vastaanottaminen voi aiheuttaa todistajalle hankaluuksia, kun häntä kuullaan useaan kertaan, jopa eri päivinä, yhdestä teemasta kerrallaan.

³⁸⁸ HE 133/2021 vp s. 60: Erikseen kuuleminen voi aiheuttaa kuultavalle turhaa haittaa, jos kuulemiset eivät ole kohtuullisen lähellä toisiaan.

³⁸⁹ Ks. Korhonen – Jämsä 2022 s. 91.

³⁹⁰ Lappalainen 2002 s. 120 ja Lappalainen – Hupli 2021 s. 1024. Ks. samansuuntaisesti myös HE 133/2021 vp s. 60.

³⁹¹ HE 32/2001 vp s. 58, OLJ 4/2000 s. 90 ja Sippo – Välimaa 2003 s. 213.

³⁹² Ks. HE 133/2021 vp s. 65.

3).³⁹³ Tässä alaluvussa esimerkkinä on käytetty lähinnä teemoihin jaottelua, mutta jaottelu voi muodostua myös muiden itsenäisten asiakokonaisuuksien pohjalta.

Kenties vaikein kysymys jäsennellyn käsittelyn ja todistusteemoittain kuulemisen osalta on se, kuinka voidaan varmistaa, että todistajan kertomus tosiasiallisesti etenee todistusteemoittain pääkuulustelussa. Pääkuulustelussa kuultavan on annettava OK 17:48.2:n mukaisesti esittää kertomuksensa oma-aloitteisesti ja yhtäjaksoisesti.³⁹⁴ Vaikka kuultavalle saa esittää tarvittaessa kysymyksiä avuksi, ne eivät saa olla millään tavalla johdattelevia, vaan niiden tulee olla avoimia ja tukea vapaata kerrontaa. Erityisesti kysymykset, jotka kuultava voi tulkita siten, että luulee häneltä haluttavan tietynlaista vastausta, ovat haitallisia itsenäisesti annettulle kertomukselle.³⁹⁵ Tästä syystä pääkuulustelussa ei tule jatkuvasti keskeyttää kuulusteltavan kertomusta todistusteemoissa pysymiseksi. Yksi keino varmistaa pääkuulustelun eteneminen todistusteemojen mukaisesti on ilmoittaa todistusteemat kuulusteltavalle ennen todistelun aloittamista tai aina kyseisestä temasta kuultaessa. Jos yhteenveto ja prosessisuunnitelma on aiemmin tehty hyvin, on kuulustelijan tai tuomarin helpompi ilmoittaa kuulusteltavalle uuteen todistusteemaan siirtymisestä. Todistusteemojen etukäteen ilmoittamisella ei ole niin suurta merkitystä, kun kuultava on asianosainen, sillä hän tietää todistusteemat jo etukäteen. Kun kuultava on todistaja tai esimerkiksi asiantuntija, todistusteemat tulevat heidän tietoonsa ensimmäisen kerran vasta todisteluvaiheessa.

Todistusteemoittain jäsennellyn pääkuulustelun osalta on pohdittava, vaikuttaako etukäteinen todistusteemojen ilmoittaminen kuulusteltavalle, erityisesti todistajalle, haitallisesti kertomuksen yhtäjaksoisuuteen ja oma-aloitteisuuteen. Jos todistusteema on hyvin tarkasti määritelty, voi sen ilmoittaminen aiheuttaa kuulusteltavan pääkuulustelukertomuksen muuttumisen siitä, mitä hän olisi kertonut ilman todistusteeman ilmoittamista. Todennäköisesti muutos on vain pientä eikä sillä välttämättä ole ratkaisevaa vaikutusta lopputulokseen. Ongelmallista kuitenkin on, jos jossain tapauksessa ratkaiseva seikka jää mainitsematta todistusteeman etukäteisen ilmoittamisen vuoksi. Pääkuulustelussa kuultavalle on aiemminkin pitänyt selvittää, mistä asiasta häntä kuullaan, jotta kuuleminen ylipäänsä on mahdollista.³⁹⁶ Todistusteeman ilmoittaminen ennen kuulemistä ei sinänsä poikkea tästä merkittävästi, kunhan todistusteema ei ole liian tarkkaan määritelty niin, että kuulusteltava olettaa, että hänen on tämän vuoksi jätettävä jotain

³⁹³ Ks. Korhonen – Jämsä 2022 s. 88–89.

³⁹⁴ Ks. vapaasta kerronnasta myös Pölönen 2003 s. 492–497.

³⁹⁵ HE 82/1995 vp s. 147.

³⁹⁶ Ks. myös Määttä 2013 s. 476–477: Tuomari johdattelee kuulusteltavan käsiteltävään asiaan ja todistusteemaan eli selvitettävään seikkaan.

oleellista kertomatta. Tuomarin voisi olla hyvä ilmoittaa ennen kuulemista, että kuultava voi kertomuksessaan kertoa myös tällaisen tärkeäksi kokemansa seikan, vaikka sillä ei olisi suoraa liityntää todistusteemaan. Näin voitaisiin välttyä siltä, että kertomuksesta jää jotain oleellista pois.

Kuulusteltavan kertomus pääkuulustelussa voi etukäteisestä todistusteemojen ilmoittamisesta huolimatta eksyä aiheesta, jolloin kertomus sisältää todistusteeman kannalta epäolennaisia asioita. Useimmissa tapauksissa näin varmasti käykin pienissä määrin, eikä siihen ole syytä puuttua. Jos kertomus kuitenkin selvästi karkaa aiheen ulkopuolelle, on pohdittava sitä, voiko pääkuulustelua suorittava osapuoli tai tuomari prosessinjohtollaan puuttua siihen esimerkiksi ilmoittamalla, että kuultava voisi seuraavaksi kertoa todistusteemasta. Nykyisellään epärelevantteistä seikoista kohtuuttoman paljon puhuvaa voidaan varovaisesti ohjata kysymyksillä kertomaan olennaisemmista seikoista.³⁹⁷ Voidaan ajatella, että myös todistusteemasta eksynyt kertomus on sallittua ohjata takaisin todistusteemaan lyhyellä välihuomautuksella. Toisaalta liiallinen puuttuminen pääkuulusteluvaiheessa voi olla vapaan kerronnan säännön vastaista. Jotta todistelutallenteelle saadaan mahdollisimman jäsenneily ja selkeä kertomus, on pääkuulustelua suorittavan osapuolen ohjattava todistusteeman ulkopuolelle kohtuuttomasti karkaavaa kertomusta takaisin todistusteeman pariin.

Tuomarin on kuitenkin lähtökohtaisesti pidättäytyttävä kertomukseen puuttumisesta, sillä todisteluvaiheessa tuomarin tulee olla passiivisempi kuin asianosaisten, jotka huolehtivat asian selvittämisestä ja kuulustelun etenemisestä. Jos kuulusteltava ei pääkuulustelussa muutamasta ohjaavasta huomautuksesta huolimatta pysy todistusteemoissa, on tuomarin tai kuulustelusta vastaavan asianosaisten vaikea puuttua siihen vapaan kerronnan sääntöä rikkomatta. On myös huomioitava asianomaisen ja erityisesti lainoppineen avustajan vastuu siitä, että kuultavan kertomus on asiaa selvittävä ja luotettava. He ovat lopulta vastuussa siitä, että kuulusteltavalle esitetyt kysymykset ovat todistusteeman mukaisia ja että kuulusteltava pysyy teemassa. Teemojen mukaan selkeästi etenevä kuulustelu on myös asianosaisten etu, sillä sellaisesta kertyvä oikeudenkäyntiaineisto on helpompi laittaa tuomion perusteeksi.

4.3.4 Indeksointi ja litterointi

Sen lisäksi, että todistelutallenteilta tulee erottaa selvästi eri kuulusteltavien kertomukset, on kuulusteltavien kertomukset lakiuudistuksen mukaan indeksoitava, jos kertomus on

³⁹⁷ Pölonen 2003 s. 496–497: Liiallista puuttumista tulee silti välttää, ettei kuulusteltava sotkeennu ajatuksissaan tai menetä itseluottamusta, jolloin kertomuksesta voi jäädä jotain olennaisia pois.

pitkäkestoinen ja koskee useampaa toisista kokonaan erillistä oikeussuhdetta, todistusteemaa tai tapahtumaa. Esimerkiksi lyhyet taikka yhtä teemaa tai asiakokonaisuutta koskevat kertomukset eivät vaadi indeksointia. Indeksoinnissa todistelutallenteelle merkitään ne kohdat, joilla käsitellään eri asioita eli esimerkiksi eri teemoja tai tapahtumia. Yleensä indeksoinnille ei ole tarvetta, mutta esimerkiksi laajoissa jutuissa, joissa useita henkilöitä kuullaan pitkään, indeksoinnista voi olla suuri hyöty muutoksenhaussa. Indeksointi voi nimittäin sekä helpottaa valmistelua että lyhentää pääkäsittelyn kestoa hovioikeusvaiheessa.³⁹⁸ Indeksoinnin tarve on joustava ja harkinnan sen osalta tekee kärjääoikeus.³⁹⁹

Useimmiten indeksointi korvautuu tarkoilla pöytäkirjaan ja tallenteelle tehdyillä merkinnöillä, jotka vastaavat toisiaan. Mikäli todistajat kertovat vain yhdestä samasta teemasta kyseisenä päivänä, voidaan pöytäkirjaan merkitä todisteluteema ja tallenteelle asian ja todistajien yksilöintitiedot. Jos samaa henkilöä kuullaan useasta teemasta peräkkäin, kuitenkin siten, että kustakin teemasta toimitetaan pää- ja vastakuulustelu sekä tarkentavat kysymykset ennen toiseen teemaan siirtymistä, on indeksointi tehtävä teeman vaihtuessa. Tämä ei aiheuta paljon hankaluuksia. Jos yksittäinen kuulustelu etenee siten, että jokaisesta teemasta toimitetaan pääkuulustelu ennen vastakuulusteluja, joudutaan indeksointimerkintöjä tekemään määrällisesti eniten. Lisäksi tämä aiheuttaa kuulustelijoille vaikeuksia hallita kaikkia teemakokonaisuuksia yhtä aikaa, joten Korhonen ja Jämsä eivät pidä viimeksi mainittua todistelumenettelyä hyvänä.⁴⁰⁰

Indeksoinnista ei ole mainintaa laissa, mutta sitä käsitellään hallituksen esityksessä.⁴⁰¹ Kärjääoikeuden pääkäsittelyn pöytäkirjaan on uudistuksessa lisätyn OK 22:5.1:n 4 kohdan mukaisesti merkittävä tieto indeksoinnista ja siitä, miten se on tehty.⁴⁰² Indeksoinnin automatisointi ei ole mahdollista nykytekniikan avulla, sillä indeksointi edellyttää ymmärrystä siitä, mitä kuulustelu koskee. Hallituksen esityksen mukaan tarkoituksenmukaista olisi, että sekä todistelutallenteen tekemisestä että indeksoinnista huolehtisi teknisesti kärjääsihteeri eikä kärjäätuomari. Tästä syystä avustavan henkilökunnan määrän riittävyys on varmistettava. Indeksointia tosin

³⁹⁸ Ks. HE 133/2021 vp s. 65. Ks. indeksoinnin tekemisestä videoneuvottelun avulla toteutetussa kuulustelussa, puhelinkuulustelussa, anonyymien tai vaarassa olevan todistajan kuulustelussa sekä pääkäsittelyn ulkopuolella vastaanotetun todistelun tilanteissa Korhonen – Jämsä 2022 s. 197–200.

³⁹⁹ Ks. LaVM 16/2021 vp s. 6.

⁴⁰⁰ Ks. Korhonen – Jämsä 2022 s. 187–193.

⁴⁰¹ Ks. myös LaVM 16/2021 vp s. 6: Myös lakivaliokunta katsoi, että indeksointi on osa videotallenteen ”tekemistä”, josta säädetään OK 22:6:ssa, eikä siitä ole tarpeen säätää laissa erikseen.

⁴⁰² HE 133/2021 vp s. 64. Ks. myös Korhonen – Jämsä 2022 s. 189: Hyvin tehdystä pöytäkirjasta ilmenee riittävästi oikeudenkäynnin kohde, todistelumenettely sekä todistelun teemat. Pöytäkirjamerkinnät yhdessä indeksointimerkintöjen ja nimettyjen tallenteiden kanssa auttavat muutoksenhakuvaiheessa katsomaan tallenteelta vain tarpeelliset osat.

käytetään lähinnä kolmen tuomarin osallistumisen vaativissa laajoissa jutuissa.⁴⁰³ Korhosen ja Jämsän mukaan istunnon johtaja eli kärjäjä tuomari on vastuussa siitä, että indeksointi tehdään asianmukaisesti, vaikka käytännössä sen toteuttaisi hän itse, kolmen tuomarin kokoonpanon muu jäsen, kärjäjänotaari tai kärjäjäsihteeri. Kärjäjäsihteerin ei voida olettaa tunnistavan uuteen teemaan siirtymistä, joten tuomarin on selvästi ilmoitettava uuteen teemaan siirtymisestä kuulustelun aikana. Tämä auttaa myös asianosaisia hahmottamaan käsitellyn etenemistä.⁴⁰⁴

Tallenteelle merkitään teeman tai vaikka tapahtuman vaihtuminen todistelukertomuksessa nimeämällä ne. Mitä tarkemmin indeksointi on tehty, sitä enemmän se hyödyttää tallenteen myöhempiä käyttäjiä. Indeksointia on lähes mahdoton tehdä, ellei asian käsittely ole ollut alusta asti siten jäsenneiltyä, että todistelu voidaan ottaa esimerkiksi teemoittain vastaan.⁴⁰⁵ Tässä korostuu valmistelussa tehty yhteenveto sekä kirjallinen prosessisuunnitelma, joiden avulla jäsenneily käsittely on mahdollista. Niitä laatiessa on tarpeen huomioida myös se, onko kuulustelujen aikana tarvetta tehdä indeksointeja tallenteelle, kuinka mahdollinen indeksointi on tarkoitus toteuttaa ja mitkä teemat ovat salassa pidettäviä.⁴⁰⁶ Indeksointia voi vaikeuttaa myös se, etteivät todistajat kerro asioista aina johdonmukaisesti.⁴⁰⁷

Ruotsista saatujen kokemusten mukaan indeksoinnin tekeminen on osoittautunut vaikeaksi, ja se on mahdollisesti vaikuttanut pääkäsittelyiden pitenemiseen, kun todistelutallenteet joudutaan katsomaan kokonaisuudessaan.⁴⁰⁸ Tässä on kuitenkin huomioitava se, että Ruotsissa tallennusjärjestelmä ei mahdollista indeksointimerkintöjen tarkempaa nimeämistä, mikä Suomessa tulee olemaan mahdollista.⁴⁰⁹ Onnistunut indeksointi on siis etenkin laajoissa jutuissa

⁴⁰³ HE 133/2021 vp s. 27. Vrt. HE 133/2021 vp s. 39: Samaisen hallituksen esityksen arvion mukaan indeksoinnilla ei kuitenkaan ole mainittavaa erillistä vaikutusta laskennallisiin työvoimakustannuksiin kärjäjäoikeudessa, sillä indeksointia ei tehdä säännönmukaisesti ja se tapahtuu pääkäsittelyn aikana. Ks. myös LaVM 16/2021 vp s. 7: La-kivaliokunnan mukaan indeksoinnin koulutukseen on varattava tarpeelliset resurssit ja menettelyn vaikutuksia resurssien käyttöön on tarkasti seurattava.

⁴⁰⁴ Korhonen – Jämsä 2022 s. 195.

⁴⁰⁵ Ks. myös HE 133/2021 vp s. 59: Jotta todistelutallenne voidaan indeksoida, on asian käsittelyn oltava jäsenneiltyä.

⁴⁰⁶ Ks. Korhonen – Jämsä 2022 s. 189–193: Myös media saa tällöin ennen pääkäsittelyä tietää, mitkä oikeudenkäynnin osiot ovat salassa pidettäviä.

⁴⁰⁷ LaVM 16/2021 vp s. 6.

⁴⁰⁸ HE 133/2021 vp s. 48 ja 52: Ruotsissa kärjäjänotaari tekee sekä todistelutallenteen että indeksoinnin sille. Ks. myös Borgeke 2011 s. 83–84: Hovioikeus voi joutua katsomaan pitkiäkin kuulusteluja, jotka ovat valitusprosessin kannalta tarpeettomia, kun asiassa on valitettu vain tietystä osasta tuomiota. Tällöin oikeudenkäynti voi venyä pitkäksi ja aiheuttaa turhia kuluja.

⁴⁰⁹ Korhonen – Jämsä 2022 s. 111 ja 194–195: Suomessa indeksointimerkintä voidaan lisätä jälkikäteenkin, mutta lähtökohtaisesti se tulee tehdä heti kuulustelun yhteydessä virheiden ja päällekkäisen työn välttämiseksi. Myös salausmerkinnät pitäisi onnistua tehdä indeksointeina.

todistelutallenteen tarkoituksenmukaisen käyttämisen edellytys.⁴¹⁰ Onnistuneen indeksoinnin edellytyksenä puolestaan on, että tuomari on prosessinjohtollaan toteuttanut todistelun selkeästi ja jäsennellysti. On selvää, ettei hovioikeudessa säästy aikaa aiempaan nähden, jos laajassa jutussa tallenne joudutaan katsomaan kokonaisuudessaan uudestaan tarpeellisten merkintöjen puuttuessa tai merkintöjen epäonnistuessa.⁴¹¹ Nähtäväksi jää, miten indeksointi lopulta käytännössä toteutetaan⁴¹² ja onnistutaanko siinä niin hyvin, että todistelutallenteen tarkoituksenmukainen käyttö on mahdollista.

Todistelukertomuksen indeksoinnin sijaan kertomuksesta voidaan tehdä OK 22:9:n mukainen kirjallinen toisinto eli litterointi.⁴¹³

Asiaa käsittelevässä tuomioistuimessa voidaan tarpeellisilta osin tehdä kirjallinen toisinto tallennetusta kertomuksesta, jos tuomioistuin katsoo sen edistävän asian käsittelyä.

Ennen lakimuutosta kirjallisen toisinnon tekeminen oli mahdollista myös asianosaisen tai muun pyynnöstä. Tuolloinkin päätöksen teki lopulta tuomari, joten kohta poistettiin tarpeettomana. Litterointi vie resursseja, joten niitä ei juuri tehdä, mutta lakiuudistusta koskevassa hallituksen esityksessä esitetään, että litterointi voisi edistää hyvin laajojen asioiden käsittelyä, kun sen avulla voitaisiin muutoksenhakutuomioistuimessa löytää todistelutallenteelta helposti merkitykselliset kohdat. Näin pääkäsittely lyhentyisi, kun todistelutallennetta voitaisiin katsoa vain tarpeellisilta osin ja asianosaiset pystyisivät valmistautumaan helpommin asian käsittelyyn. Tämä ehkäisisi myös sitä, että mahdollisesti epäonnistuneen indeksoinnin aiheuttamana jokin olennainen seikka jäisi puuttumaan suullista todistelua vastaanotettaessa. Litterointia ei ole tällä hetkellä mahdollista tehdä luotettavasti puheentunnistusohjelmiston avulla, joten se vaatii henkilöresursseja.⁴¹⁴

Aikaa ja resursseja vievinä kirjalliset toisinnot tuskin lisääntyvät merkittävästi ennen kuin niiden tekeminen on nykyistä vaivattomampaa esimerkiksi tietotekniikan kehittymisen seurauksena. Vaikka kirjallisen toisinnon edut todistelutallenteen tarkoituksenmukaisessa käytössä ovat kiistattomat, litteroinnin työläys painaa vaakakupissa tällä hetkellä niin paljon, että

⁴¹⁰ Ks. myös HE 133/2021 vp s. 57: Lainvalmistelussa useat lausunnonantajat korostivat indeksoinnin tärkeyttä ja välttämättömyyttä uuden menettelyn hyötyjen saavuttamiseksi. Toisaalta indeksointi voi myös olla turhaa, jos asiassa ei haetakaan muutosta. Ks. myös LaVM 16/2021 vp s. 12–13: Lakivaliokunta korosti tarvetta indeksoinnin toimivuuden ja vaikutusten seuraamiselle sekä tarvetta niistä annettavalle selvitykselle viimeistään viiden vuoden kuluessa.

⁴¹¹ Ks. myös HE 133/2021 vp s. 74: Jos indeksointi epäonnistuu siten, ettei suullisen todistelun vastaanottaminen todistelutallenteelta ole tarkoituksenmukaista, hovioikeudessa voidaan suorittaa OK 26:15a.1:n mukaisesti uudelleenkuulustelu.

⁴¹² Ks. todistelutallennejärjestelmästä tehdyn tarjouspyynnön kriteereistä Korhonen – Jämsä 2022 s. 111.

⁴¹³ HE 133/2021 vp s. 65.

⁴¹⁴ Ks. HE 133/2021 vp s. 66–67.

resursseja tuskin suunnataan toisintoihin kovinkaan usein. Tuomari voi kuitenkin harkitessaan asiaa todeta, että kirjallinen toisinto edistää asian käsittelyä esimerkiksi hyvin laajassa jutussa niin merkittävästi, että toisinto on järkevää tehdä. Tällöin todistelutallenteen käyttö muutoksenhakuaiheessa on vielä helpompaa kuin indeksoidun tallenteen kohdalla.

5 LOPUKSI

Videotodistelu-uudistuksen myötä henkilötodistelusta on tehtävä videotallenne, jotta todistelu voidaan vastaanottaa tarpeellisilta osin tallenteelta muutoksenhakutuomioistuimissa. Videotallenteen laadukkuuteen ja tarkoituksenmukaisuuteen vaikuttaa dispositiivisissa riita-asioissa vahvasti kärjätuomarin harjoittama prosessinjohto. Lakiuudistuksessa korostuu erityisesti asian jäsenneily käsittely, johon tuomarilla on mahdollisuus prosessinjohtollaan vaikuttaa. Jäsenneilyä käsittelyä voidaan pitää tavoitteena, johon pyritään oikeudenkäynnin aikana. Todistelutallenteen on lisäksi sisällettävä kaikki sellaiset seikat, joita asian ratkaiseminen edellyttää, jotta tallennetta voidaan käyttää myös muutoksenhaussa ratkaisun pohjana. On myös tärkeää, että todistelu etenee normien mukaisesti, jottei todistelua pidä esimerkiksi menettelyvirheen vuoksi ottaa uudelleen vastaan muutoksenhakutuomioistuimessa. Tutkielmassa on selvitetty sekä materiaalsen että muodollisen prosessinjohton keinoja, joilla jäsenneily käsittely toteutuu sekä laadukkaan ja tarkoituksenmukaisen todistelutallenteen tuottaminen on mahdollista.

Heikko ja sekava valmistelu voi vaikeuttaa merkittävästi videotodistelu-uudistuksen tavoitteiden saavuttamista. Onnistunut aineellinen valmistelu puolestaan antaa hyvät lähtökohdat pääkäsittelyn ja todistelun jäsenneilylle käsittelylle. Valmistelussa materiaalsen prosessinjohton keinoista tärkeimmät ovat yhteenvedon luominen, riitaisten ja riidattomien seikkojen selvittäminen, todistelun kohdentaminen ja teemoittaminen sekä todistelun rajoittaminen. Tuomarin tulee laatia yhteenvedo, josta ilmenee asianosaisten vaatimukset, niiden perusteet, todisteet sekä todistusteemat. Näin selvennetään osapuolille se, mistä oikeutta käydään. Hyvin laadittu yhteenvedo edesauttaa tulevan pääkäsittelyn ja todistelun suunnittelua, erityisesti, jos yhteenveetoon on merkitty todisteet teemoittain tai asiakokonaisuuksittain.

Valmistelussa tuomarin on selvitettävä asianosaisten kanssa riitaiset ja riidattomat seikat. Tuomarin on huolehdittava, että todistelu on teemoitettu hyvin ja jokaisella todisteella pyritään näyttämään toteen riitaista seikkaa. Sellainen todistelu, joka on tarpeeton esimerkiksi asian riidattomuuden vuoksi, tulee karsia pois mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Tuomari voi yhteenvedon avulla käydä läpi todisteiden tarpeellisuuden yhdessä asianosaisten kanssa. Täsmällinen valmistelu ja teemoittelu on myös asianosaisten etu, sillä todistelu esitetään vain kerran, jolloin kärjäoikeudessa heikon valmistelun aiheuttama epäselvä todistelu vaikuttaa myös menestymismahdollisuuksiin muutoksenhaussa. Teemoittelu onkin lähtökohtaisesti asiamiehen tehtävä, ja tuomari vain huolehtii, että se on tehty riittävän hyvin.

Asianosaiset saattavat haluta esittää varalta mahdollisimman paljon todistelua, kun todistelua ei oteta enää muutoksenhaussa uudestaan vastaan. Ensisijaisesti tuomarin on keskustelemalla pyrittävä saamaan asianosaiset vapaaehtoisesti luopumaan tarpeettomasta todistelusta. Tuomarin tulee edellyttää täsmällistä teemoittelua asianosaisilta, jotta runsasta todistelua saadaan rajattua. Liialliseen todisteluun voidaan puuttua myös siten, että tuomari ilmoittaa tarpeettoman todistelun aiheuttamien oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuden tulevan oikeudenkäynnin lopuksi tarkasteluun lopputuloksesta riippumatta.

Pääkäsittelyssä tuomarin materiaalisen prosessinjohton keinoihin voidaan ajatella kuuluvan kyselyoikeuden käyttäminen sekä rajoittava prosessinjohto todistelun aikana. Tuomarin tulee kyselyillään poistaa asianosaisten lausumista epäselvyydet ja epätäydellisyydet pääkäsittelyn aikana sekä tarvittaessa selventää todistelussa kuultavan kertomusta ymmärtääkseen sen oikein. Todistelutallenteen kannalta on tärkeää varmistaa, että todistelukertomuksesta tulevat selkeästi esiin kaikki tarvittavat asiat. Joissain tapauksissa tuomari voi joutua suorittamaan osan kuulustelusta, jolloin on huolehdittava siitä, etteivät esitettävät kysymykset vaaranna tuomarin puolueettomuutta ja muutoksenhaussa jouduta sen vuoksi suorittamaan kuulustelua uudelleen.

Pääkäsittelyn aikana tarpeettoman todistelun rajoittamiseen tulee suhtautua varovaisesti, ja rajoittaminen tulisikin lähtökohtaisesti tehdä valmistelun aikana. Kuulustelun aikana tehdyt kielletyt kysymykset sekä jo selvitettyä seikkaa koskevat kysymykset tulee evätä. Tehokkaimmin tuomari voi puuttua tällaisiin kysymyksiin informoimalla osapuolia jo ennen kuulustelua siitä, millaiset kysymykset eivät ole sallittuja. Jos sellaisia kuitenkin esitetään, tuomarin tulee jäämäkästi puuttua niihin, jotta todistelutallenne pysyy tarkoituksenmukaisena eikä turhaan pitkity.

Videotodistelu-uudistuksen myötä on tarpeellista käydä keskustelua teemapreklusion nykyistä laajemmasta soveltamisesta. Teemapreklusiolla pystyttäisiin yhdenmukaisella tavalla puuttumaan todistusteemojen ulkopuolelta esitettyihin kysymyksiin, kun asianosaiset saisivat esittää kuultavalle kysymyksiä vain ennalta nimetyistä teemoista. Todennäköisesti teemapreklusion käyttöönotto edellyttäisi muutosta OK:n säännöksiin. Joka tapauksessa tuomarin on jatkossa edellytettävä asianosaisilta pitäytymistä todistusteemoissa ja puututtava todistelutallenteen sisällölle epäselvyyttä aiheuttaviin todistusteeman ulkopuolisiin kysymyksiin, jotta kuultavan kertomuksesta saadaan mahdollisimman selkeä muutoksenhakua ajatellen.

Valmistelussa muodollisen prosessinjohton osalta tärkeimpänä voidaan pitää prosessisuunnitelman laatimista. Prosessisuunnitelmassa oikeudenkäynnin ulkoinen kulku aikataulutetaan tarkasti, jolloin kaikki osapuolet ovat selvillä siitä, missä järjestyksessä asiat tapahtuvat ja

pääkäsittely voi edetä jäsennellysti. Suunnitelmassa tulee huomioida todistelu, jonka aikatauluttamisessa ja rakenteen suunnittelemisessa voidaan käyttää apuna tuomarin laatimaa yhteenvetoa, jotta eri asiakokonaisuudet tulevat todistelussa jäsennellysti käsitellyiksi. Muodollisella prosessinjohtolla tuomarin tulee varmistaa se, että prosessisuunnitelmassa pysytään koko käsittelyn ajan. Lisäksi valmistelussa voidaan valmistella erillinen osa tai erillinen kysymys erikseen, jos se on tarkoituksenmukaista.

Pääkäsittelyssä muodollisen prosessinjohton keinoina ovat erillisten kysymysten tai osien käsittely erikseen sekä todistelun vaiheistaminen. Lisäksi tallenteelle tehtävä indeksointi vaatii muodollisen prosessinjohton onnistumista. Tuomari voi päättää, että erillinen osa tai kysymys on tarkoituksenmukaista käsitellä erikseen, jotta käsittely pysyisi selkeänä. Näin myös todistelutallenteet säilyvät laadukkaina, kun erillisistä asioista esitetään todistelu erikseen omissa asiayhteyksissään.

Todistelutallenteen onnistumiselle on tärkeää, että todistelu on vaiheistettu järkevällä tavalla. Todistajia voidaan kuulla vastakkain, todistelu voidaan vastaanottaa teemoittain tai yksittäinen kuulustelu voidaan jakaa teemoittain eteneväksi. Tuomarin tehdessä päätöstä jäsentämistavasta hänen tulee arvioida, mikä tavoista palvelee juuri siinä asiassa parhaiten. Kun todistelu on selkeärakenteinen, on myös indeksoinnin onnistuminen varmempaa. Onnistunut indeksointi on erityisesti laajoissa asioissa edellytys todistelutallenteen tarkoituksenmukaiselle käytölle muutoksenhakuvaiheessa.

Lakiuudistuksen tavoitteena on ollut muun muassa vähentää muutoksenhaun aiheuttamia haittoja asianosaisille ja todistajille sekä tehostaa muutoksenhakua. Myös se, että muutoksenhaussa olisi saatavilla sama näyttö kuin kärjäoikeudessa, on ollut uudistuksen taustalla. Jotta nämä tavoitteet voisivat toteutua käytännön tasolla, on kärjäoikeudessa onnistuttava tekemään käytökelpoinen todistelutallenne. Se edellyttää, että tallenteella oleva näyttö sisältää kaikki päätöksenteon kannalta tarpeelliset seikat. Sekä materiaalsen että muodollisen prosessinjohton onnistuminen mahdollistavat yhdessä laadukkaan, tarkoituksenmukaisen ja hyvin indeksoidun todistelutallenteen synnyn. Kärjäoikeudessa tuomarin on kiinnitettävä prosessinjohtoonsa huomiota jo asian tullessa vireille ja pyrittävä johdonmukaisesti läpi oikeudenkäynnin asian selkeään ja jäsennellytyyn käsittelyyn edellä mainittujen prosessinjohton keinojen avulla.